

שתות מקח

מ"ט ב' גמ' אתמר רב אמר שתות מקח כו' מבוא' דלכו"ע עיקר האונאה נקבע לפי שויות המקח, ולכך שוי שיתא בחמשה ושו' שיתא בשבעה לכו"ע הוי אונאה, ובטעם הדבר מצינו בתוס' ב' דרכים, בתוס' בשמעתין ד"ה שתות וד"ה שוי פי' דהאונאה והטעות תלויה במקח כיון שצריך שומא משא"כ המעות א"צ שומא, ומה"ט כ' התוס' דאזלי' בתר שתות מלגיו, אמנם בתוס' להלן נ"א ב' ד"ה שני בסוה"ד כ' דלפי"ז היכא דמכר לו טלית במטבע חסירה דהטעות במטבע ולא במקח הו"ל לחשב ההאונאה לפי המטבע ולא לפי המקח, ומדברי המשנה שם מבוא' דאף בכה"ג משערין לפי המקח, ומשמעות הדברים דכללא הוא דלעולם משערין לפי הדבר הנקנה דהוא עיקרו של מקח, ועי"ע ביהגר"א סי' רכ"ז סק"י.

ע"ע בתוס' ובראב"ד בשטמ"ק דשו"ט אמאי פשיטא לגמ' דמשערין החומש מלגיו ואין משערין מלבר [ומשמעות קו' התוס' דנשער אף מלבר, ולכא' ר"ל דממדת שתות מלגיו עד מידת שתות מלבר הכל יחשב לשיעור שתות, אמנם מקו' הראב"ד דהק' מ"ש מחומש מ' דר"ל דנשער מלבר לחוד], ועי' ב' דרכים בתוס', [ולכא' כונתם בתי' הב' דכל ענין מלבר שייך כשמוסיף על הדמים ולא באונאת מוכר שפוחת מהדמים, ועי' מהרש"א רש"ש ומהרמ"ש].

שתות מעות

גמ' ושמואל אמר כו' בדברי שמואל כפשוטו נתחדש דאף דהטעות בחפץ הנקנה מ"מ קפדי אינשי כשהטעהו בערך שתות מעות, אמנם משמעות רש"י דס"ל לשמואל דהדמים הם חלק מעסק המקח, ור"ל דאין רואים הדמים בתורת תמורה לחפץ לחוד אלא דזהו מכלל המקח עצמו ליתן דמים תמורת חפץ וחפץ תמורת דמים והלכך כל דנתנאנה שתות במעות חשיב דלא קיבל כל תמורת הדמים, ומה"ט משערין האונאה לפי הדמים שנתן ולא לפי מה שהיה צריך ליתן, [ויעוי' בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' מ"ז דרב דפליג ס"ל דמשיכה קונה מה"ת ולא מעות], והנה במהרש"א להלן נ"א ב' ע"ד תוד"ה שני כ' דלא אזלי' לשמואל בתר המעות אלא כשהטעות בערך החפץ אבל כשהטעות במטבע [וכההיא דהתם דנשחק המטבע] לא אזלי' בתר המעות, ולהאמור דסברת שמואל דדנים על המעות כחפץ הנקנה דבריו צ"ת אמאי אין משערין ההאונאה לפי המטבע, ואולי דס"ל בד' שמואל דכל מה דדעת האדם על המעות הוא רק ביחס לחפץ הנקנה, לשער שויות הדמים לפי החפץ הנקנה דהוא תמורת הדמים, אבל לא על ערך המטבע בפ"ע ועי'.

והנה ילעי"י לשמואל דאזיל אף בתר שתות מעות אמאי לא אזלי' אף בתר שתות מלבר וכדהק' התו' לרב ותו' דהטעות תלוי במקח לא שייך לשמואל דאזיל בתר שם שתות, ויש לחשב להאמור.

עוד נתחדש בדברי שמואל דאין דנין ביטול מקח ומחילה אלא בליכא שתות מב' צדדים בין מצד המקח בין מצד המעות, וצריך לברר אי יסוד ההלכה דצד אונאת שתות לעולם עדיף על ביטול מקח ומחילה, והנה במאי דעדיף על מחילה היינו משום דאין דעת האדם למחול כשמואנה ע"י שתות מאחד מהצדדים, אבל במאי דעדיף על ביטול מקח צ"ת בסברא והי"ל דכל דינא דביטול מקח נאמר ביותר משתות דלי' דין חזרת אונאה וא"א לקיים המקח לפי מחירו האמיתי של החפץ אבל בדאי' שתות מצד אחד דנאמר דינא דהשבת אונאה תו' לי' מקום לביטול מקח כיון דהמקח מתקיים לפי מחירו שבשוק, אמנם ד"ז נסתר משתות לריה"נ דס"ל יד המתאנה על העליונה ויכול לתבוע האונאה או ביטול מקח וחזי' דנאמר ביטול מקח אף במקום שיש אפשרות של השבת האונאה וכן נסתר ד"ז מיתר משתות לחלק מהראשונים [הובאו בסוגי' דלהלן דס"ל דהלוקח רשאי לתבוע האונאה ולקיים המקח, או דלאחר דנתחדש שתות מעות מידת השתות נקבע משתות מעות עד שתות מקח והכל בכלל שתות מקח ומעות, ונחלקו בד"ז הראשונים ואחרונים כדלהלן].

יותר משתות מקח ופחות משתות מעות

נחלקו הראשונים לשמואל דאזלי' אף בתר מעות, היכא דמצד המעות הוי פחות משתות ומצד המקח הוי יותר משתות וכן איפכא כשצד המעות הוי ביטול מקח וצד המקח הוי מחילה, היכי דיינינן ליה, דבמרדכי סי' ד"ש הביא מהרמ"ך דאזלי' בתר המקח דטעי אינשי בדמי מקח ולא טעו במעות, וכ"כ הר"מ פ"ב ממכירה ה"ב [לפי גירסתינו], והריטב"א, וכ"כ המהרש"א וביהגר"א סק"ט בד' התוס' ד"ה שתות, [ועי' פנ"י ומהרמ"ש], וכ"פ הרמ"א סי' רכ"ז ס"ד, אולם ד' המ"מ ורבינו יהודה [המובא בריטב"א ובשר מקוצי בשטמ"ק] דדינו כאונאת שתות דהמקח קיים ומחזיר אונאה וכ"פ השו"ע שם ס"ג, ובטעמא דדנין ליה כשתות ע"י משמעות הריטב"א דהוא כעין פשרה וכ"כ בלח"מ שם, אמנם מלשונו דהמ"מ מ' דס"ל לשמואל דבין

שתות מעות לשתות מקח לעולם חשיב שתות ושיעורא דביטול מקח הוא רק ביותר משניהם וכן שיעורא

דמחילה הוא רק בפחות משניהם.

והנה במ"מ הק' על גי' הר"מ דהוי ביטול מקח איך יתכן דבשתות מעות ויותר משתות מקח [כגון שבעה בששה] הוי אונאה והמקח קיים, וביותר משתות מעות ופחות משתות מקח [כגון שישים בחמישים ופרוטה] דנתאנה

המוכר יותר הוי מחילה, [ועי' בביאור קו' בלח"מ ובדרישה סק"ד], וכה"ק הפנ"י ומהרמ"ש ע"ד תוד"ה שתות והמהרש"א להלן נ"א ב' ע"ד תוד"ה שני, ועי' בשוב הדברים בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' מ"ז ובט"ז סי' רכ"ז ס"ד ובערוה"ש שם, ובחי' ר' ראובן סי' כ"ג.

ע"ע תוס' להלן נ"א ב' ד"ה שני, דהק' לשמואל אמאי שני פונדיונין פחות פרוטה אין נידון בתורת שתות מקח, ונחלקו המהרש"א ופנ"י בכונתם, המהרש"א פי' דלאו דוקא שתות מקח אלא לגבי המקח הוי יותר משתות ולגבי המעות הוי פחות משתות וס"ל כהמרדכי דבכה"ג אזלי' בתר המקח, [וס"ל למהרש"א דלהחולקים על המרדכי נהי דדינו בשתות מ"מ לא קרי' ליה שתות מקח], אמנם הפנ"י פי' דס"ל כהמ"מ ושיעורא דשתות אינו מצומצם בשתות לחוד אלא בין שתות מקח עד שתות מעות הכל הוי בכלל שתות ושפיר הק' דיחשב לשתות מקח, ובפנ"י הוסיף דלד' המרדכי ל"ק קו' התוס' דמאי דקתני עד כמה כו' היינו עד כמה יהא דין אונאה ולא ביטול מקח, ובאמת הריטב"א הק' קו' התוס' לרב לחוד ולא לשמואל, וא"ש לשי' דס"ל כהמרדכי.

גדר ביטול המקח

נ' ב' נחלקו הראשונים אי דין חזרת יותר משתות הוא מהל' אונאה או מדין מק"ט ויש בזה כמה נפק"מ, עי' במצוין להלן בש"י הראשונים בדין חזרת המאנה, וברמב"ן עה"ת פ' בהר, וכפשוטו תלוי נידון זה בספיקא דהגמ' להלן נ"ז א' לגבי עבדים ושטרות דנתמעטו מאונאה אי ביטול מקח יש להם [ועיי"ש ברש"י ותוס'], אמנם בריטב"א הישנים שם הביא ד' הראב"ד דהכריח דאין לפרש ספיקא דהגמ' שם אי ביטול מקח הוא מדין מק"ט דא"כ היה יכול לחזור אף לאחר שיעור בכדי שיראה, כדין מק"ט [וכמש"כ הרי"ף בשמעתין], אלא בע"כ דדין חזרת המקח הוא מהל' אונאה ואמדי' דעתן דטוב לשניהם בביטול המקח כדי שלא תזכר האונאה עיי"ש, [ולדבריו צ"ל דהספק בקרקעות אי נתמעטו רק מדין חזרת אונאה או אף מדין ביטול מקח], ובעיקר הנידון ע"ע בשו"ת שאג"א החדשות סו"ס ט"ו וברכ"ש סו"ס מ"ו וחי' ר' ראובן סי' כ"ג.

חזרת המאנה

ב' גמ' מה איכא כו' ואילו יתר על שתות כו', מבוא' דשתות חלוק מיתר משתות דבשתות אין המאנה יכול לחזור אף לריה"נ וביתר משתות המאנה יכול לחזור, והק' הראשונים מהא דאיתא ב"ב פ"ג ב' דלר"ח באונאת שתות והוקרו אין המאנה יכול לחזור דא"ל אי לאו דאונתני כו' ובבאור קו' יש להקדים דנחלקו הראשונים שם בבאור דינא דר"ח, הרשב"ם שם והרי"ף פי' דר"ח איירי באונאת שתות והוקרו דהשתא הוי אונאה יתר משתות למוכר ולפוס' גברי אונאה הוי מצי המוכר לבטל המקח כדין אונאה יתר משתות [כיון דהמקח לא נגמר בשעת פסיקתם כ"ז דלא נתרצה הלוקח], ור"ח חדית לן דאין המוכר יכול לחזור משום סברת אי לאו דאונתני כו' ולהאי פירושא הק' הראשונים שפיר אמאי יכול המוכר לחזור ביתר משתות ומ"ש מדר"ח דאין המוכר יכול לחזור ביתר משתות, אמנם הרמב"ן שם פי' דר"ח איירי בדין אונאת שתות ואתא לאשמועינן דאין המוכר יכול לבטל המקח כשהלוקח תובע אונאתו וחפץ בקיום המקח משום סברת אי לאו דאונתני [ומאי דנקט הוקרו דאורחא דמילתא דבהוקרו הלוקח חפץ בקיום המקח ולעולם אין היוקר משוייה למוכר דין מתאנה יתר משתות], ולפי"ז עיקר קו' הראשונים מ"ש אונאת שתות דאי לסברת אי לאו דאונתני וביתר משתות המוכר נמי יכול לחזור ולא אמרי' להאי סברא, ובר"ן ב"ב פי' דר"ח ס"ל כרב דשתות מקח שנינו ואיירי באונאה יתר משתות ולדבריו הקו' ברורה מיתר משות איתר משתות, [ועי' בראשונים לשונות חלוקים בבאור הקו' וכן יש לדקדק כונת הקו' מתי' דהריב"ם ועי' להלן, ותי' בכמה דרכים].

א. תוס' בשמעתין ובב"ב תי' דביתר משתות דרחוק מהמקח הרבה הו"ל כיון ונמצא חומץ ולא נתקיים המקח כלל ומשא"כ שתות, וכפשוטו ר"ל דכי היכי דלענין מק"ט מחלקי' במתני' ב"ב שם בין יין ונמצא חומץ דשניהם יכולים לחזור ליפות ונמצאו רעות דרק הלוקח יכול לחזור ה"ה לענין אונאה דיתר משתות דינו כיון ונמצא חומץ ושתות דינו כיפות ונמצאו רעות, אמנם יש בזה כמה תמיהות חדא דבב"ב פ"ד ב' מבוא' דטעמא דבין ונמצא חומץ שניהם יכולים לחזור משום דאי' דניחא ליה בחלא ואי' דניחא ליה בחמרא והו"ל מק"ט אף למוכר, והו"ט לא שייכא ביתר משתות ודמי טפי ליפות ונמצאו רעות דאין המוכר יכול לחזור, [ובאמת התוס' בב"ב השמיטו הדמיון ליון ונמצא חומץ, ואולי המכוון בדברי התוס' ליון ונמצא חומץ אליבא דרבי דמבוא' בב"ב שם דטעמו משום דהוי ב' מינים], עולע"י לדבריהם אמאי אין הלוקח יכול לחזור לאחר שיעור דבכדי שיראה כדין מק"ט דעלמא דיכול לחזור לעולם כמ"ש הרי"ף בשמעתין, [ועי' במצוין לעי' דהריטב"א הישנים נ"ז א' הביא מהראב"ד דהכריח משום האי קו' דאין חזרת יתר משתות משום מק"ט עיי"ש], ואף את"ל דגבי אונאה אי' אומדנא דנתרצה הלוקח לאחר בכדי שיראה עדיין ילה"ק אמאי אין המוכר יכול לחזור כיון דגבי אונאת מוכר קיי"ל דמוכר חוזר לעולם, וצ"ל דלאחר שנתרצה הלוקח חל המקח ממילא מכאן ולהבא הלכך אי חזר המוכר קודם ריצויו של הלוקח בטל המקח אבל לאחר בכדי שיראה דכבר נתרצה הלוקח נתקיים המקח, ובביהגרי"א סי' רכ"ז סק"ז פי' כונת התוס' ע"ד ריו"נ להלן, אמנם הרא"ש בב"ב הביא לב' תירוצי התוס' ולפי' הרי"ן, ומשמע דחלוקין התוס' וריו"נ.

ב. שי' הריב"ם והר"ם פי"ב ממכירה ה"ד [כמש"כ המ"מ ולח"מ שם] ובעה"מ דכשהמתאנה תובע אונאתו יכול המאנה לחזור וכשאין המתאנה תובע אונאתו אין המאנה יכול לחזור, והנה לדבריו הא דמחלקי' בשמעתין בין שתות [דריה"נ] ליותר משתות לענין תביעת המאנה הוא באופן דהמתאנה תובע אונאתו דמ"מ בשתות אין המאנה יכול לבטל המקח ויל"פ הגדר בזה בב' דרכים, א. דאף להריב"ם זכות חזרת המקח ביתר משתות הוא מדין מקח טעות ולכך שניהם יכולים לחזור אלא דס"ל דכ"ז דאין המתאנה תובע אונאתו ושוה לדידיה החפץ כפי פסיקתם חשבי' לאונאה בכלל דמי המקח ולי' לביטול מקח ותביעתו דהמתאנה אינה דקא משויה למקח לאונאה, ומשא"כ שתות ל"ח לביטול מקח וזכות ביטול המקח לריה"נ הוא מדיני האונאה, ב. עוד יתכן דתביעת האונאה לא משוי' למקח לטעות אלא התביעה מבטלת פסיקתן הראשונה ומחייבת המוכר לקבוע הפסיקה כפי המחיר שבשוק, ובה זכותו של המוכר לטעון דאינו חפץ בדמי השוק וממילא בטל המקח, וסברא כע"ז כ' התוס' נ"ז א' ד"ה יצא, [ובגלשה"ס ציין מלדברי התוס' שם ומשמע דפי' כונת הריב"ן עפ"י סברת התוס' שם, ויש להוסיף בזה דברים דהרי בשמעתין מבוא' דכל האי דינא דמוכר נמי יכול לחזור הוא דוקא ביותר משתות אבל בשתות אי' לחזור ולסברא הנ"ל דטעם חזרת המוכר משום דאף לדידיה חשיב כאונאה דאינו חפץ למכור במחיר שבשוק היינו דוקא ביותר משתות דהוא רחוק הרבה מהמחיר שרצה, ולכא"ו ילה"ק דבמכר שוה ו' ב' ופרוטה נהי דהוי יותר משתות ללוקח כיון דמחירו בשוק הוא ו' מ"מ ללוקח דרצה למכור ב' ופרוטה וקיבל ע"ז ו' הוי אונאתו פחות משתות ואמאי מוכר יכול לחזור וצ"ל דיסוד חילוקא דשתות ויתר משתות דבשתות דין החזרה אינו מגוף המקח דהמקח נתקיים כפי פסיקתן ודין החזרה הוא ממצבת השבת אונאה [וכמש"כ הגר"ח הובא להלן] ובהו אין המוכר יכול לחזור דלא חשיב חנתאנה משא"כ ביותר משתות דין החזרה הוא מגוף המקח דלא נתקיים המקח לפי פסיקתן ובכה"ג המוכר נמי יכול לחזור אף בנתאנה בפחות משתות כדין אונאה בדבר שבמדה ומנין. ונפק"מ בין הדרכים בתבע הלוקח אונאתו וחזר בו אי רשאי המוכר לבטל המקח דאי תביעת

האונאה משויה למקח לאונאה כבר בטל המקח בחזרתו ואי תביעת האונאה מחייבת פסיקה חדשה עדיין לא בטל המקח, וכשחזר בו הלוקח וחפץ בקיום המקח בלי תביעת האונאה אין יכול המוכר לחזור בו, וכן יתכן נפק"מ באונאה יתר משתות ותבע המתאנה שתות דאי התביעה הוא גילוי דעת דחשיב המקח לאונאה א"כ אף בתבע שתות אי גילוי דעת אבל אי התביעה מבטלת פסיקה הראשונה ה"מ בתביעה יתר משתות אבל בתביעת שתות דינו כאונאת שתות דאין התביעה מבטלת פסיקה הראשונה, [אמנם להתבא' לעי' דביותר משתות דין החזרה הוא מגוף המקח והו"ל כאונאה בדבר שבמדה ומנין מסתבר דאף בתבע המתאנה שתות או פחות משתות יכול המאנה לחזור כדן אונאה בדבר שבמידה והנה ברבינו יונה הק' ע"ד הריב"ם, דהרי ביותר משתות לא מצי המתאנה לתבוע חזרת האונאה אלא ביטול מקח לחוד וא"כ דוחק להעמיד דינא דשניהם יכולים לחזור בתובע המתאנה חזרתה האונאה, ומשמעות דבריו דאי תבע המתאנה אונאתו נהי דאין המוכר צריך להחזיר דמי האונאה מ"מ יכול המוכר לחזור בו, ומפורש בדבריו דכל ענין התביעה הוא רק לגלות דעתו דחשיב לי המקח כאונאה.

נחלקו הראשונים אי להריב"ם ר"ח בב"ב איירי בלא תבע המתאנה אונאתו אבל בתבע המתאנה אונאתו אף המאנה יכול לחזור כיון דהוקרו והו"ל יתר משתות למוכר, ולי' בזה לסברת אי לאו דאוניתני, או דהתם דאיירי בתביעת שתות בכל ענין לא מצי המאנה לבטל המקח, דבתוס' בשמעתין מבוא' דר"ח איירי בלא תבע המתאנה אבל בתבע אונאתו דינו כיתר משתות דשניהם יכולים לחזור, וכי"מ היד רמ"ה ב"ב שם אמנם בתורה"ש ב"ב [הובא בשטמ"ק שם] נקט דר"ח איירי אף בתובע המתאנה אונאתו דמ"מ אין המתאנה יכול לחזור בו משום סברת אי לאו דאוניתני ולכך הק' ע"ד הריב"ם מ"ש תביעת שתות מיתר משתות ובשטמ"ק שם הביא לרבינו שמשון דתי' דחלוק שתות מיתר משתות עיי"ש, ויסוד פלוגתתם תלוי בגדר תביעת אונאה הנתבא' לעי'.

בעיקר ד' הריב"ם ילה"ס אי שורש הדין דאין המוכר יכול לבטל המקח בלא תביעת המתאנה נלמד מדברי ר"ח והוא מטעמא דאי לאו דאוניתני או דהוא פשוט מסברא וכל מה דהוצרך ר"ח לסברת אי לאו דאוניתני הוא בגונא דידיה דהוקר והשתא המוכר נעשה למתאנה, ויש בזה דקדוקי לשונות בראשונים בשמעתין ובב"ב עיי"ש, ועיי' סמ"ע סי' רכ"ז סק"ז.

ג. שיטת רבינו יונה בב"ב שם דתחילת דין חזרה יתר משתות הוא ללוקח ולא למוכר אלא דכ"ז שיכול המאנה לתבוע אונאתו חשיב דלא נתקיים המקח ויכול אף המאנה לחזור, והלכך היכא שאין המתאנה יכול לחזור, נתקיים המקח ואין המאנה יכול לחזור, ובזה חלוק שתות מיתר משתות דביתר משתות המתאנה עומד לבטל המקח ובשתות אינו עומד לבטל המקח, [והוסיף לפ' שם לשי' דביתר משתות אין יכול המתאנה לתבוע חזרת דמי האונאה הלכך עומד הוא לתבוע ביטול מקח משא"כ בשתות דרשאי לתבוע חזרת האונאה אינו עומד לתבוע ביטול המקח וילה"ס להר"י בתבע המתאנה אונאתו ביתר משתות אי איכא גילוי דעת בזה דחפץ בקיום המקח וכדק' לשי' הריב"ם או דכיון דא"י לתבוע אונאתו עדין חשיב דהמקח עומד לביטול, ועי' ח"י רמ"ש ב"ב וקרית מלך רב פ"ב ממכירה ה"ד], ובמחנ"א אונאה ס"י"ב הק' לסברת הרי"י אמאי במק"ט אין הלוקח יכול לחזור בלא תביעה כמבוא' בטור סי' רכ"ז, ובסמ"ע שם סק"י"ב נקט דלהר"י אף במק"ט יכול המוכר לחזור בלא תביעה ודלא כהטור.

בעיקר שי' הר"י לכא' מבוא' דביתר משתות לאחר שנתרצה הלוקח לא חל המקח למפרע אלא מכאן ולהבא דאי חל המקח למפרע הדר תקשי היאך מצי המאנה לחזור הא לאחר שנתרצה הלוקח איגלאי דהמקח נגמר מעיקרו, וכן מפורש בדברי הר"י במש"כ דבאונאת שתות והוקרו אין המתאנה יכול לתבוע אונאתו כיון דהמקח חל השתא בשעה שמתרצה למקח והשתא אינו מתאנה, אמנם צ"ל לפי"ז איך בנתרצה מהני הקנין דמעיקרא ולא אמרי' דכלתה קנינו, ובאמת בעליות דר"י יש משמעות דצריך לעמוד בחצירו בשעה שמתרצה [ועיי"ש דנראה דמסתפק בזה], וכן נקט המחנ"א אונאה ס"י"ב בד' הר"י, אולם צ"ב דא"כ אמאי אין המוכר יכול לחזור בו מדינא דהרי המקח לא חל כלל, [והימ"ל דנהי דלא חל קנין הראשון מ"מ נתחייב המוכר ע"י הקנין להעמיד המקח אולם מסתבר דבה כל איסור חזרתו דהמוכר הוא רק למי שפרע ובדבר"הר"י משמע דהוא מעיקר המקח], וביותר תמוה אמאי במכר שוה ו' בה' והוזל לג' דמוכר יכול לחזור ולא לוקח כדאי' בב"ב פ"ד הא כיון דבעי' לקנין חצר מחודש הרי אין הלוקח חפץ כלל שתקנה לו חצירו, ובעכ"ל דודאי עיקר הקנין ע"י משיכה הראשונה וכל מאי דבעי' לעומדת בחצירו בכדי דלא יהא כלתה קנינו, [ועי' בדין משיכה לאחר ל' בעומדת בחצירו בר"מ וראב"ד פ"ב ממכירה ה"ט ובאו"ש שם ומחנ"א מכירה סי' ג' ואכ"מ], והלכך מוכר א"י לחזור בו דכבר התחיל המקח בתחילתו אמנם עדיין צ"ל לפי"ז אמאי בנתייקר חשיב דנתייקר ברשותו של מוכר, ועי' להלן.

ועיקר המבוא' דלהר"י חל המקח מכאן ולהבא, באחרונים לא ברירא כלל האי מילתא, דהסמ"ע סי' רכ"ז סק"ח נקט דלר"י חל הקנין למפרע והכריח כן דאלת"ה אמאי אין יכול המאנה לחזור לאחר שנתרצה הלוקח כדן נפיק ועייל אזוזי דיכול הלוקח לחזור אף לאחר שנתרצה המוכר כדקיי"ל סי' ק"צ ס"ד, ובנתי"מ שם סק"א דחה לראיתו אמנם הסכים עמו לדינא, ועפ"ז כ' דבקידש הלוקח בחפץ קודם שנתרצה ואח"כ נתרצה חלו הקידושין למפרע, וצ"ב לדבריהם אמאי המוכר יכול לחזור ולא אמרי' דלתתר דנתרצה הלוקח איגלאי דנגמר המקח מעיקרו. ובמחנ"א אונאה סי' י"ב כ' דהיכא דנתחדש סיבה שמחמתה נתרצה וכהי"א דר"ח דנתרצה מחמת דהוקרו חל המקח מאן ולהבא אבל בלי' סיבה המתחדשת חל המקח למפרע והכריח כן מקידושי טעות דלאחר שנתרצה חלו הקידושין למפרע, [ולדבריו אף בקידושין היכא דנתרצה מחמת סיבה המתחדשת וכגון בקיבל מתנה עבור הריצוי חיילי הקידושין מכאן ולהבא, ויל"ד דאף בנתרצה מחמת שאין רוצה לעבור על איסור למפרע דיחשב לסיבה המתחדשת], אבל באונאת יתר משתות בעלמא ונתרצה חייל המקח למפרע,

וכל האמור הוא בשי' הר"י אבל בשי' הריב"ם יתכן דבנדרצה חל המקח למפרע ובאייקר ברשותא דלוקח אייקר ועי' בזה באור גדול סי' ל"ד

ד. בבעה"מ הביא בשם יש מי שאומר דלמסקנא אף ביתר משתות אין המאנה יכול לחזור ומאי דאמר' לעי' דשניהם חוזרים דיחויא בעלמא הוא, וכ"כ השטמ"ק ב"ב בשם השיטה לא נודע למי.

תביעת האונאה ביתר משתות

נחלקו הראשונים אי יתר משתות דינו כשתות לריה"נ דרשאי המתאנה לבטל המקח או לתבוע דמי אונאתו, או דאין רשאי אלא לבטל המקח, דהשטמ"ק בשמעתין כ' דמסתברא דרשאי נמי לתבוע חזרת אונאתו וכ"כ השטמ"ק בב"ב בשם שיטה לא נודע למי, וכן משמעות הריב"ם, וכ"מ בתוהרא"ש שם, אמנם הר"י נקט דאין רשאי לתבוע דמי אונאתו, וכפשוטו פלוגתתם בדין חזרה יתר צמשתות אי הוי מתורת אונאה או מדין ביטול מקח וכדנתבא' לעי', והנה אף להריב"ם דיכול לתבוע אונאתו מ"מ לי' בזה נפק"מ לדינא דאי דאי יתבע אונאתו המוכר יבטל למקח, והנה השט"מק בשמעתין הביא להרמ"ך דדקדק לשון הר"מ פי"ב ממכירה ה"ד דאיו רשאי הלוקח לתבוע אונאתו ביותר משתות ותמה עליו דא"כ נמצא דיפה כוחו של מוכר ביותר משתות מבשתות דבשתות רשאי הלוקח לתבוע אונאתו וביותר משתות אין רשאי ולכך נקט דאף ביותר משתות יכול לתבוע אונאתו, ועיקר דקדוקו בר"מ צ"ב דלהאמור יתכן דאף ביותר משתות יכול לתבוע אונאתו אלא דלי' בזה נפק"מ לדינא כיון דאי יתבע אונאתו יחזור המכור מהמקח הלכך לא הזכיר הר"מ אלא זכות חזרת הלוקח מהמקח, ואולי דנפק"מ היכא דעדיף למוכר להחזיר האונאה ולא לבטל המקח, ועוד יתכן נפק"מ בתובע הלוקח שתות להך גיסא לעי' דבכה"ג אין המוכר

לחזור

יכול

בו.

קנה ומחזיר אונאה

גמ' אמר רבא הלכתא כו' נחלקו הראשונים ואחרונים בביאור דינא דמחזיר אונאה, ההפניי להלן נ"ו א' נקט דבאונאת שתות המקח חל כפי מחירו בשוק וחיוב השבת האונאה הוא מהל' גזל, [ונהי דלהלן ס"א א' אמרי' דלא מצי למילף פ' אונאה מגזל כיון דהוי מדעתיה וכן דהוא דרך מו"מ מ"מ לאחר פ' אונאה נתחדש דלא נקבע המקח לפי פסיקתם והלכך האונאה הוי לגזל], וכ"מ בטור ריש סי' רכ"ז במש"כ דלכן אין לוקין על לאו דלא תנו כיון דניתן להישבון וכגזילה [ועי' פרישה שם וסמ"ע סק"א], וכ"כ המנ"ח מ' של"ז סק"א ואבהא"ז פ"יב ממכירה בשי' הר"מ, אמנם בחי' רח"ה פט"ו ממכירה ה"א הכריח דהמקח נקבע לפי פסיקתם וחזרת האונאה הוא דין בפ"ע ממצות האונאה, דאי המקח לא חל אלא לפי מחירו שבשוק מצי המוכר לטעון דהשתא הוא נתאנה והוי אונאה בדבר שבמידה דחוזר אפי' בפחות משות, וכ"מ ברמב"ן עה"ת פ' בהר, אמנם לעיקר קו' הגר"ח יעוי' ברמב"ן ב"ב פ"ג ב' הובא להלן דעולה מדבריו דשו"ט דר"ח הוא בסברא הנ"ל אמאי קנה ומחזיר אונאה ואין רשאי המוכר לבטל המקח כיון דלא מכר ע"ד המחיר שבשוק, ועי' קאמר ר"ח דאי לאו דאונאתי כו' ויעוי' ברמב"ן דהוא משום חוטא נשכר ולפ"ז מדינא הוי מצי המוכר לבטל המקח משום דחשיב למתאנה, ויתכן עוד בעיקר קושיתו עפ"י המבוא' בב"ב צ"ה א' דאף באונאה פסיקת המקח בין הלוקח למוכר היה שוה בשוה כפי מחיר החפץ אלא דהמוכר רימחו במחיר החפץ, הלכך שפיר חלה הפסיקה כפי מחירו שבשוק וי' טענת אונאה למוכר כיון דאף הוא פסק לפי מחירו של החפץ ועי', וכסברת הגר"ח דחיוב ההשבה הוא מפרשת אונאה כ"מ בהג"א במש"כ דשייך מחילה על האונאה קודם שנתן המעות למוכר ואי חובת ההשבה מדין גזל לא שייך מחילה קודם שקיבל המוכר המעות ונתחייב בהשבתו, [וכדחק' במשכנ"י הובא בפ"ת סי' רכ"ז סק"ב], משא"כ אי הוי מפי' אונאה י"ל דחיוב ההשבה חל בשעת הפסיקה ושפיר מוחל המתאנה על חיוב זה, ובחי' הגרש"ש גיטין סי' ו' כ' להוכיח דל"ה גזל מהא דאמרי להלן ס"ו א' דאונאה ל"ח למחילה בטעות כיון דלא ידע דאיתא אונאה גביה דמחיל ליה, ואי חיוב ההשבה מתורת גזל הרי ידע הלוקח ששילם וי' ודמי לפירות דקל שלבלי"ע דאמרי' שם דל"ה מחילה בטעות ובע"כ דדין ההשבה הוא חיוב חדש ולא ידע מחיוב זה, ועי' בתוס' להלן נ"ב א' ד"ה אמר ותוהרא"ש שם דנחלקו אי מותר לאונות כשדעתו להחזיר, ויש לחשב לפום ב' דרכים הנ"ל בחיובא דהשבת אונאה, [דהרי הגונב ע"מ לשלם חייב כדאי' להלן ס"א ב'],

ונה לדרכו דהפניי יסוד החילוק בין שתות ליתר משות [כפי שנתבא' בדבריו] דביתר משות בטל המקח מסברא דהוי כעין מק"ט משא"כ שתות לא בטל המקח וחובת ההשבה הוא מדין גזל, אמנם לדרכו דהגר"ח יל"פ החילוק דביתר משות דהוא רחוק מן המקח דין השבת האונאה הוא מגוף המקח דלא חל פסיקתו והלכך המאנה נמי יכול לחזור כיון דאף הוא מתאנה, [ועד"כ כ' התוס' להלן נ"ז א' ד"ה] ויש להוסיף בזה דאף ביתר משות היה מקום לדון דנהי דהוי רחוק מן המקח למתאנה מ"מ למוכר דחשב לקבל מחיר היוקר וצריך להחזיר האונאה הוי פחות משות, ועי' משל במכר שוה ו' בז' ופרוטה, ללוקח דהיה צריך לשלם ו' הו"ל אונאה יתר משות אבל למוכר דחשב לקבל ז' ופרוטה ומקבל ו' הו"ל פחות משות, מ"מ לפמ"ש הגר"ח דאי חובת השבת האונאה מגוף המקח הו"ל אונאה במידה ובמנין ואף בפחות משות הוי אונאה א"כ ביתר משות דחזרת האונאה הוא מגוף המקח חשיב המוכר למתאנה כשצריך להחזיר האונאה אף כשמתאנה בפחות מפרוטה, והעירו דלפ"ז באונאת יתר משות לשי' הריב"ם דהמוכר יכול לחזור רק כשתובע המתאנה אונאתו ה"ה כשתובע פחות משות יכות המוכר לחזור כיון דהשבת הפחות משות הוא מגוף המקח ועי'.

באחיזר ח"ג סי' פ"א כ' נפק"מ בין הדרכים בקטן שהגיע לעונת הפעוטות המאנה לגדול דאי חיובו מתורת גזל חייב להחזיר לכשיגדיל אבל אי חיובו ממצות השבה כיון דאינו עובר בלאו דלא תנו אין חייב להחזיר, והימ"ל דאף אי חיוב ההשבה מתורת גזל מ"מ כיון דכל תורת גזל שבאונאה נתחדש בלאו דלא תנו, הלכך קטן דאינו בכלל לא תנו לא הוי גביה גזל, ויש בדומה לזה בחי' הגר"ח [סטענשיל] בענין הפקעת הלאותו של עכו"ם [ולד' האחיזר צריך ישוב לקו' הגר"ח שם], וילה"ס בנתאנה הלוקח והוקרו כההיא דב"ב אי לולי סברת אי לאו דאונאתי הלוקח היה עובר בבל תנו ומסתברא דלא היה עובר ולפ"ז מוכח דשייך חיוב השבה אף כשאינו עובר ללאו.

בחי' ר' ראובן סי' כ"ג העיר דלריה"נ דבאונאת שתות רצה אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה שאונאתי מוכח דחזרת אונאה הוא מפי' אונאה וס"ל לריה"נ דכי היכי דמדין האונאה יכול לתבוע חזרת האונאה יכול לתבוע נמי ביטול קמח אבל אי הוי מדין גזל והמקח נגמר לגמרי כפי מחירו שבשוק צ"ע אמאי יכול לבטל המקח ובאמת דרבינו יונה בב"ב הכריח מדינא דר"ח דבשות לריה"נ המקח לא נגמר עד שנתרצה הלוקח מהא דהוצרך ר"ח לסברת אי לאו דאונאתי, אמנם עי' להלן דהראשונים נחלקו עליו וס"ל דהמקח נגמר מתחילה.

אונאת שתות והוקרו

עי' ב"ב פ"ג ב' אר"ח כו' נחלקו הראשונים כמאן ס"ל לר"ח ונאמרו בזה ה' שיטות, א. שי' הרי"ף רשב"ם רא"ש ורבינו יונה דר"ח איירי באונאת שתות מעות וס"ל כשמואל, וכן ס"ל כריה"נ דלא נגמר המקח עד שהלוקח מתרצה הלכך בהוקרו קודם שנתרצה הלוקח הו"ל המוכר למתאנה ומדינא היה יכול לחזור ור"ח חדית לן דא"י לחזור מסברת אי לאו דאונאתי [ונתבא' ברשב"ם דהוא תקנת חכמים שלא יהא חוטא נשכר], ויעוי' ברי"ף דנהי דלא קיי"ל כר"ח מ"מ נפק"מ בדינא דר"ח אף לדין ליותר משות דאי' ביטול מקח דבהוקרו אין המוכר יכול לחזור בו מסברת אי לאו דאונאתי, וברבינו יונה תלה ליה בשי' הראשונים בישוב הסתירה מברייטא דשניהם יכולים לחזור לדינא דר"ח, ב. שי' רב האי גאון המובא ברי"ף ובראשונים דר"ח ס"ל כר"נ דקנה ומחזיר אונאה ואיירי בנתן מעות ולא משך דבכה"ג הלוקח יכול לחזור ואינו עובר במי שפרע ורבותא דר"ח דמ"מ המוכר עובר במי שפרע [ובראשונים שו"ט בזה בדברי הירושלמי], והשי"ך סי' ר"ד סק"ד והגרע"א לעי' מ"ט ב' הביאו מסקנת הרמב"ן דפליג לדינא ארה"ג וס"ל דאף המתאנה עובר במי שפרע, [ובאחרונים דנו בסברא נוספת דלא יהא מי שפרע להמבוא' סי' ר"ט ס"ו בהג"ה שמקח שנעשה באיסור אין בו מי שפרע והי"נ המאנה עבר איסור, עי' מנחת פיתים ומשפט שלום סי' ר"ד וגידולי שמואל ב"מ מ"ט ב'], והנה לשי' רה"ג דלי' מי שפרע לכאוי' רשאי לחזור אף לאחר שעבר בכדי שיראה לפמ"ש כהנתייה"מ סי' רכ"ז סק"ה דכשאין החפץ ביד הלוקח ל"י לשיעורא דבכדי שיראה, והעירו לדון היכא דנתן מעות והמוכר נתאנה והחפץ עדיין ביד הלוקח

דבזה אף גבי מוכר שיעורו בכדי שיראה כמש"כ הנהיגה שם אי מ"מ שלא עשו קנין אחר רשאי המוכר לחזור ואין עובר במי שפרע או דכיון דהיה בידו להראות לתגר א"כ הסכים למקח ואף לענין מי שפרע.

ג. שי' הרמב"ן, עיי"ש דפי' ב' דרכים חדא דס"ל לר"ח כריה"נ ואתא לאשמועינן דהלוקח רשאי לתבוע חזרת אונאתו ואין המוכר יכול לעכב ולומר בטל מקחך וכ"כ התור"ד, ועיי"ש ברמב"ן דמ"מ ביפות ונמצאו רעות אי הלוקח תובע אונאתו רשאי המוכר לחזור דהוי מק"ט ויעוי' בר"ן דהאריך לבאר לדבריו דמיון יפות ונמצאו רעות למתני, ועוד פי' דס"ל לר"ח כר"נ דקנה ומחזיר אונאה ואתא לאשמועינן דכשתובע הלוקח האונאה אין רשאי המוכר לבטל המקח, ולפי"ז מבוא' דכל מאי דלר"נ קנה ומחזיר אונאה ואין יכול המוכר לבטל המקח הוא מסברת אי לאו דאונתני אבל מדינא רשאי המוכר לבטל המקח, ויתכן דהוא ע"ד הגר"ח דכל אונאת שתות כשמחזיר האונאה הוי אונאת מידה ומנין למוכר ועי', ד. בבעה"מ והשגות הראב"ד שם פי' דר"ח ס"ל כריה"נ ואיירי דתבע הלוקח אונאתו קודם שהוקרו וס"ד דמשעת תביעת המעות בטל המקח ותו השתא דהוקרו וחפץ הלוקח לקיים המקח הו"ל אונאה יתר משתות למוכר קמ"ל דלא נתבטל המקח עד שיקבל הלוקח מעותיו, ובמלחמות שם נחלק ע"ד דאף למסק' כשתובע הלוקח מעותיו המקח בטל, ותמה ע"ד הבעה"מ דאי לא סגי בתביעת המעות א"כ נבעי משיכה לבטל המקח, ומבוא' דלתרוייהו בנתרצה הלוקח המקח חל למפרע ודלא כהר"י, [וצריך למידע אי לבעה"מ חזרת המעות הוא בתורת קנין], ויעוי' נחלת צבי סי' רל"ב ס"ג דאף לבעה"מ בלא נתן מעות חוזר בתביעה לחוד, ועי' דברי משפט סי' רכ"ז דדן בהודיע הלוקח על ביטול המקח וחזר בו אי רשאי המוכר לבטל השתא המקח ותלה ליה בפלוגתא הבעה"מ והרמב"ן, ה. שי' התוס' ב"מ נ' ב' ד"ה אמר דר"ח ס"ל כר"נ וכרבא דבשתות קנה ומחזיר אונאה ומ"מ כיון דהוקרו הו"ל השתא ההונאה בשיעור ביטול מקח למוכר הלכך הלוקח לבטל המקח, וצ"ב דהרי המקח נגמר מיד בשעת פסיקתו וא"כ אמאי כשהוקרו חשיב ההונאה בשיעור ביטול מקח, ועי' מהר"ם ומהרש"ל וחי' הגרני"ט סי' קס"ג, ובדרכי דוד ב"מ פי' דס"ל דחזרת אונאה בשתות הוא מגוף המקח, [וכשאין המוכר חפץ בהשבת האונאה בטל המקח] הלכך חשיב דאין המקח נגמר עד השבת האונאה או ריצוי של הלוקח, ויתכן עוד דס"ל לתוס' דזכות תביעת האונאה היינו לבטל קציצה הראשונה ולעשות הקציצה כשיוי החפץ בשוק הלכך בהוקרו כיון דבטלה קציצה הראשונה ולפי קציצה דהשתא הו"ל יתר משתות ממילא בטל המקח, עוד נתחדש בדבריהם דאף דבהוקרו כל זכו חזרת הלוקח הוא מחמת אונאה דהמוכר והמוכר הרי אין יכול לחזור בו מ"מ הלוקח יכול לחזור, וד"ז צ"ת לא מבעיא להריב"ם והר"י דזכות חזרת המאנה הוא מלתא דהמתאנה א"כ הכא דהמתאנה אין יכול לחזור ה"ה דהמתאנה אין יכול לחזור אלא אף לשי' התוס' דהוא מדין יין ונמצא חומץ ה"ז תלוי בריצוי דהמתאנה, וצ"ל דנדים ליה דהמתאנה הוא נמי בר חזרה וכל עיכובו הוא מסברת אי לאו דאונתני דהוא מתקנת חכמים ואינו. שי' הר"ן ב"ב דר"ח ס"ל כרב דשתות מקח והו"ל אונאה ביתר משתות ואתא לאשמועי' דנהי דלא חל המקח מ"מ בהוקרו אין המוכר יכול לחזור מסברת אי לאו דאונתני.

תביעת אונאה בהוקרו

נחלקו הראשונים באונאת שתות והוקרו אי רשאי המתאנה לתבוע האונאה והיוקר נמי ידידה דברשותיה אייקר או דלא נגמר המקח אלא בשעה שנתרצה הלוקח וכיון דהשתא דהוקרו ל"י אונאה ללוקח אין רשאי לתבוע דמי אונאתו, עי' רא"ש ור"י ב"ב שם ושטמ"ק ב"מ נ' ב' בשם הרמ"ך וטשו"ע סי' רכ"ז, ושורש הנידון כפי המתבאר ברא"ש אי באונאת שתות לריה"נ וכן יתר משתות לדידן המקח חל למפרע או משעה שנתרצה למקח, [ועי' לעי' בארוכה בשי' הרא"ש אמאי בלא הוקרו אין המוכר יכול לחזור מדינא כיון דעדיין לא חל המקח], והנה הרא"ש הוכיח כשי' דהמקח נגמר מכאן ולהבא מדהוצרך ר"ח לסברת אי לאו דאונתני ומשמע דבלא"ה דייני' דהיוקר ברשותיה דהמוכר אייקר, ובשי' החולקים צ"ל דס"ל דד"ז דהמקח חל למפרע נתחדש בסברת אי לאו דאונתני דהוא סברא בעיקר חלות המקח דאונאה.

נחלקו האחרונים אי פלוגתתם דה"ה ור"י הוא אף באונאת שתות לדידן דקנה ומחזיר אונאה או דלדידן אף להר"י נגמר המקח מעיקרא וכ"ד באונאת שתות לריה"נ דכיון דיכול לבטל המקח ס"ל דאינו חל עד שיתרצה, עי' ב"י סי' רכ"ז ודרישה שם סק"י"ב ופי"ח שם סק"א מחנ"א אונאה ס"י"ב וחי' הגרע"א ב"ב, ובד' הב"י מבוא' דחזרת אונאה אינו מצות השבת אונאה בלחוד אלא הוי בעיקר המקח וע"ד שנתבא' בתוס' לעי' דגדרו לבטל פסיקתן הראשונה ולקצוץ מחדש הלכך דייני' ליה דעדיין לא נגמר המקח עד שנתרצה, ואמרו לפרש עוד יסוד דינו דהב"י [אמנם אי"ז במשמעות דבריו] דיסוד דינא דמחזיר אונאה היינו לבטל קציצה ראשונה ולעשות הקציצה כשיוי של החפץ אמנם ה"מ היכא דע"י ביטול הקציצה לא יתבטל המקח אבל בהוקרו דע"י ביטול הקציצה ופסיקת הקציצה כדהשתא יתבטל המקח תו אין רשאי הלוקח לבטל קציצתו הראשונה.

עוד דנו האחרונים אי נחלקו אף באונאת יתר משתות והוקרו או דבזה לכונ"ע חשיב לביטול מקח וחלות המקח הוא מכאן ולהבא, עי' פסקי הרא"ש פ"ה או' י"ד ופי"ח שם סק"ד שטמ"ק ב"מ נ' ב' בשם הרמ"ך, מחנ"א אונאה פי"ב וחי' רמ"ש.

יפות ונמצאו רעות

נחלקו הראשונים בבאור דמיון הגמ' בב"ב דינא דרעות ונמצאו יפות לדרי"ח, שי' הרשב"ם במתני' ולהלן פ"ד אי ד"ה יפות דיפות ונמצאו רעות ל"ח למקח טעות דחיטין התנה למכור לו וחיטין מכר לו אלא הוי כאונאת שתות לריה"נ דהמוכר יכול לחזור ואין הלוקח יכול לחזור ונהי דלא קמ"ל כריה"נ אלא כר"נ דקנה ומחזיר אונאה, מ"מ ביפות ונמצאו רעות דהטעות בגוף הפירות לכונ"ע הלוקח יכול לבטל המקח, ומתני' איירי אף בהוקרו דהו"ל יתר משתות למוכר ומ"מ אין המוכר יכול לחזור מסברת אי לאו דאונתני וא"כ שמעי' אף לאונאת שתות לריה"נ דאין המוכר יכול לחזור בו, [ומדהשוה הרשב"ם יפות ונמצאו רעות לשתות אליבא דריה"נ משמע דביפות ונמצאו רעות אין המוכר חוזר בו לעולם אף כשתובע הלוקח אונאתו], **אמנם** רבינו יונה וש"ר פי' דיפות ונמצאו רעות הוא מדין מק"ט וילפי' מהתם דכי היכי דהתם אין המוכר יכול

לחזור מסברת אי לאו דאוניתני ה"ה לענן אונאה ביתר משתות, ולכא' לדבריו דין יפות ונמצאו רעות כדין אונאת יתר משתות ובאופנים דמצי המאנה לתבוע ביטול ביתר משתות [להריב"ם בכשתובע המתאנה אונאתו ולהר"י כשהמתאנה עומד לתבוע ביטול מקח] ה"ה ביפות ונמצאו רעות כה"ג המוכר רשאי לבטל המקח, ובמתני' דאין המוכר יכול לחזור בו איירי במכר לו הפירות בשוין דלהריב"ם ל"י תביעת אונאה ולהר"י אין הלוקח עומד לבטל המקח, וכן מבוא' ברמב"ן בתו"ד דכ' דחלוק דינא דמתני' מדינא דר"ח דבמתני' כשתובע הלוקח אונאתו שניהם יכולים לחזור ובדר"ח אין המוכר יכול לחזור, והנה הנתיחה"מ ס"י רל"ג סק"א פ"י כונת הרמב"ן דביפות ונמצאו רעות ונתאנה שתות כשתובע אונאתו שניהם יכולים לחזור, כיון דהוי תביעה דביטול מקח, ועיי"ש דד"ז שנוי בפלוגתת הריב"ם ור"י, [וצ"ב דלהר"י נהי דלא מצי המוכר לחזור מ"מ הלוקח נמי אינו רשאי לתבוע אונאתו כיון דהוי ביטול מקח וכיתר משתות בעלמא], ובערוה"ש שם ס"ב כ' דפשוט דכ"ד הנתיחה"מ בנתאנה שתות אבל ביותר משתות דהלוקח עומד לבטל המקח אף להר"י המוכר יכול לחזור בו כיתר משתות דעלמא, [וכ"כ הסמ"ע ס"י רל"ג סק"ג], ובנתאנה פחות משתות ותובע אונאתו אי תביעתו מחמת שיוי המקח דינו כפחות משתות דעלמא דהו"ל מחילה ואי תובע מחמת דנמצאו רעות אף המוכר יכול לחזור להריב"ם כדין תביעת שתות.

בביהגור"א ס"י רל"ג סק"ד למד בד' האביאספ שבמרדכי דלדידן דקנה ומחזיר אונאה אף ביפות ונמצאו רעות אין הלוקח יכול לחזור, ועיי' תור"י"ד ב"ב שם סוד"ה ממאי.

פחות משתות

נ' ב' גמ' אמר רבא כו' פחות משתות כו', עיי' רא"ש סי' כ' דנסתפק אי הטעם דפחות משתות א"צ להחזיר הוא משום מחילה ולפי"ז איסורא איכא או דדרך ממכר הוא ואין כאן שם אונאה כלל, ובשו"ע סי' רכ"ז ס"ו הביא לספיקו דהרא"ש ועיי"ש בגליון הגרע"א דמדברי הבעה"מ ב"ק מבוא' דלי' איסורא ובהגהות אמרי ברוך שם ציין להרמב"ן עה"ת פ' בהר פ' דמבוא' דא"י איסורא, וכ"כ המחנ"א אונאה סי"ג בד' הרשב"ם ב"ב צ"ה א' [וכ"ה משמעות הגמ' שם], ועיי' ברכ"ש ב"מ סי' מ"ב דחלוקין הרמב"ן ורא"ש ופשוט דכל ספיקו דהרא"ש הוא להך גיסא דהוי מחילה לאלתר וכן קיי"ל, והנה לשון הגמ' מחילה לאלתר מורה דהוא מתורת מחילה, אמנם הביאור דכיון דדרך העולם למחול דא"א לצמצם המקח כמש"כ הרא"ש תו נעשה לדרך מו"מ,

ומצינו כמה נידונים בספק הרא"ש, א. עיי' פלוגתת הר"מ וראב"ד פכ"ט ממכירה ה"ח בקטן שמכר והיה אונאה פחות משתות אי דינו כגדול דאיכא מחילה או דקטנים לאו בני מחילה, וכפשוטו ד"ז תלוי בספק הנ"ל אמנם המ"מ נקט דאף להר"מ הוא מתורת מחילה ובכלל תקנת חכמים דקטן ממכרו ממכר מחילתו נמי מחילה ועיי' לשון הר"מ פ"ז ממכירה ה"ה דמשמע דהוא מתורת מחילה, וכמש"כ המחנ"א אונאה סי"ג לדקדק בלשונו, ב. באומר המתאנה שאינו מוחל אי הוי מחילה בע"כ, ובמחנ"א אונאה סי"ג דן בכע"ז בלא נתן המעות אי נאמן לומר לא מחלתי, ובלא נתן המעות יש נידון נוסף דהמשכנ"י חו"מ סי' נ"ט נקט דלא שייך מחילה קודם שנתן המעות דעדיין לא נתחייב לו המוכר בחזרת מעות [ועיי' בדבריו להלן] ופשוט דכ"ד רק אי בעי למחילה בפועל אבל אי הוי מדרך מו"מ כיון דאינו בתורת פירעון שפיר הוי בכלל דמי המקח. ג. במנ"ח מ' של"ז הק' להמבוא' בר"מ ובטור הטעם דאין לוקין על לאו דאונאה משום דניתן להישבון א"כ בפחות משו"פ אי איכא בזה איסורא כיון דאין חייב לשלם לילקי, ותי' דכיון דהפטור מתשלומין הוא מתורת מחילה המחילה חשיב לתשלומין אמנם באהא"ז פ"ב ממכירה ה"א דחה דבריו דמחילה ל"ח לתשלומין ויישב ד' הר"מ בע"א עיי"ש.

עוד מבוא' ברא"ש שם דטעם המחילה בפחות משתות משום דא"א לכיון ולצמצם עד שתות, ויעוי' מחנ"א אונאה סי' ז' דעפ"ז כי דבדבר שיש לו מחיר קבוע ומצומצם אפי' פחות משתות חייב להחזיר, [וכ"כ בערוה"ש סי' רכ"ז ס"ז], ועיי"ש במחנ"א דבדברי הר"מ פ"ב ממכירה ה"ט דכ' דבהאנהו בשיוי הדינר בפחות משתות ל"ה אונאה פליג ע"ד הרא"ש וס"ל דאף בדבר שאפשר לכיון ולצמצם ועתידי להתברר הוי מחילר, ועיי"ש בפ"ג דהוסיף דהר"מ לא כ' הטעם כהרא"ש דא"א לכיון ולצמצם עד שתות אלא כ' בפ"ז מגניבה שדרך העולם למחול במו"מ בפחות משתות הלכך אף כשאפשר לכיון ולצמצם אכתי דרך העולם למחול, והעירו דהטור סי' רכ"ז ס"ה הביא ללשונו דהרא"ש דרך למחול דא"א לצמצם אונאתו, ושם סט"ז פסק להר"מ דבמטבע עד שתות מחיל, ועד"ז צ"ע בשי' רש"י דהמחנ"א הביא ללשונו בקידושין מ"ב ב' כהרא"ש דבפחות משתות מחיל איניש דהתם אין כל אדם יכול לצמצם הדמים, ולעי' מ"ד ב' ד"ה ולמקח משמעות לשונו דבמטבע עד שתות אי מחילה, וכן משמעות רש"י מ"ז א' ד"ה ויש לו עיי"ש.

שו"ע סי' רכ"ז

סעי' א'

שו"ע: אסור להונות כו', עיי' בטור ובר"מ פ"ב ממכירה ה"א דאסור להונות בין בשוגג ובין במזיד, אולם משמעות הרמב"ן עה"ת פ' בהר והחינוך מ' של"ז דאיסור הונאה הוא רק במזיד ולדעת, וכ"פ הערוה"ש ס"ב, אמנם עיי"ש דכ"ז לענין האיסור אבל דין השבה וביטול מקח הוא אף בשוגג, [כשנודע לו אח"כ], וכ"כ השער"י ש"ה פ"ה, [וכ"ז למאי דנקטו דחיוב ההשבה

אינו תלוי בלאו אמנם באחיעזר ח"ג סי' פ"א סקכ"ח נסתפק בזה ולמאי דצייד דבמקום דלי' ללאו דאונאה לי' לחיוב השבה הימ"ל כן אף בשוגג], ועיקר פלוגתת הראשונים בין אונאה בשוגג לכא' תלוי בביאור צריכותא דהגמ' נ"א א' דאיצטריך קרא ללוקח דלא קים ליה בזבניתיה דרש"י פי' דאינו עושה במזיד ולפי"ז קמ"ל דהגמ' דאף בשוגג עובר על לאו, אמנם מדברי החינוך שם עולה דבעי קרא ללוקח דלא יאמר דדרך המוכר לדעת שיווי ממכרו ואחר שהוא מוכרו לו בדמים קלים אין לו עלי עון ולדבריו לי' מקור דעובר אף בשוגג. **העירו** להסתפק היכא דנעשה הטעות ע"י המתאנה והמאנה לא ידע מההונאה [וכגון כשקבע המוכר המחיר בטעות ונתאנה המוכר] אי הוי בכלל אונאה בשוגג ושנוי בפלוגתת הראשונים הנ"ל או דבכה"ג לכו"ע לי' איסורא, [ויסוד הספק אי איסור האונאה בשוגג הוא משום הפסד הממון וכדין גזילה בשוגג ולפי"ז עובר בכל ענין, או דכל האיסור רק בהאנהו בדרך תרמית [ותרמית בשוגג נמי חשיב למרמה] אבל כשקבע המתאנה המחיר והמאנה לא ידע דמאנהו לי' בזה תרמית כלל ועיי"]. **סמ"ע סק"א:** ולא זה בכלל גזילה כו' מבוא' דפי' טעם השבת ההאונאה מתורת גזילה ולכך אין לוקין כי היכי דאין לוקין על לאו דגזילה וכ"כ הפנ"י להלן נ"ו א', אמנם ברמב"ן עה"ת פ' בהר משמע דחיוב ההשבה אינו מתורת גזילה אלא מדיני

האונאה, ומ"מ אף לדידיה יל"פ הטעם דאין לוקין משום דניתן לתשלומין וכן דניתק לעשה, ועי' במצוין לעי' ש"י האחרונים בזה, ויש לציין לשי' התוס' ב"מ ס"א א' ד"ה אמרי דס"ל דלוקין על לאו דאונאה, ועיי"ש במהרש"א ובפני"י ומנ"ח מ' של"ז או"ג.

סעי' ב'

סמ"ע סק"ב: וז"ל הטור כו' דאין הלוקח והמוכר יכולין כו' ועי' ערוה"ש ס"ז דלפ"ז בדבר שמחירו קבוע וא"צ שומא אף בפחות משתות ל"י מחילה אמנם המחנ"א ס"ז ז' תלה ליה בפלוגתת הר"מ והרא"ש בטעמא דפחות משתות ויבוא' להלן **שם סק"ד:** פ"י ולא אמרי' כו' וכ"כ בביהגר"א סק"ג וציין המקור בב"ב צ"ה ב' עיי"ש בגמ' דש"ט בטעם הדין דמחזיר כל ההונאה אי משום אומדנא דבשתות מקפיד על כולו וכדין בית כור עפר או משום דהפסיקה היה שוה בשוה ופחות משתות דמחיל כיון דלא ידע כ"כ וכשוה דמי, עיי"ש ברשב"ם, ומשמעות השו"ט דהגמ' אי אונאה פחות משתות הוי בכלל דמי המקח או דהוא מתורת מחילה, וילה"ס איך הדין במכר לו באונאת שתות ומחל הלוקח על האונאה, ואח"כ נמצא דהיה ההונא יותר משתות אי דנים עכדיו ההאונאה לפי שויו של המקח הו"ל יותר משתות או לפי פסיקתן כיון דעד שתות מחל לו והו"ל אונאה פחות משתות, ובפ"ת סקט"ו הביא דנסתפק בזה הרדב"ז וכ' להוכיח מדי' הגמ' ב"ב ה"ל דדנים האונאה לפי שויו של החפץ בשוק, [והיה מקום לחלק בין מחילה פרטית של הלוקח למחילה פחות משתות], ועיי"ש עוד בסקט"ז משי"כ ללמוד מדי' הרדב"ז.

חי רע"א וקצוה"ח סק"א: עיי"ש דהביאו לדברי הריטב"א קידושין ח' א' דאם החפץ שוה ללוקח יותר משויו שבשוק ל"י אונאה, ונחלקו האחרונים בכונת הריטב"א דהקצוה"ח פ"י דהריטב"א איירי אף בלא ידע הלוקח מהאונאה ומ"מ ל"י אונאה כיון דלדידיה שוה ליה כפי מה שפסקו ולכך הק' הקצוה"ח מהא דא"י להלן נ"ח ב' דמרגליות ושאר דברים שאדם רוצה לזווג ואף לשלם עליהם יותר משויו יש בהם אונאה, וכן פ"י המחנ"א אונאה ס"י כ' אמנם תמה על ראיתו דהריטב"א דהא בקידושין איירי בידע ומחיל, [ועיי"ש דדינא דהריטב"א שנוי בפלוגתת ראשונים בדברי המרדכי בשם ר"ת דכ' דבעה"ב דלקח ונתאנה אין לו אונאה כיון דמאני יקירי עליה מבוא' כהריטב"א, אמנם ברש"י להלן ס"א א' ד"ה דכן משמע דלא כהריטב"א], אמנם הנתיב"מ נתיב"מ רס"ד סק"ח פ"י דכ"ד הריטב"א כשהלוקח יודע שמשלם יותר מהשויו והו"ל כאונאה בדבר שאין הדעת טועה דאמרי' בב"ב ע"ח א' דלא שייך ביה אונאה ובוה' כ' ליישב קו' הקצוה"ח דמרגליות לא ידע מהאונאה, [וצ"ע דהריטב"א פ"י הטעם משום דלדידיה שוה ולא משום דידע ומחיל].

עוד כ' הריטב"א שם דאם שוה ללוקח יותר מחמת דחקו קציצה מתוך הדחק ל"ש קציצה ויש בו אונאה, והוכיח כן מדינא דטול דינר והעביריני את הנהר דמצי טעין משטה אני, וכפשוטו ר"ל דה"ה בקציצה מתוך הדחק מצי טעין משטה אני בד' וכ"פ הקצוה"ח ונתיב"מ שם, ולכך הק' דבנתן דמים ל"י לטענת משטה אני בד', ואף להסוברים דמצי טעין משטה ה"מ בשכירות אבל במקח שיכול להחזיר החפץ לא מצי טעין משטה וחייב בהשבת החפץ, ועיי"ש עוד בנתיב"מ בביאור הדמיון לטול דינר והעביריני את הנהר [ואמרו דיתכן דאין כונת הריטב"א דמפני דחקו הוא מתורת משטה אלא הוי מדיני אונאה וכונתו להוכיח מטול דינר דכשלוך מפני דחקו אין שוה לו באמת המחיר שפסק מדחז"י דמצי טעין משטה כו' ולפ"ז אף בנתן מעות וכן אי החפץ בעין לא בטל המקח אלא קנה ומחזיר אונאה].

חי רע"א ד"ה ונקנה המקח: נ"ב ולענין מי שפרע כו' דהב"ח נקט דהמתאנה רשאי לחזור ול"י מי שפרע והש"ך ס"י ר"ד סק"ב נקט דא"י מי שפרע וכמסקנת הרמב"ן בב"ב, [וילה"ס אי רשאי לחזור רק בכדי שיראה או דלענין מי שפרע יכול לחזור לעולם כיון דנתאנה במקחו, ולמש"כ הנתיב"מ סק"ה דלוקח שאין מקחו בידו דינו כמוכר שחוזר לעולם, פשוט דבנתן המעות ולא משך החפץ חוזר לעולם ול"י מי שפרע], והנה כל נידון הב"ח והש"ך הוא באונאת שתות אבל ביותר משתות דא"י ביטול מקח לכו"ע ל"י מ"ש, ובפחות משתות לכו"ע איכא מ"ש, אמנם במחנ"א אונאה סו"ס י"ט יצא לידון בדבר החדש דבמקח באונאה ל"י מי שפרע כיון דנעשה המקח באיסור [וכמבוא' בסי' ר"ט ס"ו בהג"א] ולפ"ז כ' דלהך גיסא ברא"ש דאף בפחות משתות אי' איסורא ל"י מי שפרע אף בפחות משתות.

שו"ע ס' רכ"ז

סעי' ג'

שו"ע: היתה האונאה כו' דדרך הכל למחול, ובטעם המחילה יעוי' רש"י קידושין מ"ב ב' ד"ה חוזר ורא"ש ס"י כ' וטור דאין המוכר והלוקח יכולין לכונן דמי המקח בצמצום, ועפ"ז כ' המחנ"א ס"י ז' בדבר שיש לו מחיר קבוע ליכא מחילה, והוכיח כן מדברי הגמ' בב"ב צ"ה א' דמפרשי' טעמא דפחות משתות מחיל איניש משום לא ידע ומשמע דכשהפחות משתות ידוע ל"י מחילה, אמנם כ' המחנ"א שם דבדברי הר"מ מבוא' דאף בדבר שיש לו מחיר קבוע ל"י אונאה, ועיקר חיליה מדברי הר"מ דפסק דבמטבע עד שתות ל"י אונאה אע"ג דמטבע יש לו שער קבוע וידוע, והעירו דהטור בסעי' ט"ז נמי פסק להר"מ ומ"מ בס"ה פ"י טעם המחילה כהרא"ש, ועי' ערוה"ש ס"ב וס"ז.

שם: דדרך הכל למחול כו' עי' מחנ"א דהעלה דנחלקו הר"מ והרא"ש אי דרך רוב העולם למחול או דהכל מוחלין [והשו"ע העתיק לשונו דהרא"ש דדרך הכל למחול], ונפק"מ בלא נתן המעות ואומר דלא מחל אי נאמן, ועי' סמ"ע להלן סק"ד ונתיח"מ סק"ב ויבוא' שם.

סמ"ע סק"ה: ותמה המ"מ כו', בדבר קו' המ"מ נאמרו כמה דרכים, א. המ"מ [כדחובא בסמ"ע] תי' דכיון דהמקח שתותו גדור והמעות אינו גדור דעת האדם לחשב לפי המקח, ולפי"ז להיפך כהמעות גדור והמקח אינו גדור אלי' בתר המעות, וצ"ד אי האי כללא הוא אף בשתות מעות שאינו גדור ופחות משתות מקח הגדור, ב. הט"ז תי' דלעולם צד מקח עדיף על צד מעות אלא דלענין שתות חכמים השוו מידותיהם דאזלי בתר השתות אף היכא דלי' לסברת שתות, ג. בערוה"ש ס"ד פ"י דנהי דבעלמא אזלי' בתר המקח מ"מ בדאי' צד שתות אף אי הוי שתות מעות אזלי' בתריה כיון דבשתות המקח מותקים ושניהם אינן מפסידין, משא"כ בדלי' צד שתות דדין המקח או לבטלו או לקיימו ויפסיד הלוקח הדמים אזלי' בתר המקח דבו תלוי האונאה, ויש להוסיף בזה להנחבא' לעי' דחלוק דין השבת אונאה בשתות מיתר משתות דבשתות אינו מגוף המקח דהמקח נתקיים כפי פסיקתן אלא דממצות אונאה להשיב האונאה, משא"כ ביותר משתות לא חל המקח לפי פסיקתן אלא לפי שויו בשוק ודין השבתו [כשתובע הלוקח האונאה] הוא מגוף המקח, דלפי"ז י"ל דלא אזלי' בתר מעות אלא לענין שתות לחוד דאין משתנה עי"ז המקח שביניהם אבל ביותר משתות דלא חל פסיקתן לא אזלי' אלא בתר המקח דבו תלוי האונאה, ועי' בחי' ר' ראובן סי' כ"ג.

סעיף ד'

שו"ע ורמ"א: היתה האונאה כו' הכרעת השו"ע כהריב"ם דאין המאנה יכול לחזור בו כ"ז שאין המתאנה תובע אונאתו, והרמ"א פסק כהר"י דכ"ז שהמתאנה עומד לחזר בו אף המאנה רשאי לחזור, והנה להלן סי' רל"ב ס"ד לענין מום במקח פסק השו"ע כהריב"ם דאין המוכר יכול לחזור אלא כשתובע הלוקח פחת המום והרמ"א לא השיג שם, ועי"ש בסמ"ע סק"י ובסי' רל"ג סק"ג דלהרמ"א שפסק באונאה כהר"י ה"ה גבי מום רשאי המוכר לחזור כ"ז שלא נתרצה הלוקח, אמנם המחנ"א אונאה י"ב הק' ע"ד הטור דגבי אונאה הביא לבי' הדיעות ובסי' רל"ב גבי מום סתם כהריב"ם, ועפי"ז הכריח דהטור לא פסק כהריב"ם אלא בנתייקר דבזה לא נגמר המקח למפרע, אמנם עדיין תקשי לדבריו בשי' הרמ"א, ובב"ח שם כ' דבמומין אינו עומד לבטל המקח, אמנם לפי"ז אף בתבוע הלוקח פחת המום אין רשאי המוכר לבטל המקח, ומסתימת הרמ"א ברל"ב משמע דס"ל כהשו"ע דבכה"ג רשאי המוכר לבטל המקח.

ע"ע נתיח"מ סי' רל"ג סק"א דביפות ונמצאו רעות ואי' אונאת שתות להמחבר דפסק כהריב"ם כשתובע הלוקח אונאתו יכול המוכר לחזור ולהרמ"א דפסק כהר"י אין יכול לחזור כיון דאין הלוקח עומד לבטל המקח, והק' על המחבר שם דהשמיט דין זה, ובעיקר פשיטותו דלהריב"ם יכול לחזור צ"ב דתביעתו הוא מחמת השתות ואמאי הוי סיבה דיוכל המוכר לחזור מחמת ביטול מקח דיות ונמצאו רעות, [העירן].

סמ"ע סק"ו: אבל אינו יכול כו' בלשונו דהסמ"ע ובדברי הטור מבוא' דהטעם דאין הלוקח יכול לתבוע אונאתו כיון דבזה זכותו דהמוכר לבטל המקח, אמנם אין מבוא' איך הדין כשחפץ המוכר בקיום המקח אי רשאי הלוקח לתבוע אונאתו או דיתר משתות דהוי ביטול מקח אינו רשאי אלא לבטל המקח וכשי' הר"י, ועי' בזה בשטמ"ק בשם הרמ"ד דנחלקו בזה הר"מ והרמ"ד [וס"ל שם כהריב"ם עי"ש בדיבור הקודם],

עוד ילה"ס בתבוע הלוקח שתות לחוד אי אף בזה רשאי המוכר לבטל המקח או דכל זכותו דהמוכר לביטול המקח הוא רק כשצריך להחזיר יותר משתות דבזה חשיב המוכר נמי למתאנה ועי' במצוין לעי' בדברי הריב"ם בארוכה, והעירו לדברי השו"ע סי' רל"ב ס"ד במכר כלי שוה י' דינרים ונמצא בו מום המפחיתו מדמיו איסר אם תובע הלוקח פחת המום רשאי

המוכר לבטל המקח [וכשי' הריב"ם] והתם הרי פחת המום שהוא איסר הוא פחות משתות ומבוא' דמ"מ רשאי המוכר לבטל אונאתו, [ואולי דכיון דהוא פחות משתות אין רשאי לתבוע האיסר ולכך אומר לו המוכר החזר לי מקחי].

סמ"ע סק"ז: דלא יהא חוטא כו' מבוא' דהא דאין רשאי המוכר לחזור בלא תביעת הלוקח אינו מעיקר הדין אלא מתקנת חכמים דלא יהא חוטא נשכר וכדאמר' בב"ב דאי לאו דאוניתן כו' [ובב"ב מבוא' דלהריב"ם אף לאחר שנתרצה הלוקח היה יכול המוכר לחזור מדינא בלאו סברת אי לאו דאוניתן], אמנם היה מקום לדון דכל מאי דבעי' לסברת חוטא נשכר הוא רק בהוקרו וכההיא דב"ב דהשתא הו"ל המוכר למתאנה אבל ביתר משתות בעלמא אין רשאי המוכר לחזור מדינא כ"ז דלא

תבע הלוקח אונאתו ויש לזה משמעות בדברי הר"י והרא"ש בב"ב דכתבו להוכיח דינא דהריב"ס דאין המאנה רשאי לחזור בלא תביעת המתאנה דאל"כ נמצא דיתר משתות יפה כוחו משתות עיי"ש ואי כ"ד הריב"ס הוא מתקנת חכמים [ולחס"ד דהגמ' בב"ב דלא כר"ח יכול המאנה לחזור אף בלא תביעת המתאנה] עדיין תקשי דבעיקר הדין יפה כוחו דיתר משתות מבשתות.

סמ"ע סק"ח ונתיה"מ סק"ב: שי' הסמ"ע דכשנתרצה הלוקח חל המקח למפרע, ובגילה דעתו שאין חפץ במקח אף אי נתרצה לבסוף לא חל המקח ויכול המוכר לחזור בו וכדין נפיק ועייל אזורי, [ומשמעות דבריו דסגי בגילוי דעת לחוד וא"צ חזרת המעות ונחלקו בד"ז הבעה"מ ומלחמות בב"ב, ועי' דברי משפט], אמנם בנתיה"מ סק"ב הסכים לעיקר ד' הסמ"ע דחל המקח למפרע, אבל בגילה דעתו דאין חפץ במקח ונתרצה לבסוף אין המוכר יכול לחזור בו, ול"ד לנפיק ועייל אזורי דשאני אונאה דא"י לסברת אי לאו דאוניתני, [ואולי דבסו"ד דהסכים לסמ"ע הסכים נמי לדמיון דעייל ונפיק אזורי], וכי' שם דלפ"ז בקידש הלוקח בחפץ קודם שנתרצה ונתרצה לבסוף חייל הקידושין למפרע, והוכיח כן מדברי הש"ך סקט"ו דמבוא' בדבריו דבנתאנה המוכר ומכרו הלוקח לאחר ואח"כ נתרצה המוכר ראשון חל המקח למפרע, ובהגה' אמרי ברוך ע"ד הש"ך שם כי' דהש"ך סיים דצריך להתיישב בדבר ור"ל משום דלהר"י י"ל דחל המקח מכאן ולהבא.

ובעיקר דבריהם דחל המקח למפרע יעוי' באור גדול סי' ל"ד דתמה ע"ד דבר"י מפורש דחל המקח מכאן ולהבא, ממש"כ דקודם ריצויו של הלוקח המוכר נמי יכול לחזור ולא אמרי' דלאחר שנתרצה הוברר דנגמר המקח למפרע, וכן ממש"כ דבהוקרו אייקר ברשות מוכר, וכדבריו כן נקט המחנ"א אונאה ס"ב בד' הר"י ועיי"ש דמה"ט בעי' דיעמוד בחצירו בשעה שנתרצה, [ובר"י מבוא' דנסתפק בזה], וכפשוטו מאי דבעי' דיעמוד השתא בחצירו משום דקונה השתא בקנין חצר, וצ"ע דהתינח כשהקונה חפץ במקח אבל בנתאנה מוכר והוזלו דהלוקח אין חפץ בקיום המקח אמאי קונה השתא בקנין חצר, ואולי דעיקר הקנין ע"י מעשה הקנין דמעיכא ולא בעי' לעומדת בחצירו אלא בכדי דלא יהא כלתה קנינו, ויש דוגמא לדבר בראב"ד פ"ב ממכירה ה"ט לענין קנין לאחר ל, ועיי"ע ח"י רמ"ש ב"ב פ"ג א"י].

ובד' הטור נקט המחנ"א דס"ל כהר"י דחל מכאן ולהבא רק בהוקרו דנתחדש סיבה דמחמתה מתרצה אבל בלי' סיבה המתחדשת חל למפרע, ובחי' רמ"ש ב"ב פ"ג תמה עליו דא"כ היכי מדמי' בב"ב יפות ונמצאו רעות להוקרו הא ביפות ל"י סיבה המתחדשת וחל המקח למפרע, ול"ד להוקרו דחל המקח מכאן ולהבא.

סמ"ע סק"א: נמצא דברי מור"ם כו', עי' ט"ז סו"ס ג'.

ביהגר"א סק"ז: וי"א כו' כפי' ראשון שם, מבוא' דפי' תי' הא' דתוס' דהו"ל יין ונמצא חומץ ע"ד הר"י [איברא דהגר"א ציין לת' הא' דהתוס' בב"ב והתם לא הזכירו ליין ונמצא חומץ מ"מ רהיטת לשונם כדבריהם בתי' הא' דהתוס' בב"מ], ובברכ"ש סי' מ"ו הק' דמדברי הרא"ש דהביא לת' התוס' ואח"כ הביא להר"י [וכי' דהר"י ס"ל כהר"י ולא כתוס'] מבוא' דאין כונתם לת' הר"י, אמנם יתכן כונת הגר"א דלדינא ל' פלוגתא בין תוס' להר"י ולתרווייהו לא נגמר המקח כ"ז שלא נתרצה, [ולפ"ז מבוא' דאי ס"ל להר"י דלא בעי' קנין חדש ה"ה לתוס' סגי' בקנין הראשון וצ"ב הגדר בזה].

ביהגר"א סק"ט: תוס' שם כו' ובפנ"י ע"ד התוס' שם פי' כונתם בע"א.

שם סק"י: ועתוס' לעי' נ"א ב' כו' אולי המכוון דהתוס' שם הוכיחו מסוגי' דהתם דאין טעמא דרב דאזיל בתר מקח משום דטעו אינשי במקח.

שו"ע סי' רכ"ז

סעיף ו'

שו"ע: יש להסתפק כו' ויעוי' בהגה' אמרי ברוך דציין להרמב"ן עה"ת פ' בהר דאי' איסור בפחות משתות, והגרע"א ציין לבעה"מ שלהי ב"ק דלי' איסורא ועי' במצוין לעי' בשי' הר"מ ודברי האחרונים בזה, ויש להוסיף דמשמעות הרא"ש דכל הנידון כשהאנהו במזיד אבל בשוגג כיון דמחלי אהדדי ל' איסורא כלל.

סמ"ע סק"ד: ור"ל יר"ש כו' ובט"ז פי' דייר"ש לא יקבל מהמאנה דמי האונאה והמאנה יתן לו דרך מתנה, וילה"ס אי מתקן בזה הלאו כיון דאינו מחוייב מדינא והשבתו הוא בתורת מתנה, ועי' בכע"ז בסמ"ע סי' רנ"ט סק"ב, ובחת"ס פי' דיר"ש לא יאנה את חבירו

לכתחילה בפחות משתות ואם נתאנה הוא ימחול לחבירו כדי שלא יחטא, וצ"ב דהאונא לכתחילה הוי ספיקא דאיסורא ואמאי לא אמרי' בזה ספד"א לחומרא, ובאמת הגר"ז ס"ג כ' דיר"ש יחמיר לעצמו שלא ליכנס לספק ל"ת של תורה [ואינו דומה לכל ספק ממון דל"ח לספיקא דאיסורא דהתם שורש הדין מוכרע ע"ע משפטי הממון וכמ"ש בשער"י ש"ה משא"כ הכא דהנידון להונות לכתחילה]. ע"ע ח"ח רכילות כלל ט' ס"י ובבמ"ח סק"ז ברואה דהמוכר רוצה לאנות את הלוקח בפחות משתות הו"ל ספק לשון הרע וספד"א לחומרא.

סמ"ע שם: ומ"מ נראה כו' ומשמעות דבריו דאף אי ברור שלא מחל [וכן אי הודיעו קודם המקח ששאינו מוחל] בטלה דעתו ומוציאין מידו, וכ"כ הדברי משפט סק"י בתו"ד, אמנם במחנ"א אונאה ס"ג תלה ליה בפלוגתת הר"מ והרא"ש אי דרך הכל למחול או רוב העולם, ומשמעות דברי המחנ"א דלכו"ע כשברור שלא מחל אין מוציאין מידו, ועי' נתיח"מ סק"ב, [ומאי דנקטו שם הנתיח"מ ומחנ"א דאי דרך הכל למחול הו"ל מיגו במקום חזקה, עדיין יל"ד להסוברים דכשהמעות בידו ל"א בכדי שיראה דלא חש לבדוק דה"ט שייכא אף בפחות משתות].

והנה בר"מ פכ"ט ממכירה ה"ח מבוא' דקטן שמכר והיה אונאה פחות משתות דינו כגדול והוי מחילה ובראב"ד השיג דקטנים לאו בני מחילה, ועי' מ"מ שם והימ"ל דס"ל להר"מ כהך גיסא ברא"ש דפחות משתות הוא בכלל דמי המקח, אמנם כ"ז ניחא להסמ"ע אבל להמחנ"א בכל ענין בעי' למחילה בחיוב.

עוד יעוי' להלן ד' המשכנ"י דלא שייך מחילה על האונאה כשהמעות ביד הלוקח כיון שהמוכר לא נתחייב עדיין בהשבה, והאחרונים נחלקו עליו ונידון זה שייך אף בפחות משתות, אמנם לד' הסמ"ע דבפחות משתות לא בעי' למחילה בחיוב י"ל דאף לסברת המשכנ"י מוציאין מהלוקח ועי'.

ט"ז: מקום הספק כו' צל"ע כו' וכח"ק המחנ"א אונאה ס"ז, ועי' ח"י רמ"ש סוגי' דאונאה סק"ד, ובערוה"ש ס"ז כ' לחדש דכל ספיקו דהרא"ש רק באופן שהמאנה יש לו סיבה לתלות שהמתאנה יודע שויו של החפץ ומחל, אבל במקום שנעלם מהמתאנה שויו של החפץ המאנה עובר בלאו ובזה יישב קו' הט"ז.

סעיף ז'

שו"ע: עד מתי כו' עד כדי כו' מצינו באחרונים כמה אופנים דלא נאמר בהם שיעורא דבכדי שיראה, א. בפ"ת סק"א ציין להנתיח"מ ס"י רל"ב סק"א דבנשתמש בו הלוקח אי הוי אונאת שתות אין רא"י שמחל דהרי קנה ושליו הוא, וביותר משתות דהוי ביטול מקח אמרי' דודאי מחל, וכדין מום במקח, וכן מפורש בריטב"א נ' ע"ב, והנה בריטב"א איירי בנשתמש בתוך כדי שיראה אבל הנתיח"מ איירי דנשתמש לאחר כדי שיראה ולא היה המוכר בבית דחשיב כאונס, וצ"ב אמאי לא אמר הנתיח"מ דבריו אף בנשתמש בתוך כדי שיראה, **עוד** יעוי' בריטב"א דבהודיע הלוקח למוכר על האונאה ואח"כ נשתמש לא אמרי' דמחל אלא דצריך לשלם מה שנשתמש, ונחלקו הגליא מסכת ס"י י' [הובא בפ"ת שם] והנחת צבי בכונת הריטב"א אי ר"ל דבהודיע הלוקח למוכר כונתו דרוצה בקיום המקח אלא דתובע דמי אונאתו ולכך כשנשתמש הלוקח אי"ז חזרה על האונאה, או דכונת הריטב"א דע"י הודעת הלוקח בטל המקח הלכך כשנשתמש אח"כ אף אי מחל על תביעתו לא חל המקח כיון דבעי' קנין חדש ונפק"מ אי יש ללמוד מהריטב"א אף לענין מום במקח או דבמומין כיון דע"י הודעתו למוכר בטל המקח, א"כ כשנשתמש תו איכא גילוי דעת דחפץ במקח, [נפשוט דלשי' הרא"ש דבאונאה יתר משתות ל"י תביעת אונאה אין לחלק בין אונאה למומין, וע"ע מחנ"א אונאה ס"י ה' וערוה"ש ס"י רל"ב ס"ד].

עוד מבוא' בדברי הריטב"א שם דכל הנידון בנשתמש לאחר שנודע מאונאתו אבל קודם שנודע ל"ח למחילה וה"ה דא"צ לשלם על מה שנשתמש, ובקריית מלך רב פט"ו ממכירה ה"ג הק מדברי הר"מ שם פט"ז ה"ח לענין מום במקח דבאכל פירות ואח"כ נודע לו מהמום אי חפץ בביטול המקח משלם כל הפירות שאכל, וכ"פ השו"ע ס"י רל"ב סט"ו, ויש מקום לחלק בין אונאת יתר משתות דתלוי בתביעה למומין דהוי ביטול קמח גמור, ויש לחשב היטב לפום שי' הראשונים לעי' בגדר אונאת יתר משתות.

ב. הגרע"א כ' בשם תשו' לחם רב דבלא היה תגרים בעיר אע"פ שהיה לשלוח לתגרים שבעיר אחרת לא אמרי' דמחל, ובשו"ת מהרש"ם ח"ג ס"י ש"ז כ' דאם היה יכול לברר מעירו אצל תגרים בעיר אחרת ע"י דואר וכדו' חייב וכ"ד הל"ר דאין מחוייב לטרוח לילך לעיר אחרת יותר

משיעור בכדי שיראה של עירו. ג. בנתיח"מ סק"ה נקט דכשהחפץ ביד המוכר שיעור בכדי שיראה מתחיל אחר שבא החפץ לידו, [כדין מוכר שחוזר לעולם], וע"ע הגהות כסף הקדשים בכע"ז, ד. ילה"ס אי שיעורא דבכדי שיראה הוא בתות מחילה דאמדי' דלאחר זמן זה מל על השבת האונאה, דהוא בתורת דמי מקח, [ונהי דלהפני וסיע' דחיוב השבת אונאה הוא מתורת גזילה לא חל הפסיקה אלא כפי המחיר בשוק ה"מ כ"ז דלא ידע המאונאה אבל לאחר שידע ומחל חל הפסיקה כפי פסיקת המוכר, ונפק"מ בקטן הלוקח דלאו בר מחילה אי שייך גביה שיעורא דבכדי שיראה ועי'.

שו"ע: ואם יברר כו' עי' בהגה' אמרי ברוך דציין לדברי התוס' מ"ט ב' ד"ה בכדי דבכדי שיראה הוא שיעור

קבוע ולדבריהם אף באירע אונס אמרי' לא פלוג, ויתכן דכל דבריהם דוקא כשהקרוי ברחוק מקום דבזה אמרי' לא פלוג אבל באירע אונס דלא הוי מצי להראות אף לדבריהם לא אמרי' לא פלוג, וילה"ס היכי ס"ל בההיא דסט"ו דהתגר לא היה בעיר, עוד יליב' לשי' התוס' אי דבריהם אף לקולא היכא דידע המתאנה מאונסו זמן רב קודם בכדי שיראה ושתק ומחל עד סמוך לסוף הזמן אי אף בזה אמרי' לא פלוג או כיון דידע ומחיל, תו לא מצי למתבע אונסו.

עי' נתה"מ סי' רל"ב סק"א דבלא היה המוכר בביתו דינו כאונס ויכול לחזור לאחר כמה ימים, אמנם בכסף הקדשים בסעי' זה כ' דדוקא בהודיע בפני עדים דאין המוכר לביתו.

ש"ך סק"ד: משמע דוקא כו' בנידון הש"ך בלא נתן הלוקח המעות, מצינו באחרונים ג' סברות דיוכל לתבוע אונסו לאחר בכדי שיראה, א. דיהא נאמן במיגו דפרעתי והוא סברת ההגה"א, וכ' הפ"ת סק"ב דלפי"ז צריך לישבע הלוקח היסת כדי טוען פרעתי, ובקצוה"ה סק"ג כ' דמסתימת הפוסקים מ' דאינו נאמן במיגו כיון דאומדנא דמחילה לאחר בכדי שיראה הוי חזקה גמורה והו"ל מיגו המקום חזקה, ועי' בזה עוד במחנ"א סי"ג ובנתיה"מ סק"ב [ובסי' רכ"ז סק"א] וחי' רמ"ש דיני אונס סק"ו ב. בפ"ת שם הביא לשער המשפט סק"א ומל"מ פט"ו ממכירה ה"ג וחי' הגרע"א ובי"מ אה"ע סי' צ"ג סק"יד דכ"ז דהמעות בידו יכול לומר דלא חשש לחקור על אונסו מיד, וכ' הפ"ת דלפי"ז בלא היה הלוקח מוחזק במעות ואחר בכדי שיראה תפס מהמוכר אינו נאמן [משא"כ לטעמא דמיגו נאמן אף בכה"ג], ובחי' רמ"ש שם סק"ו דחה לדבריהם, ועי' ערוה"ש סי', ובלא נתן הלוקח המעות ואחר כדי שיראה המוכר תפס דמי מקחו טעם הא' לא שייכא הכא ולטעם הב' אף בכה"ג רשאי הלוקח לחזור לאחר בכדי שיראה, וכן יש נפק"מ בשילם מקצת מהמעות דלא שייך לומר דלא מחל אבל שייך לסברא הב' דלא חשש לבדוק, ג. בפ"ת שם הביא לסברת המשכנ"י דלא שייך מחילה כ"ז שהמעות ביד הלוקח כיון דהמוכר לא נתחייב עדיין בהשבתו והו"ל כאומר לחבירו דאני מוחל לך מה שתגזול ממני דאין המחילה מועלת, וסברא זו תלוי' בנידון האחרונים בחיוב השבת האונס דאי הוי מתורת גזילה לא שייך מחילה כ"ז שלא באו המעות לידו וכגולן אבל לסברת הגר"ח דהמקח חל לפי פסיקתן וחיוב החשבה הוא ממצות אונס י"ל דחיוב זה חל בשעת הקציצה ושפיר שייך ע"ז מחילה קודם נתינת המעות, וביתר משתות דבטל מקח התם אף להמשכנ"י לכא' שייך מחילה על ביטול המקח, אבל עדיין יהא רשאי לתבוע אונסו, אמנם יהא תלוי' בפלוגתא הראשונים בדין תביעת אונס ביתר משתות.

במעניי החכמה מ"ט א' [או' פ"ד] נקט דלהתוס' ר"פ דכ' דשיעור אחד לכולן משום לא פלוג, ל"ל לכל הני סברות ה"ל וס"ל דבכל ענין לא מצי הלוקח לחזור לאחר בכדי שיראה, ובחכמת שלמה העיר אמאי הפוסקים השמיטו לדברי התוס'.

סמ"ע סק"ז: בפרשה כו' ובט"ז נחלק עליו דאחר האונס יהבי' ליה שיעור בכדי שיראה לחוד, וכונת הטור דלאחר שעבר האונס והראה לתגר נתעכב מלתבוע עד שיוכל להוכיח עיכובו בתחילה מחמת אונס, דבזה אמרי' דעדיין לא מחל, ובחתי"ס פי' כונת הטור בע"א, ויתכן דאף לסמ"ע בהראה לתגר ושתק הוי מחילה ומיושב בהכי ההיא דסט"ו, והעירו איך הדין בנתעצל בתחילה ולבסוף אירע לו אונס מהו השיעור דיהבי' ליה להסמ"ע ולהט"ז.

קצוה"ח סק"ד: וצריך כו' מבוא' דלא עדים או מיגו אינו נאמן, וצ"ב אמאי לא אמרי' דסתמא אין אדם מוחל ומ"ש מחזרת מוכר דבספק אי מחל המוכר נאמן המוכר דלא מחל וכמש"כ הקצוה"ח סק"ז, ובמחנ"א אונס ס' כ"ב הק' אמאי לא מהימן הלוקח בטענת ברי, ותי' דאונס לא שכח, וכ"כ כע"ז החת"ס ע"ד הסמ"ע סק"כ.

רמ"א: היה יודע הלוקח כו' מקורו דהרמ"א מדברי המרדכי סי' ש"ז והוכיח כן מעובדא דורשכי נ"א א', ובאחרונים הק' מ"ש מאונס בכדי שאין הדעת טועה דאמרי' בב"ב ע"ח א' דידע ומחיל והכי קיי"ל להלן ס"ט [ובסי' ר"כ ס"ח], ונאמרו בזה כמה דרכים והרבה חילוקי דינים לדינא, א. הב"ח פי' דאיירי דהודיע בפני עדים שאינו מוחל על אונסו ולפי"ז כ' דיכול לתבוע אונסו אף לאחר בכדי שיראה, ובט"ז הק' ע"ד דא"כ בההיא דורשכי הו"ל ליתן ה' ומחצה ולסמוך על הודעתו דאינו מוחל, וכה"ק המחנ"א ס"ט ועי' במצוין לעי' דלקח גיסא ברא"ש דלי' איסורא בפחות משתות דהוא דרך מו"מ לא מהני גילוי דעת קודם המכירה דאינו מוחל וכ"כ ליישב הדברי משפט סק"ז עי"ש. **עוד** הק' המחנ"א שם אמאי אמרי' שם בורשכי דאין לו עליו אונסא כיון דלקח מבעה"ב הא כל סברת בעה"ב דידע ומחיל אבל כאן הרי הודיע שאינו מוחל, [וכבר הק' כן בשטמ"ק נ"א א' וכ' דמשום לא פלוג תקון דבכל ענין לוקח מבעה"ב ל"י אונסא], וכל הק' הוא לרש"י דפי' דינא דבעה"ב דהו"ל כמפרש, אבל בשטמ"ק בשם הר"י מגא"ש מבוא' דבעה"ב כלי תשמישו שוים יותר ממחירם בשוק כיון דאינם רגילים למכור, ולדבריו א"ש דאע"ג דהתנה מתחילה דתובע אונסו, מ"מ בבעה"ב ל"י אונסא כיון דזהו שוים, וכ"כ ליישב בחי' רמ"ש סוגי' דאונסא, ועי' בדברי משפט שם,

עוד הק' הקצוה"ח סק"ה דמאי מהני הודעתו הא קיי"ל בסי' ר"ה ס"ד דלא מהני גילוי דעת בפני עדים, עד שיכירו באונסו [וכה"ק כע"ז בקרית מלך רב פי"ב ממכירה ה"ח], ובנתיה"מ סק"ד כ' ליישב דהכא דאין רצונו לבטל המכירה אלא לתבוע דמי אונסו ובה סגי בגילוי דעת לחוד.

ובעיקר דעת הב"ח דבעי גילוי דעת בפני עדים עי' בנתיה"מ שם דפליג דאף בלא עדים יכול לטעון דלא מחל

והו"ל ספק מחילה דחייב המוכר לשלם מספק כדן א"י אם פרעתנך, ובד' הב"ח צ"ל דס"ל דכיון דהספק אם מתחילה שנתן המעות מחל ולא נתחייב המוכר כלל הו"ל איני יודע אם נתחייבתי וכמשי"כ במשפט שלום, [נאולי דתלוי בגדר חובת ההשבה דאונאה, אי המקח מחייב הלוקח חשלם האונאה או דחשיב כגזילה, ועי' במגיה לנתיה"מ שם.

ב. בקצוה"ח סק"ה פי' דלא אמרי' ידע ומחל אלא היכא שהמוכר והלוקח מכירין בשיוי המקח דהו"ל כהתנה ע"מ שאין לך עלי אונאה אבל כשאין שניהם מכירין בשיוי המקח אף שהלוקח יודע מאונאתו לא אמרי' ידע ומחל, ובנתיה"מ סק"ד נחלק ע"ד, דל"ח לע"מ אלא כשאמר לפי משפטי התנאים, ולכך נקט דאף בששניהם יודעים מהאונאה לא אמרי' ידע ומחל, ועי' בפ"ת סק"ד דהביא מגליא מסכת ליישב ד' הקצוה"ח.

ג. בנתיה"מ שם פי' דכל דינא דהמרדכי הוא דוקא באונאת שתות דבזה י"ל דאף ידיע הלוקח מהאונאה מ"מ לא מחל ודעתו היה לתבוע הדמים אבל ביותר משתות דהוי ביטול מקח בע"כ ידיע ומחיל דאי היה דעתו לקנות ולבטל המקח לא היה קונה מתחילה, ועיי"ש דלפ"ז אף באונאת שתות לא מצי לתבוע לאחר בכדי שיראה וכהכרעת הרמ"א, ובנתיה"מ כפל משנתו בסי' רס"ד סק"ח ועיי"ש דהאריך דאף בביטול מקח בדיע אמרי' ידע ומחיל ה"מ היכא דלא מצי למיטען משטה אני בך אבל היכא דמצי למיטען משטה אני בך לא בטל המקח ומחזיר לו דמי אונאתו, ויל"פ דבריו שם בכמה פנים ואכ"מ. וכד' הנתיה"מ כ"כ המחנ"א, ובעיקר דבריהם יעוי' בדברי משפט סק"ו דהק מדברי התוס' ב"ב ע"ח א' ד"ה אבל דמבוא' שם דאף אי היה הדין באונאה בכדי שאין הדעת טועה דחשיב לאונאה מ"מ ל"ה ביטול מקח ואף ביותר משתות ל"ה אלא חזרת אונאה, וא"כ הדר דינו כאונאת שתות דאי ראי' משתיקתו למחילה, ועי' בטבעת החושן.

ד. בלבוש פי' דהרמ"א איירי דלא ידע מהאונאה בשעת המכירה ונודע לו אח"כ וקמ"ל דאף שכשנודע לו שתק לא אמרי' דמחל אבל בנודע לו בשעת המקח בכל ענין אמרי' ידיע ומחיל.

בעיקר שיטות האחרונים דשייך אונאה אף בידע הק' המחנ"א שם מהא דאמרי' להלן ס"א א' מה לאונאה שכן לא ידע דמחיל ומשמע דכל ענין אונאה הוא בלא ידיע עיי"ש, ובחי' רמ"ש סוגי' דאונאה או' ה' תני דהתם איירי לענין הלאו דלי' אלא בלא ידיע אבל חיוב השבה שייך אף בידע, וס"ל לרמ"ש דחובת ההשבה אינו תלוי בלאו, אמם עי' במצוין לעי' דעות האחרונים דבלי' ללאו ליכא נמי חובת השבה.

סמ"ע סק"ח: ונראה לכאוי עוד כו' ובט"ז ונתיה"מ ומחנ"א סייט חלקו ע"ד דבביטול מקח לא שייך למימר דקנה ע"מ לבטל המקח ומדשתק אמרי' דמחיל, ואין לו אונאה, ובישוב ד' הסמ"ע צ"ל דסבר הלוקח דיתפשר עמו המוכר על דמי אונאתו, ובנתיה"מ סי' רס"ד סק"ח פי' דהסמ"ע איירי היכא דבתוך שיעור כדי שיראה לא יהא החפץ בעין דבכה"ג לי' ביטול מקח אלא חזרת אונאה.

סעיף ח'

שו"ע: בד"א כו' והוא שי' הרי"ף והר"מ אמנם הרשב"א נ"א א' פליג דאמרי' לא פלוג ובכל ענין מוכר חוזר לעולם, וכפשוטו הגדר להרשב"א דאף בפלפלין ובאתרמי זבינתא כזבינתא ידיע ומחל מ"מ לא פלוג חכמים ושרו ליה לחזור ולמתבע האונאה, ועי'.

סמ"ע סק"ט: אם לא כו' שנשתנה השער כו' והוא כשי' המהרי"ט המובא בנתיה"מ סק"ז עיי"ש.

סמ"ע סק"ב: משמע כו' דאמרי' סתמא כו' עי' בחת"ס דהגיה בדבריו, ובקצוה"ח סק"ז ובנתיה"מ סק"ו פי' דמחילה טענה גרוע הוא, ובמיגו דפרעתי אין הלוקח נאמן דאין נאמן לטעון פרעתי עיי"ש, ומבוא' בדבריהם דאף כשהלוקח מוחזק בדמי האונאה מוציאין מידו ול"א דמספק המע"ה ולכאוי הביאור דכיון דיש כאן ודאי חיוב וספק מחילה, לא אמרי' בספק מחילה המע"ה וכמשי"כ הגרע"א להלן ע"ו א' והעירו דכ"ז דלא כהמשכנ"י המובא בפ"ת סק"ב דבנתיה"מ הלוקח ועדיין מוחזק בדמים אף לאחר בכדי שיראה מצי לתבוע אונאתו כיון דשיעורא דבכדי שיראה אינו בתורת ודאי הלכך במוחזק הלוקח אמרי' המע"ה, ולהאמור הא הו"ל ספק מחילה ול"א בזה המע"ה.

ש"ך סק"ה: וכן בקרקע כו', אמנם בר"ח נ' ע"ב מפורש דאף בקרקע מוכר חוזר לעולם.

נתיה"מ סק"ה: מזה מוכח כו' אמנם בפ"ת סק"ה כ' דבכה"ג אף המוכר יכול לחזור כיון דמוחזק בחפץ אמרי' דלא חשש לחקור וכדאמרי' לעי' לענין לוקח כשמוחזק בדמים, [ואמרו דיש לחלק דכיון דהלוקח כבר זכה בחפץ לי' מעליותא במאי

דהמוכר עדיין מוחזק בזה], ועיי"ש עוד בפ"ת מהגרע"א דאף להנתיה"מ היכא דלא עשו קנין אלא מעות לחוד יכול המוכר לחזור אף לאחר בכדי שיראה דאמרי' דסמך עצמו ע"ז דלא נגמר הקנין ולא חשש למי שפרע.

סעיף ט'

שו"ע: בד"א כו' נאמרו באחרונים ב' דרכים בכונת המחבר, בנתיחה"מ סק"ז פי בפי' האי' [וכ"כ בפמ"א המובא בפ"ת סק"ט] דאיירי דמתחילה לא נתאנה כלל והוקר השער בתוך כדי שיראה וקמ"ל דלא אמרי' דבתוך כדי שיראה לא נגמר המקח וא"כ השתא שהוקר השער הו"ל ביטול מקח, ובמהרי"ט חו"מ סי"ט וכ"ה בסמ"ע סק"יט ובביהגר"א סק"יח פי' דאיירי דנתאנה מוכר בתחילה ונהי דמוכר חוזר לעולם מ"מ בהוקר השער אמרי' דכבר ידע ומחל והשתא חזר לתבוע אונאתו משום יוקר השער, [ולד' הנתיחה"מ לעי' דבספק מחילה הו"ל איני יודע אם פרעתיך, צ"ל דאיכא הכא ודאי מחילה], ובמהרי"ט פי' עוד דחיישי' דהמוכר איערומי קא מערים דהיה צריך למעות ומכר מתחילה בזול ע"ד דכשתייקר השער יבטל המקח ויחזיר המעות.

רמ"א: אמר המאנה כו' נחלקו הקצוה"ח סק"ז ונתיחה"מ סק"ח בטעם הדין, הקצוה"ח פי' דכיון דדרך השערים להשתנות תו ל"ל למיזל בתר חזקה דהשתא ומספק על המתאנה להביא ראיה, ועיי"ש דהק' דד"ז סותר לד"נא דהרמ"ה המובא בטור אה"ע סי' מ"ו דהמקדש במטבע ספק שו"פ אזלי בתר חזקה דהשתא, ולדבריו לכאוי' כל האי דינא דעל המתאנה להביא ראיה דהוא דוקא כשהמאנה מוחזק אבל כשהמתאנה מוחזק אמרי' המע"ה, אמנם בנתיחה"מ פי' דכיון דהיה קנין ודאי אין מבטלין קנין ודאי מפני הספק וכיון דאין השערים להשתנות ולי' חזקה דהשתא לא בטל הקנין, וכן בההיא דקידושין אין הספק מבטל קנין הברור, [וקצ"ב דבקיודשין כבר בשעת הקידושין היה ספק על שויו של המטבע ואמאי חשיב הקנין ברור], ולדבריו אף כשהמתאנה מוחזק לא בטל הקנין [אמנם פשוט דכ"ז באונאת יתר משתות אבל בשתות דהנידון על הממון הו"ל ספק השקול ואמרי' המע"ה], ובביהגר"א סק"כ, כ' לבי' הטעמים חדא דהמע"ה וכן דמי שנולד הספק ברשותו עליו להביא ראיה וצ"ב, וע"ע חזו"א חו"מ ליקוטים סי' י' סק"ד וערוה"ש אהע"ז סי' ל"א סכ"ז.

שו"ע: וכן אם מכר כו' עי' ביהגר"א [ליקוט] דפי' כונת השו"ע דדוקא בזלזל במכירתו מפני דחקו אמרי' דידע ומחיל, וכ"פ הגר"ז ס"ד, ולפי"ז הא דאמרי' ב"ב ע"ח דבאונאה יותר מכדי שהדעת טועה מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה אינו בתורת מתנה אלא דמחמת דחקו נתרצה לקנות החפץ ביותר משויו, אמנם במנחת פיתים פי' דאף שלא מחמת דחקו אמרי' דידע ומחיל והשו"ע הוסיף לרבותא דלא נימא דכיון דמכר מחמת דחקו לא מחל, ובמחנ"א אונאה סי"ג נסתפק אי האי דינא דאונאה בכדי שאין הדעת טועה דלי"ה אונאה הוא דוקא כשנתן הדמים דבזה אמרי' מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה או דאף בלא נתינת הדמים נתחייב במשיכת החפץ ליתן המתנה, ולכאוי' להך גיסא לעי' דמתנה בעלמא היינו דנתרצה בהכי לשלם דמי המקח פשוט דאינו תלוי בנתינת המעות אלא בקנין החפץ.

ובעיקר דינא דאונאה במוכר ולוקח מחמת דחקו עי' במצוין לעי' דברי הריטב"א קידושין ח' א' [הובא בקצוה"ח סק"א] דנקט דבמוכר מפני דחקו ל"א דמחיל ודלא כהכרעת השו"ע, אמנם הנתיחה"מ סי' רס"ד סק"ח פי' דהריטב"א איירי כשהמקח לא בעין ובזה לכו"ע לי' מחילה דמצי טעין משטה אני בך אבל השו"ע הכא איירי כשהחפץ בעין ולי' לטענת משטה.

סעיף י'

חי' רע"א: נ"ב אבל מכר כו' ועי' תוס' בסוגיין כו' ור"ל דבתוס' נתחדש ב' חידושים חדא דאף לדין דקנה ומחזיר אונאה עדיין לא נגמר המקח ובהוקר אח"כ שייך ביטול מקח, וכן דבהוקר הלוקח יכול לחזור מחמת המוכר והמוכר אין יכול לחזור מסברת אי לאו דאונתני, ועי' במצוין לעי' בביאור דבריהם.

סעיף י"ב

שו"ע: המוכר כו' חייב להחזיר האחת כו', עי' באר הגולה או' ז' דהא דאין המוכר יכול לחזור בו הוא פשוט משום דקיי"ל דבאונאת שתות שניהם א"י לחזור בהן, אמנם בביהגר"א סק"א פי' ע"ד הרמב"ן דאף לרבא דקנה ומזיר אונאה אי אין חפץ המקח להחזיר האונאה רשאי הלוקח לבטל המקח, והטעם ראין ראשי המוכר לבטל המקח הוא מדינא דר"ח דאי לאו דאונתני.

שם: שהרי נקנה המקח כו' בביהגר"א פי' דנהי דבאונאת שתות לריה"נ נחלקו הר"מ והר"י אי חייב להחזיר האונאה מ"מ להל' דקנה ומחזיר אונאה לכו"ע נגמר המקח מתחילה וחייב המוכר בהשבת האונאה אף בהוקר, אמנם בב"י מבוא' דאף אונאת שתות לדין שנוי בפלוגת הר"י והר"מ ועי' במצוין לעי' בביאור דבריו והנה לשי' הרמב"ן דאף לרבא דקנה ומחזיר אונאה עדיין לא נגמר המקח לגמרי ורשאי הלוקח לבטל המקח הימ"ל דאף לדין דין תביעת האונאה בהוקר שנוי בפלוגת הר"מ והר"י אמנם בדברי הגר"א לעי' דפי' השו"ע כד' הרמב"ן חז"י לא כן.

ע"מ שאין לך עלי אונאה [א]

פלוגתת ר"מ ור"י

נ"א א' אתמר כו' נחלקו הראשונים בביאור פלוגתת ר"מ ור"י ואי לר"י התנאי הוא הגורם דלא יחול החיוב ממון או דמחילת האשה והלוקח הן הגורמים, שי' הרשב"א כתובות נ"ו א' דלכו"ע תנאי דע"מ שתמחלי ל"ח מתנה עמשכ"ב ותנאי דע"מ שלא

גמ"ח אוצר התורה – 'אונאה' מאת הרב א. שפיגלר
אינו מוגה כה"צ

יהא דין שאכו"ע ל"מ ופלוגתתם בסתמא אי מתפרש תנאו ע"מ שתמחלי או ע"מ שלא יחול שאכו"ע, ונמצא דלדבריו אין התנאי גורם לר"י ביטול השכו"ע אלא המחילה, וכ"כ הקצוה"ח סי' ר"ט סק"א והמל"מ פט"ו מאישות ה"י ועיי"ש במל"מ דלהרשב"א הקידושין מתלא תליא במחילת האשה, אמנם החזו"א אה"ע סי' נ"ו סק"י הק' משמעתין דאמרי' מאן יימר דקעקד דמשמע דאין פלוגתתם באומדנא לחוד אלא בעיקר הדין [וכה"ק הקוב"ש כתובות או' קס"ג קס"ד עיי"ש], וכן הוכיח מכמה דוכתי דלא מהני לר"מ מחילה בשעת הקידושין, וכן צ"ע מאי אהני התנאי באונאה הא אי חפץ הלוקח בביטול המקח יתבע אונאתו ויתבטל המקח, וכה"ק כע"ז הגרע"א במשניות פ"ו דפאה [והובא להלן], ועוצ"ב מאי שייך מחילה בתנאי דע"מ שלא תשמטיני שביעית, ועי' שיעורי הגר"ש מכות ג' ב', ולכ"פ כונת הרשב"א דנחלקו ר"מ ור"ח במוחל זכותו בשעת חלות הדין אי הו"ל כמחילת ממון או כעוקר דין התורה, [ולדבריו אין התנאי תלוי במחילתה שאחר הקידושין אלא בהסכמתה בשעת הקידושין לויתור זכותה, ודלא כהמל"מ דהקידושין מתלא תלי].

שי' התוס' כתובות נ"ו א' ופ"ג א' ד"ה כדבר דהתנאי הוא הגורם ואינו מתורת מחילה או סילוק ולכך בעי' נמי תנאי כפול ונחלקו בע"מ שלא יהא דין שאכו"ע אי חשיב לעוקר דין התורה או דדבר שבממון דהטילה התורה החיוב לצורך השני מהני התנאי לעקור עיקר החיוב, ולענין תנאי דע"מ שתמחלי לי עי' היטב בב' תי' התוס' נ"ו ב' שם דבתי' הא' משמיה דהר"א מבוא' דמהני, ולתי' הב' לכאוי' נמי מהני כיון דכל ענין קידושין לחצאין הוא בחלות הקידושין ולא במחילה שלאחמ"כ, אמנם החזו"א אה"ע סי' נ"ו ס"ק פ"י ענין קידושין לחצאין דרצון התורה באופי חיי אישות של שאכו"ע ולכך נקט דמחילה נמי לא תהני. ועי' שי' הרמב"ן ב"ב קכ"ו ב' דמשמע דפי' ע"ד התוס' אמנם הקצוה"ח סי' ר"ט סק"א פ"י דלהרמב"ן התנאי דתסתלק מחיוב שכו"ע [ודלא כהתוס' דאינו מתורת סילוק ומחילה כלל, ואולי ההכרח לפרש כן בד' הרמב"ן ממש"פ בכתובות פ"ג ב' [הובא להלן] ענין לא ידע ומחל משום מחילה בטעות, ועי' שיעורי הגר"ש מכות ג' ב'].

והנה הגרע"א הק' לשי' התוס' אמאי בעי' לתורת תנאי ולא סגי בדין סילוק מהממון וכדאשכחנא בכמה דוכתי דמהני סילוק לר"י בדשלב"ע, וחיזק קושיתו דבתנאי דאונאה בע"כ הוא מתורת סילוק דאי הוי מתורת תנאי ותלה המקח בתביעת האונאה א"כ לעולם יתבע הלוקח האונאה ויתבטל המקח מחמת תנאו [ונהי דבשדות י"ל דהועיל בתנאו דאין יכול לתבוע דמי האונאה מ"מ מה הועיל ביותר משתות] ועי' בתפא"י פ"א שם ובהגה' תפארת ירושלים שם.

ונתבא' באחרונים בישוב הקו', ובהקדס סוגית הגמ' נזיר י"א א דנחלקו רבינא וריב"ל בע"מ שלא אשתה יין אי ע"מ כתנאי והו"ל מתנה עמשכ"ב או דע"מ כחוץ ולא חל נזירותו כלל [ובביאור חילוקא דתנאי מחוץ יעוי' בקוב"ש כתובות או' קע"ב דבתנאי המעשה הוא גמור והלכך כשבטל התנאי המעשה קיים משא"כ בחוץ דעביד שיור במעשה ל"ש דיחול כולו הלכך לא חל כלל], ובתוס' שם הק' לריב"ל מקידושין דבאומר ע"מ לר"מ חלו הקידושין ול"ח כחוץ [וכן ק' לר"י דהוצרך לדבר שבממון ובלא"ה חלו הקידושין לגמרי], ותי' דגבי קידושין דאין קידושין לחצאין וחיובא דשכו"ע חל ממילא אין בכוחו להגביל הקידושין ע"י שיור והלכך בעי' לתנאי ומשא"כ נזירות דכל דינו הוא מכוח עשי' האדם מצי למיעבד עשי' לחצאין, ומעתה מדר"מ נשמע לר"י דכי היכי דלר"מ אף דבעלמא מהני חוץ מ"מ בקידושין לא שייך חוץ ה"ה לר"י וא"ש דהוצרכו התוס' לתורת תנאי, אמנם עדיין צ"ב אמאי תנאי מהני ולא אמרי' בזה אין קידושין לחצאין ומצינו בזה ב' דרכים לרובתינו האחרונים.

א. הגר"י בריש הלי' נזירות פ"י דגזיה"כ דתנאים דנעשה החלות בעצם המעשה דהמעשה מתקיים בתנאי זה הלכך נהי דאין קידושין לחצאין מ"מ ע"י תנאי מצי להגביל חלות הקידושין בצורת קיום התנאי, [ולפ"י עיקר מעלת התנאי דע"י בכוח האדם לקבוע דיני הקידושין וכדין חוץ בנזירות בלא תנאי] ור"מ דפליג ס"ל דתנאי נגד התורה ל"ה תנאי וכמש"כ התוס' בכתובות, ובאבי עזרי' הלי' נזירות תמה עליו מכמה דוכתי דאשכחנא דבדבר שבממון מהני סילוק לר"י בלא תנאי, וביותר דאי איכא עדיפותא לתנאי על סילוק מנ"ל למילף מר"י דקידושין לסילוק בעלמא בלא תנאי, אמנם להאמור עיקר דברי הגר"י דבקידושין דאין תולדת דינו מכוח עשית האדם אלא ממילא וכדחזי' דאין קידושין לחצאין הלכך בעי' לתנאי דע"י בכוחו להגביל חלות הקידושין אבל בדבר שבממון בעלמא דעשיתו ביד האדם ואתיחב למחילה שפיר יש ללמוד מדר"י דמהני אפי' סילוק בלא תנאי, והדברים מוכרחים מד' התוס' כתובות שם דהק' לר"מ ממחילה ומנוקין אבל אדר"י ל"ק ולכאוי' אי לר"י בכל דבר שבממון בע' לתנאי א"כ ילה"ק אף אר"י ממחילה בלא תנאי ומנוקין דלי' למעלת תנאי, ובע"כ דבדבר שבממון בעלמא מהני לר"י סילוק בלא תנאי וכ"ד הוא בקידושין ובאונאה ודומיהם אינן לחצאין, [העיר].

ב. הגר"ש כתובות סי' מ"ט פ"י עפ"י יסודו הנודע דכל חלות שאם תחול תתבטל אינה חלה כלל הלכך בלא תנאי מודה ר"י דאין יכול לעשות חלות קידושין או מקח לחצאין אבל ע"י תנאי כיון דאם יחול חיובא דשכו"ע יתבטלו הקידושין ויתבטל

חיובא דשכו"ע הלכך חלים הקידושין מתחילה בלא שאכו"ע, ועד"ז באונאה כיון דאי יחול זכות אונאה יתבטל המקח הלכך חל המקח מתחילה בלא זכות תביעת אונאה וביטול מקח וכ"כ הקוב"ש ב"ב או' רי"א, וע"ע בחי' הגר"ש נדרים סי' ו'.

הק' הראשונים אמאי לר"מ מקודשת הרי לא נתקיים תנאו, ובביאור קושיתם ע"י בברכ"ש סי' ל"ז דבדין מתנה עמשכ"ב איכלל ב' ענינים הא' דאין בכוח התנאות לשנות דיני התורה, והב' דהתנאי בטל והמעשה קיים וע"ז הק' דאמאי התנאי בטל הא נעשה התנאי ככל משפטי התנאים ונהי דאין בכוחו לשנות דיני התורה, אי"ז משום גריעותא דהתנאי אלא כללא הוא בכל אמירה נגד התורה דלא חייל ואף בסילוק בלא תנאי כמבוא' כתובות פ"ג, אבל אין כונתם להק' דיתבטל המעשה משום אומדנא דלא עשה אדעתא דהכי דהרי המעשה נעשה לכל הצדדים ותנאי מילתא אחריתא וד"ז ידעי אף בקושיתם וכמשמעות ת"י דלא חידשו ענין תנאי מילתא אחריתא, ותי' בכמה דרכים, א. התוס' כתובות שם פ"י דכיון דתנאי מילתא אחריתא וחידוש הוא דילפי' לי מבי"ג וב"ר, לא ילפי' אלא דומיא דבי"ג וב"ר דאין התנאי עוקר דין התורה אבל מתנה עמשכ"ב ל"ה תנאי הלכך תנאו בטל ול"מ לבטל המעשה, וע"י בקוב"ש ובברכ"ש שם ובחזו"א אה"ע סי' נ"ובביאור דבריהם, ולפי"ז הני ב' ענינים הנ"ל בדין מתנה עמשכ"ב דאין המעשה קיים כפי תנאו וכן דתנאו בטל המה ב' הלכות דהתנאי בטל משום דל"ה דומיא דבי"ג וב"ר והמעשה אין חל כפי תנאו משום דאין בכוחו לשנות מדיני התורה, אמנם למאי דיסד הגר"ז בה' נחלות דיסוד דינא דמתנה עמשכ"ב אינו משום דאי"ז לשנות מדיני התורה אלא הוי דין ביטול דדיבורו והתנאותו בטלים ולכך בלאו ודאי קעקר חל תנאו כדלהלן א"ש דהוא היסוד והטעם נמי להא דתנאו בטל ולא ילפי' ליה מבי"ג וב"ר, [ויש משמעות בתוס' כד' הגר"ז ממשכ"ב בהמשך דבריהם דבאין מתכוין לעקור דין התורה ל"ח למתנה עמשכ"ב בתורה ויבוא' להלן],

עוד העירו דלמשכ"ב הגר"ז בה' נזירות דגבי נזיר לא בעי' לתנאי אלא לענין להחיל חלות נזירות בלא איסור שתיית יין אבל לענין דלא יחול הנזירות אף בלא משפטי התנאים אינו חל משום האדם בשבועה א"כ הדר קו' התוס' אמאי תנאו בטל הא הא לענין קיום המעשה ל"ה האדם בשבועה.

והנה כ"ד התוס' הוא לר"מ אבל לר"י דרשאי לשנות דין התורה בדבר שבממון ה"ה דתנאו הוי דומיא דתנאי דומיא דבי"ג וב"ר, אמנם בתורא"ש נדרים י"ב ת"י כתוס' והוסיף דלר"י כי היכי דל"ב לתנאי כפול ה"ה דמתנה עמשכ"ב תנאו קיים ור"ל דנחי דלר"י בדבר שבממון בכוחו לשנות דין התורה מ"מ לענין קיום התנאי אי"ז דומיא דבי"ג וב"ר כיון דאמירתו לשנות דיני התורה אלא דלר"י ל"ב פרטי התנאי כדוגמת בי"ג וב"ר, וע"י במגיה שם.

ב. בתו"י שם פ"י בשם ר"ת דהוי כמפליג בדברים והיינו משום דאין התנאי יכול להתקיים, [ולפי"ז בלא ידע דאין תנאו יכול להתקיים ל"ח למפליג בדברים ותנאו קים וכ"כ הפנ"י], ובמחנ"א ריבית סל"ז וקוב"ש כתובות או' קס"ז הק' מהגמ' גיטין פ"ד ב' גבי פלוגתא אביי ורבא בע"מ שתאכלי בשר חזיר עיי"ש.

ג. ברמב"ן ב"ב קכ"ו ב' פ"י בב' דרכים, הא' דכיון התנאי היה ע"מ שתמחלי על זכות תביעת שאכו"ע והאשה אין בידה למחול הו"ל כמתנה ע"מ שפלוני ימחל לך על חיוב שאכו"ע ופטומי מילי בעלמא הן, ודחה הרמב"ן להאי פירושא, ופי' בסו"ד דכיון דעיקר תנאו דמעשה ידיה לא יחיל חיוב שאכו"ע הרי נתקיים תנאו דאיהו עביד קידושין בלא שאכו"ע אלא דכיון דאין קידושין לחצאין חל אח"כ ממילא חיובא דשכו"ע, וכ"מ ברמב"ן קידושין כ"ג ב' [וצל"ב לשונו דהרמב"ן שם ובקידושין דהתנאי עוקר למעשה], וע"ע מחנ"א ריבית סל"ז.

לא ידע ומחיל

גמ' א"ל רב כו' אבל הכא מי ידע דמחיל, נחלקו הראשונים בגריעותא דלא ידע ומחיל, ש"י הרמב"ן כתובות פ"ד א' והריב"ש בשטמ"ק שם דהוא מטעם מחילה בטעות ואפי' בדבר הרשות כיוצא"ב תנאו בטל דלא גמר ומחיל, וכ"כ הנמו"י בשמעתין, וכצ"ל בשי' הרשב"א דס"ל דהתנאי הוא ע"מ שתמחיל, אמנם בדברי התוס' שם ובשמעתין ד"ה הכא מבוא' אינו מחילה בטעות אלא הוי חיסרון בדין מתנה עמשכ"ב מדנקטו דירושה נמי מקרי לא ידע ומחיל, וכבר תמה הרמב"ן שם ע"ד דא"כ אמאי אמרי' שם דל"מ סילוק בירושה משום מתנה עמשכ"ב תיפו"ל דאפי' בדבר הרשות תנאו בטל, וכיוצא"ב הק' שם

המהרש"א אהא דר"י ס"ל שם דמהני סילוק בירושה משום דירושת הבעל דרבנן ואכתי הא לא ידע ומחיל, ותי' המהרש"א דס"ל לתוס' דחסרונא דלא ידע ומחיל הוא בדין מתנה עמשכ"ב הלכך בדבר הרשות וכן במילתא דרבנן מהני סילוק, ובחי' רח"ה פ"ג ממכירה ד"ה והנה נקט בשי' התוס' דהוא מדין מחילה בטעות וכבר העיר עליו בשיעורי הגר"ש מכות ג' ב' או' קע"ב דבדברי התוס' עולה להיפך, ובריטב"א ישנים נסתפק בזה ודן נפק"מ לענין לא ידע ומחיל במחילת חוב עיי"ש, ובאמרי בינה דיינים סי' כ' סק"יח האריך בדבריו. והנה כבר הובא לע"י פלוגתא הרשב"א ותוס' בתנאי דשאכו"ע אי התנאי היה ע"מ שתמחלי וביטול השאכו"ע חל ע"י מחילה וסילוק

או דהתנאי היה ע"מ שלא יהא דין שאכו"ע וביטול החיוב חל התנאי, ולכאוי התוס' דס"ל דהתנאי היה ע"מ שלא יהיה דין אונאה לא מצו לפרש ענין לא ידע ומחיל משום מחילה בטעות כיון דאין הביטול חל ע"י המחילה ע"י ע"י התנאי ולכך פי' לשי' דבלא ידע אף לר"י הו"ל מעמשכ"ב והגדר בזה דכל מעלת דבר שבממון לר"י דיכ היכי דאיתיהב הממול למחילה ה"ה דמצי הבעל לעקור החיוב שמשכמת האשה לתנאו אבל באונאה דלא ידע ומחיל נהי דל"ה מחילה בטעות מ"מ כיון דל"ה הסכמה גמורה תו הו"ל כמעמשכ"ב בלא דבר שבממון דמודה ר"י דתנאו בטל,

בסה"ת שער ס"ד ח"א מבוא' ענין לא ידע ומחיל דהרי בכל אונאה נמי אי' מחילה דדרך מו"מ והתורה אמרה לא מחילה היא הלכך בדרך תנאי נמי לאו מחילה היא ולכאוי ביאור הדברים כמש"כ הברכ"ש סי' מ"ב מהעילוי ממצי"ט דמחילת הלוקח באונאה היינו להוסיף על המקח וליתן התוספת בתורת דמי המקח וכיון דנתחדש בפי' אונאה דפסיקת המקח הוא כפי מחירו שבשוק והתוספת הוא גזילה הלכך אף בתנאי פסיקת המקח הוא לפי מחירו שבשוק והתוספת הוא בתורת מתנה וע"ז אמרי' לא ידע ומחיל דלא נתרצה הלוקח ליתן התוספת בתורת מתנה אלא בתורת דמי המקח לחוד, ונלדבריו כל ענין לא ידע ומחיל נאמר באונאה לחוד, והעירו דהסה"ת כ' דבריו שם בשם הרמב"ן והוא סתירה לדברי הרמב"ן בכתובות דלא ידע ומחיל הוא אפי' בדבר הרשות, והנה נחלקו הר"מ והטור סי' רל"ב בתנאי שבממון אי דינו כאונאה דיש לו תביעת מומין או דהתנאי קיים ואין עליו תביעת מומין וכפשוטו נחלקו בפלוגתת תוס' והרמב"ן הנ"ל אי אמרי' לא ידע ומחיל בדבר הרשות וכן צידד בברכ"ש שם, ויל"ד איך הדין בתנאי שבממון ומכר לו יפות ונמצאו רעות ולכאוי לשי' הר"מ דאמרי' במומין לא ידע ומיל ה"ה בכה"ג, אמנם לסברת הברכ"ש הנ"ל דענין לא ידע ומחיל משום דנתכוין ליתן התוספת בתורת דמי המקח, א"כ ביפות ונמצאו רעות דל"ה אונאה בשיעור הדמים ועיקר התנאי דלא יהא ללוקח זכות ביטול מקח חשיב שפיר ידע ומחיל ותנאו קיים.

ילה"ס במחל לאחר המקח על ההישבון אי דינו כמתנה בשעת המקח, ולכאוי לשי' התוס' דטעמא דלא ידע ומחיל משום דהו"ל מעמשכ"ב פשוט דכ"ז בתנאי דבשעת חלות המקח אבל המחילה שאח"כ הו"ל כשאר מחילות שבממון דמהני מחילתו, וכן מסתבר לדי' הסה"ת הנ"ל אבל להרמב"ן דהוא משום מחילה בטעות לכאוי המחילה שאח"כ נמי הוי מחילה בטעות, אמנם בלשונו דהרמב"ן יש משמעות דכ"ז דוקא בלא ידע בשעת התנאי [ממשכ"כ וכיוצ"ב בתנאי שבדבר הרשות], ולכאוי מוכרח כן מהא דבאונאה לאחר שעבר שיעורא דבכדי שיראה אין לו תביעת אונאה ואף דעדיין לא הראה לתגר ולא ידע ומחיל, ואולי דהתם אינו בתורת מחילה אלא דמתרצה לין האונאה בתורת דמי המקח ועי'.

עוילה"ס במחל להדיא בשעת המקח אי תלוי בפלוגתת הרמב"ן ותוס' או דאף להרמב"ן הוא דוקא במחילה שבדרך תנאי ועי' אמ"ב דיינים פ"ב סק"ח

במחנ"א אונאה סי' ט"ז פי' הטעם דלא ידע ומחיל הוי מחילה בטעות משום דסבור דהמוכר פטומי מילי הוא דקא"ל לאשבוחי דעתיה, ולפי"ז כ' דה"מ בהתנה המוכר אבל בהתנה הלוקח הרי נתרצה למחול ומחילתו מחילה, אמנם לדי' הסה"ת הנ"ל דאין מחילתו מחילה מגזיה"כ דאונאה לכאוי אף בכה"ג ל"ה מחילה.

בפי"ת סי' רל"ב סק"ד הביא בשם ושב הכהן להסתפק דע"מ שאין לך עלי אונאה והודה הלוקח שמחל מחילה גמורה אי מהני הודאתו ותלוי בהאמור בטעמים דל"ה מחילתו מחילה.

נחלקו האחרונים בלא ידע ומחיל אי התנאי קיים ובהיה לבסוף אונאה בטל המקח או דהתנאי בטל [כי היכי דבטל לר"מ בשאכו"ע] ואף אי היה לבסוף אונאה המקח קיים ומחזיר אונאה, דהסמ"ע סי' רכ"ז סקל"ח נקט דהתנאי בטל, אמנם הקצוה"ח פליג עליו דהתנאי קיים ועפ"י דהתוס' כתובות נ"ו א' דפי' הטעם דהתנאי בטל לר"מ משום דלא דמיא לב"ג וב"ר וה"מ לר"מ אבל לר"י דבדבר שבממון ולי"ח למתנה עמשכ"ב תנאו קיים והלכך אף דקיי"ל כר"י נהי דבאונאה מודי דיש עליו אונאה משום לא ידע ומחיל היינו משום מחילה בטעות אבל לי' חיסרון בעצם התנאי והלכך התנאי קיים, ובנתיב"מ סק"ג מ' דנקט דלא ידע ומחיל הו"ל מחילה בטעות ומ"מ הסכים לדי' הסמ"ע דהתנאי בטל דכיון דל"ה מחילה עיקר העקירה הוא משום התנאי דלא יהא דין אונאה והתנאי הו"ל מעמשכ"ב, [וכ"נ ד' הנמו"ל], ודעת הסמ"ע מבוא' דס"ל כתוס' דלא ידע ומחיל הדר דינו כדין מעמשכ"ב דתנאו בטל, אמנם צ"ע ממשכ"כ הסמ"ע לעי' סקל"ז לחלוק על הע"ש דאינו מטעם מעמשכ"ב אלא משום מחילה בטעות, וכבר הק' כן במחנ"א אונאה סי' ט"ו עיי"ש, וע"ע קרית מל"ר פ"ג ממכירה ה"ג. ובעיקר המבוא' דאי הטעם משום מחילה בטעות התנאי קיים, בחי' רח"ה פ"ג ממכירה נקט לא כן אלא אף לטעם דמחילה בטעות התנאי בטל, ומשמע שם ביאור הענין דכל חלות התנאי חל רק בהסכמת המוכר והלוקח וכל דהלוקח אין חפץ בתנאי התנאי בטל, הלכך כיון דהלוקח לא ידע ומחיל חשיב דלא נתכוין לקיום התנאי ובטל התנאו עיי"ש. עוד יש להוסיף בהאמור דלכאוי

לשי' הרשב"א דהתנאי היה ע"מ שתמחלי כיון דבלא ידע ומחיל הו"ל מחילה בטעות הו"ל כלא מחלה ולא נתקיים בתנאי דפשוט

דהמעשה בטל ואי יארע אונאה בטל המקח ועי'.

ובעיקר פלוגתת הסמ"ע והקצוה"ח אי תנאו קיים מבוא' דנקטו בפשיטות דאי הטעם משום מעמכ"ב התנאי בטל [וכדס"ל לר"מ], ולכאוי כ"ז לשי' התוס' כתובות נ"ו א' דהטעם דהתנאי בטל לר"מ משום דל"ה דומיא דב"ג וב"ר אבל לשי' התו"י דמפליגה בדברים, לכאוי הכא לא שייך ה"ט כיון דשייך לקיים התנאי בידע ומחיל, וכן לפי הא' דהרמב"ן בב"ב דפי' דהתנאי משום דהתנאי לא שייך בדידה כ"ז שייך לר"מ אבל לר"י דס"ל דשייך תנאי בשאכ"ע ובאונאה אלא דבלא ידע ומחיל ל"י הסכמה לתנאי צ"ב אמאי התנאי בטל ועי'.

שי' הר"מ עי' ר"מ פ"ג ממכירה ה"ג דפסק כרב דל"מ תנאי באונאה משום לא ידע ומחיל, ובאחרונים הק' דסתר דבריו בפ"ט משמיטה ויובל ה"י דמהני תנאי בשביעית והרי במכות ג' ב' מדמי' שביעית לאונאה, עי' בלח"מ ובחי' רח"ה ואבהא"ז שם, ולשי' הקצוה"ח לעי' דבלא ידע ומחיל התנאי קיים יש ליישב דאף בשביעית לא מהני מחילתו ומ"מ אהני התנאי דאי ישמט השביעית לחוב תו בטל הלואה למפרע והו"ל פיקדון דאין שביעית משמטתה, [העירו]. עוד אמרו בזה עפ"י משמעות הר"מ דפי' ענין לא ידע ומחיל דהו"ל מחילה בדבר שאינו קצוב [והר"מ אזיל לשי' שם דהמחייב עצמו בדבר שאינו קצוב לא חל ההתחייבות, עי' שעה"מ פ"א ממכירה ה"ט] דלפ"ז לק"מ משביעית דהתם התנה בדבר קצוב.

נחלקו הראשונים אי ירושה וכתובה חשיב לא ידעה ומחלה, **שי' התוס'** בשמעתין ובכתובות פ"ד דירושה וכתובה נמי חשיב לא ידעה ומחלה, אמנם הרמב"ן והרשב"א כתובות שם והריב"ש הובא בשטמ"ק שם והריטב"א בשמעתין נחלקו דדוקא אונאה חשיב לא ידע דסבור בקי אני ולא מטי לי אונאה [ור"ל דבידו לברר האונאה בכדי שיראה], אבל ירושה דהוי ספק גמור הרי ירד אדעתא דאי מיית ברישא אינו יורשה, והו"ל ודאי מחילה על ספק, ולדבריהם ה"ה דכתובה חשיב ידע ומחלה, ובריב"ש הק' לשי' התוס' מכל מוחלת כתובה היכי מהני מחילתה, ובשי' התוס' צ"ל דכ"ד דוקא במחילה שבשעת המקח דבעי לתורת תנאים ונתבאי לעי'. ובחי' רח"ה פ"ג ממכירה כ' לחלק דירושה וכתובה הוי זכות ודאי בעצם הנישואין משא"כ אונאה, ועי"ש בביאור שי' התוס', ועי' בברכ"ש סי' מ"ב בביאור שי' הרמב"ן.

ובעיקר שי' התוס' דכתובה חשיב נמי לא ידעה ומחלה, עי' בחי' הגרע"א דכ' לחלק דכתובה חשיב מעכשיו לממון שהרי יכולה למכרה ושפיר ידעה ומחלה ומשא"כ אונאה [וכ"כ כע"ז בחי' הריטב"א הישנים], ובשי' התוס' צ"ל דס"ל דכיון דענין לא ידעה ומחלה דע"ז הדר דינא דמתנה עמשכב"ת העיקר תלוי בידעה ומחלה קיום הדין והיינו תשלום הכתובה, [העירו].

עוילה"ע לשי' התוס' דהק' אמאי לא מפרקי' בכתובות דכתובה לא ידעה ומחלה הלכך בכתב ל"מ ובע"פ מהני, דלפ"ז' מבוא' דבכתב ל"י לחיסרון דלא ידע ומחיל וה"ה דבאונאה בכתב יהני אמנם ילעיה"ט בד' הראשונים בכתובות שם במעליותא דמחילה בכתב, [העירו].

ע"מ שאין לך עלי אונאה [ב]

ודאי קעקר

גמ' ושמואל אמר כו' בביאור ענין לאו ודאי קעקר עי' בחי' מרן רי"ז הלוי פ"ו מנחלות דינא דמשעכ"ב אינו משום דאין כוח לעקור ד"ת אלא דהוי חלות דין ביטול והפקעה על עצם התנאות שהתנאותו בטלה ולכך בלאו ודאי קעקר אין

התנאנו בטלה וכיון דהתנאי קיים הרי היא מועלת אף לעקור ד"ת עי"ש, וילה"ס אי האי סברא הוא בכל מעמשכ"ב או בדבר שבממון לחוד, והסברא לחלק בדבר שבממון כבר נתבאר ברמב"ן ב"ב קכ"ו והובא לע"י דכי היכי דאתיחב למחילה כמו"כ יכול למחול דלא יחול עיקר דינו אלא דמ"מ ס"ל לר"מ דל"מ תנאו משום דין ביטול והפקעה על עיקר התנאנו ובוזה מהני בלא ודאי קעקור אבל במעמשכ"ב בתורה דעלמא יתכן דאין שייך לפעול נגד דין התורה ובוזה אף דלאו ודאי קעקור יש כאן עקירה כנגד ד"ת, והנה יעוי' ברמב"ן להלן דרב ענן דמחלק בין ע"מ שאין לך על ע"מ שאין לך בו אונאה לא ס"ל חילוקא דעקור ולא ודאי עקור דאי ס"ל להאי חילוקא א"כ אף באין לך בו אונאה כיון דלאו ודאי עקור היה צריך תנאו להיות קיים, ולכא"ו הא בתנאי דאין לך בו ל"י למעלת דבר שבממון [וכדיבוא' להלן], ומ"מ ס"ל להרמב"ן דאף בכה"ג אי לסברת לאו ודאי קעקור, [ויתכן לדחות דתנאי דאין לך בו נמי מקרי דבר שבממון אלא דכיון דמתנה עם התורה בזה מודה שמואל דדיבור בטל] וכ"מ משו"ת הרא"ש כלל ל"ג דכתב לסברת לאו ודאי עקור לענין תנאי שמתנים בכתובה ע"מ שלא אשה אחרת דל"י למעשכ"ב אע"ג דזימנן דצריך לישא אחרת משום פו"ר דא"י ודאי עקור אמנם בדברי התוס' כתובות נ"ו א' מבוא' לא כן דיעו"ש דהק' אמאי בתנאי דע"מ שאגלח בבית חניו לא חלה עליו הנזירות והא מעמשכ"ב, ות"י דסבור שיש מצוה בבית חניו ואין מתכוין לעקור ד"ת וולכא"ו ר"ל דהו"ל כלא ודאי עקור וילע"י א"כ אמאי לא חלה נזירותו כלל הו"ל לחול כפי תנאו וכי היכי דבאונאה חל המקח בלא דין אונאה, ובע"כ דמעשכ"ב בלא דבר שבממון ל"ל כוח לשנות דין התורה ואף בלאו ודאי קעקור לא חל תנאו, וכ"ד התוס' שם הוא לבאר אמאי תנאו קיים והמעשה בטל ולי"א דהתנאי יהא בטל דל"י דומיא דב"ג ובר"ר [וכדתי' התוס' לע"י] וע"ז כ' דכל מאי דאמר' דתנאי נגד התורה אינו דומיא דב"ג ובר"ר ובטל התנאי הוא רק כשמכוין לעקור דבטל עיקר דיבורו אבל באין מכוין לעקור לא בטל דיבורו, ומ"מ המעשה ודאי בטל, [העירור], ולכא"ו הדברים מוכרחים דאיסורים דעלמא לא אמרי' לאו ודאי עקור, מתנאי שלא תזקקי ליבם דתלי' לי בפלוגת ר"מ ור"י אע"ג דלאו ודאי עקור [לשי' התוס' להלן] דספק דלהבא נמי חשיב לאו ודאי עקור].

נחלקו הראשונים אי שביעית דהוי ספק אדלהבא חשיב לאו ודאי קעקור, שי' תוס' תוהרא"ש וריטב"א הישנים דשביעית חשיב נמי לאו ודאי קעקור, וכמבוא' במכות ג' ב' דמדמ"י אונאה לשביעית, אולם הרמב"ן פליג דשביעית חשיב ודאי קעקור [כיון דעשו תנאי אדלהבא דלא יהי' בהלואה דין שמיטת כספים וכמשכ"ב הקה"י מכות ס"י ג'], והנה הגרע"א הק' לשי' התוס' דספק דלהבא חשיב נמי לאו ודאי קעקור מכתובה דמבוא' כתובות נ"ו דחשיב לר"מ מעמשכ"ב אע"ג דלאו ודאי קעקור דדלמא ימות הוא קודם, ות"י תנוס' אזלי כתי' האחרון בדיבור דלע"י דכתובה חשיב ידע ומחיל וה"ה דהוי ודאי עקור, אבל לשאר התיירוצים לע"י דכתובה חשיב לא ידע ומחיל צ"ל דלא מקרי לאו ודאי עקור אלא בספיקא דלשעבר, ולמשי"כ בחי' רח"ה פ"ג ממכירה לחלק בין ירושה לשביעית דשביעית חשיב לאו ודאי קעקור כיון כיון דחלות דינא דשביעית אינו חל בשעת הלואה אלא בתחילת שביעית ומשא"כ ירושה חשיב ודאי קעקור כיון דהוי חלות דין בעצם האישות, יש לישב קו' הגרע"א דכתובה נמי כיון דהוי מדיני האישות חשיב ודאי קעקור ומשא"כ שביעית, ובעיקר דבריו דדינא דשמיטת כספים אינו חל בעצם החוב צ"ב דא"כ אמאי חשיב לר"י כתנאי בדבר שבממון הא ל"ד לשאכו"ע ולאונאה דע"י התנאי לא חייל בקידושין חיוב דשכו"ע וכן חל במקח דין אונאה משא"כ בשביעית אין דין השמיטה חל בחוב, ובאמת החזו"א אה"ע ס"י נ"ו סקט"ו כ' דמכאן נראה ששמיטת כספים הוא זכותו של הלואה כו' ותחילת חיוב הלואה הוא כפי דין התורה.

בעיקר המבוא' דאונאה לאו ודאי עקור נתבאר בראשונים דדלמא אין במקח זה אונאה אולם הריטב"א פי' דאונאה לא ודאי עקור דדלמא שוה לו החפץ כפי מחירו ואזיל לשי' בקידושין ח' א' בדלדידי שוה לי לי' אונאה.

ע"מ שאין בו אונאה

גמ' אמר רב ענן כו' נחלקו הראשונים בגרעיות דע"מ שאין בו, שי' רש"י דלשון זה אינו לשון של מחילת אונאה אלא של תביעת אונאה והלכך בנמצאו בו אונאה הו"ל מקח טעות אף בשותות וע"י ב"ח וסמ"ע ס"י רכ"ז ס"ק ונתיה"מ סק"ד ומחנ"א אונאה ס"י דנחלקו איך הדין לרש"י בנמצא אונאה פחות משותות, וע"ע בהשלמה ליתרון האור בסוף המשניות, אולם בתוס' בשמעתין ובמכות ג' ב' וברמב"ן ושו"ר הביאו פי' רבינו שמואל דע"מ שאין בו היינו דלא יחול איסור לא תונו על המקח ובוזה

אף לר"י חשיב מעמשכ"ב, ואף רש"י מודה לדינא לשאר הראשונים דתנאי נגד דין התורה לא מהני וכמבוא' בדבריו מכות ג' ב' לענין שביעית אלא דס"ל דבאונאה מתפרש תנאו לאו בתורת תנאי אלא דל"י מציאות של אונאה, ונפק"מ דאומר ע"מ שלא יהיה דין אונאה לא יהני משום מעמשכ"ב, אמנם בריטב"א יש משמעות דמהני בכה"ג לשי' רש"י וצ"ע, והנה לשי' הרשב"א לע"י דסברת ר"י משום דמפרשי' כונתו למחילה א"ש דבע"מ שאין בו דאינו מתורת מחילה ל"מ אבל לשי' התוס' כתובות ורמב"ן ב"ב קכ"ו דס"ל דע"מ שאין לך על דין אונאה נמי מהני צ"ב אמאי גרע ע"מ שלא יחול איסור לא תונו, אמנם נתבאר הענין ברמב"ן שם ובשמעתין דע"מ שאין לך על דין אונאה היינו שהלוקח יסלק עצמו מדין אונאה אבל ע"מ שאין בו היינו דבעצם המקח לא יחול איסור אונאה בלא סילוק הלוקח ובוזה מודה ר"י חשיב למעשכ"ב, וע"ע קוב"ש כתובות או' קס"ה ושיעורי הגר"ש מכות ג' ב'.

אונאה במפרש

גמ' רבא אמר כו' נחלקו הראשונים בביאור דברי רבא, שי' התוס' דס"ל לרבא כדפרישנא עד השתא דפלוגת ר"ש בסתם ולפי"ז הברייתא אתיא אליבא דרב וכו"ר אבל לשמואל לא מתוקמא לא כר"מ ולא כר"י דמהני לתרויהו בסתם דלאו ודאי קעקור, אולם הרמב"ן בשמעתין ובכתובות פ"ד [הובא ברשב"א ובר"ן] פי' דרבא אתא למימר דפלוגת ר"ש במפרש ושמואל ס"ל כר"י ורב כר"מ אבל בסתם לכ"ע לי' אונאה ולפי"ז אתיא הברייתא כר"י ואליבא דכו"ע.

בעיקר דינא דמפרש מבוא' ברש"י ובתוס' דמהני מדין מעמשכ"ב בדבר שבממון [ולכך תלו ליה בר"מ ור"י], אולם הריטב"א הישנים פי' דמפרש אינו מדיני תנאים אלא מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה ומהני אפי' לר"מ ול"ד לשאכו"ע דאין קידושין לחצאין, וכ"כ בפסקי הרי"ד, ובשי' רש"י ותוס' ושו"ר דבעי' לדינא תנאים הק' הנתיה"מ ס"י רכ"ז סק"ד אמאי לא מהני בתורת מתנה ומ"ש מאונאה בדבר שאין הדעת טועה דאמר' סבר וקיבל, ות"י דאה"נ אי יעשה בדרך מחילה מהני אבל

כשעושה בדרך תנאי אינו בתורת מחילה ובוזה בעי' לדיני תנאים, וכן מבוא' בתוס' כתובות נ"ו א' לענין מחילת חוב דחלוק אי עושה בדרך מחילה או בצורת תנאי, ובברכ"ש סי' מ"ג ס"ק ה' ו' ביאר סברת החילוק דבדרך מחילה הוא בתורת פירעון ומתנה, משא"כ בדרך תנאי ל"ח למחילת החוב אלא הוא עקירת זכות תביעת האונאה וד"ז לא חל אלא עי' תנאי ולפי משפטי התנאים, ולפי' מבוא' דכל איסורא דאונאה אינו משום הרמאות דהרי במתנה ל"י לרמאות ומ"מ בעי' למשפטי התנאים, אלא עיקר האיסור משום עיכוב הממון ובידע נמי חשיב לגזילה והנה ילח"ס בכל נתרצה הלוקח לאחר בכדי שיראה אי הו' גילוי למפרע דנתרצה דהאונאה הו' בכלל דמי המקח או דהו' בתורת מחילה על השבת הממון ולכא' אי הו' בתורת דמי המקח מאי שייך למימר הכא דלא נתרצה לדמי המקח בלא משפטי התנאים, וביותר צ"ב מאי שייך הכא שיעורא דבכדי שיראה הרי כבר עכשיו גילה דעתו דמתרצה, ובע"כ דלאחר בכדי שיראה מפרשי' דמחל על ההשבה והלכך הכא כשמחל בדרך תנאי ל"י מחילה על ההשבה ועי', ועדיין ילח"ס בגדר תנאי דמפרש אי עי' התנאי מוחל על זכות תביעת האונאה ונותן דמי האונאה בתורת מתנה או דעי' התנאי נקבע דמחירו של החפץ לפי פסיקתן, [ואולי יל"ד נפק"מ בקטן הלוקח אי יחייב להתנו עמו ע"מ שאין לך אונאה], ומדברי ה"ה שער ס"ד ח"א [הובא בנתיב"מ סי' ס' סק"ד] למידין פי' חדש דבאמת מחילה לא מהני באונאה דהרי בסתם אונאה נמי אי' מחילה דדרך מו"מ הוא בהכי ומ"מ אמר רחמנא לא תיהוי מחילה [ור"ל דבכל אונאה נמי אי' להסכמת הלוקח על פסיקת המוכר ומ"מ לא מהני דנתחדש בפי' אונאה דאין הפסיקה חלה אלא לפי המחיר שבשוק, וא"כ בתנאי נמי בלא מפרש לא חל הפסיקה אלא על המחיר שבשוק והלוקח לא נתרצה לשלם האונאה אלא בתורת דמי המקח וה"מ בסתם אבל במפרש אהני תנאי דיחול הפסיקה כפי פסיקת המוכר, ולדבריו עולה לן פי' חדש בסברת לא ידע ומחיל דאי"ז מחילה בטעות כפשוטו אלא דלא מחיל ליתן התוספת בתורת מתנה אלא בתורת דמי המקח ועי' אמר רחמנא דלא מהני דלא חל הפסיקה אלא כמחירו שבשוק], וצ"ל לדבריו דאונאה בכדי שאין הדעת טועה התם ידעין ידוע הלוקח דאין זה מחירו של החפץ ומסכים ליתן התוספת בתורת מתנה וכלשון הגמ' בב"ב.

והנה כל האמור מהני לענין השבת הממון אבל עדיין צ"ע מאי שייך ביטול מקח בידע ומתנה ואולי דבאמת כל דינא דמפרש דבעי' למשפטי התנאים הוא רק לענין השבת אונאה [ולפי' יהא מבוא' דשייך דין השבת אונאה ביתר משתות וצ"ע להר"י בב"ב פי' דנקט דלי' דין חזרת אונאה ביתר משתות ואולי דיפרש כהר"ד וריטב"א דמפרש הוא מתורת מחילה], ועי' בדין מפרש שיש אונאה יותר משתות אי בעי' למשפטי התנאים בסמ"ע סק"י"ח ובקצוה"ח סק"ה ונתיב"מ שם ופי' סק"ד בשם גליא מסכת.

נחלקו הראשונים אי תנאי דמפרש הוא דוקא במפרש סכום ההונאה או סגי במפרש דיש בו אונאה, עי' רד"ה במפרש, ור"מ פי"ג ממכירה ה"ג ושם פט"ו ה"ה ו', טור סי' רכ"ז וסי' רל"ב, סה"ת שער ס"ד ח"א, שעה"מ פי"א ממכירה ה"ט"ז, מחנ"א אונאה סי' י"ד, ובטעם הראשונים דצריך לפרש סכום ההונאה, מצינו כמה דרכים, בב"י סי' רל"ב מ' דכל דאינו מפרש סכום ההונאה ל"ל גמירות דעת והוא בכלל לא ידע ומחיל, וכ"מ בסה"ת שם בשם הרמב"ן אמנם פי' הענין כדלע"י דבסתם אונאה נמי איכא מחילה דדרך מו"מ הוא ומ"מ רחמנא אמר לא תיהוי מחילה ועי"ש עוד בסה"ת דבזה כ' הרמב"ן דאין להוכיח ממפרש דאונאה למומין דצריך נמי לפרש דשאני אונאה וכנ"ל, ולפי' כל סברת לא ידע ומחיל נאמר לענין אונאה לחוד, והעירו דהרמב"ן סתר דבריו בכתובות פי"ד דכ' דאפי' בדבר הרשות לא מהני תנאי כיוצא, ובדרישה סי' רכ"ז סק"ו פי' משום דאין אדם מתחייב לחבירו בדבר שאינו קצוב [והוא שי' הר"מ ופסקו השו"ע סי' ר"ז סכ"ז], וכ"פ הב"י סי' רל"ב לענין תנאי במומין אמנם עי"ש דאונאה לא בעי' להאי טעמא, ונפק"מ בין הדכים לדינא דהנתיב"מ סק"ד בנמצא בו אונאה שתות עי"ש, וכן יל"ד נפק"מ באומר שיש בו אונאה עד כך וכך דחשיב לדבר קצוב, אבל יתכן דהו' בכלל לא ידע ומחיל, עוד נפק"מ לנידון המחנ"א י"ד בנשבע שלא יטול אונאתו עי"ש.

עי' ח"י הגרע"א דנסתפק במפרש דשוה מנה ומוכרו במאיתם ונמצא שוה צ"ט אי חשיב לאונאה פחות משתות או דלא נתרצה אלא לאונאת ק' בר' ולא לצ"ט בר' והו"ל אונאה יותר משתות, ובפי' סי' רכ"ז סק"ט"ז הביא מהגליא מסכת להסתפק בכע"ז במפרש שוה ק' בר' ונמצא שוה פ' אי מחשבי' השתות מעיקר שווי החפץ דהיינו מנה והו"ל אונאה יותר

משתות או דמחשבין מהסך שנותן דהיינו ר' והו"ל פחות משתות, ועי"ש דמספיקו דהגלי"מ מבוא' דלא כהגרע"א, ועי' במצוין לעי' דילה"ס בתנאי דאין בו אונאה אי נותן הלוקח דמי האונאה בתורת מתנה או בתורת דמי המקח, ולכא' בזה תלוי ספיקו דהגליא מסכת ועי', [העירו].

ע"מ שאין לך עלי אונאה [ג]

אונאה במפרש - המשך

עי' לעי' נ"א א' דבלוקח מבעה"ב אין לו אונאה דבעה"ב מאני תשמישתיה דיקריה עליה לא מזבין אי לאו בדמי יתירי, ומצינו כמה דרכים בביאור האי דינא, א. רש"י שם פי' בשם השאלות דכיון דבעה"ב לא מזבין אלא בדמי יתירי הו"ל כמפרש ע"מ שאין לך אונאה, וכ"ה ברא"ש אמנם הוסיף דה"מ בשתות אבל יותר משתות אין דינו כמפרש, וברשב"א ור"ן נקטו דאפי' יותר משתות דינו כמפרש, עוד מבוא' ברא"ש דכיון דהטעם משום מפרש ה"מ כשיודע הלוקח שהמוכר בעה"ב אבל בקנה ע"י שליח דלא שייך האי טעמא אי' אונאה, [ועי' מחנ"א אונאה סי' כ"א דאף בשליח מ"מ הבעה"ב יכול לתבוע ביטול מקח דמאני תשמישתי יקרי עליה], עוד כ' הרא"ש והראשונים דכ"ז בבעה"ב המאנה אבל בבעה"ב המתאנה דלי"ש האי טעמא אי' אונאה, ולהאי פירושא צ"ל דשנוי האי דינא בפלוגתא ר"מ ור"י אמנם צ"ב אמאי לא בעי' בזה למשפטי התנאים ועי' קצוה"ח סק"ה ונתיב"מ סק"ד, ב. בנתיב"מ סי' רכ"ז סק"י"ט הק' לשי' הר"מ דבמפרש בעי' להזכיר סכום המקח היכי מהני בבעה"ב הרי לא פי' סכום המקח, ולכך כ' דלוקח מבעה"ב אינו מטעם מפרש אלא דבעה"ב כיון דמאני תשמישתיה יקריה עליה הכל נכלל בכלל דמי המקח [והו"ל כלדידי שוה לי' דלי' אונאה], וכצ"ל בשי' הרמ"ה המובא בטור דס"ל דבעה"ב המתאנה נמי לי' אונאה והיינו משום דאין המקח נעשה ע"ד המחיר שבשוק, ולהאי פירושא יל"ד דאף בלא ידע הלוקח דהמוכר בעה"ב לי' אונאה כיון דאין התוספת בתורת ריצוי אלא בכלל דמי המקח, וסגי במאי דהבעה"ב נחית אדעתא דהכי, וכן פשוט להאי פירושא דאף ביתר משתות לי' אונאה, וכ"מ הר"מ ואזיל לשי'. והנה התורה"ש הק' דבהאי דוורשכי הרי דידע ולא מחיל וא"כ מאי מהני שלקח מבעה"ב הרי לא מחל ותי' דהוא משום לא פלוג, וכל קו' הוא לשי' דבעה"ב הוא מתורת מחילה אמנם להנתיב"מ דהוא בכלל דמי המקח אי"ש דלא בעי' לדין מחילה ע"י. ג. יערי' בשטמ"ק דהביא להר"י מיגש דפי' דלי' אונאה בבעה"ב כיון דידע הקונה שחפצים אלו אינם מצויין למכור והוסיף בדמיהם כדי שבעליהן ימכרו אותן, ומשמעות דבריו דבעה"ב התוספת אינו כלל עבור דמי המקח אלא עבור ריצוי הבעה"ב, ועי"ש מה"ט דה"ה בבעה"ב שנתאנה לי' אונאה כיון

שנתרצה לדחות היזקו או כדי להחליף אותם במה שטוב מהן, ואמרו דיתכן דהגדר בד' הר"י מיגש דבעה"ב דאינו תגר ואין הכלים עומדים למכירה הדמים אינו בתורת תשלום אלא כעין החלפה על הכלי שלוקח והו"ל כחליפין דלשי' הר"ף לי' אונאה, ויש לזה משמעות בדברי הר"י דפי' טעמא דבעה"ב שאלו לא הרבו לו בדמים לא היה מוכר לו כלי תשמישו והסמך האי דינא דלמא דמכור לי באלו.

והנה בריטב"א הביא להראב"ד דבעה"ב אף דלי' דין חזרת אונאה מ"מ איסורא איכא, [ובנתיב"מ סק"י נקט בפשיטות דלי' אונאה] ולכאוי' כ"ז שייך לשי' השאלות דבעה"ב הוא מתורת מחילה אבל לבי' פי' הנ"ל דהוא בכלל דמי המקח ואו להתוספת אינו עבור על החפץ ליכא ע"ז שם אונאה ופשוט דאף איסורא לי', אמנם צ"ב מ"ש ממפרש דס"ל לראב"ד [כמובא ברשב"א] דקיי"ל כשמואל דלי' איסורא, וצ"ל דבעה"ב גרע כיון דלא ידע הלוקח דאי' אונאה במקח ומשא"כ במפרש דידע דאיכא אונאה, והוסיפו בזה דבאמת הרמב"ן עה"ת ס"ל דבקרעות אי' איסורא, והרי בקרעות הטעם דלי' השבת אונאה מבוא' בראשונים משום דבקרע איכא אינשי דמשלמי יותר וחזי' דאף דזהו מחירו של קרקע מ"מ שייך איסורא במה שלוקח יותר ולפי"ז י"ל דאף בבעה"ב נהי דהכל בכלל דמי המקח מ"מ שייך בזה איסורא במה שלוקח יותר.

ספיקא דאונאה אי חשיב איסורא או ממונא

נחלקו הראשונים אי פלוגתת ר"ש בדין תנאי באונאה חשיבא ממונא וקיי"ל כשמואל דהלכתא כותיה בדיני או דחשיבא לאיסורא וקיי"ל כרב דהלכתא כותיה באיסורא, שי' תוס' רשב"א ריטב"א ור"ן, דפלוגתתם בממונא אי חייב בהשבה והלכתא כשמואל בממונא, וכ"ה שי' הרמב"ן כמובא ברשב"א אלא דפי' דחשיב לממונא משום דפלוגתתם אינו באונאה לחוד אלא אי קיי"ל בכה"ת כר"י או כר"מ [וס"ל דרבא פליג אתחילת אסוגי' ול"ל דשמואל כר"מ ורב כר"ל], שי' הר"ח והרא"ש והראב"ד [הובא בראשונים] דקיי"ל כרב ופי' הרא"ש משום דנחלקו באיסורי' ול"ל לגזל דהוא נידון דממונא דהכא פליגי אי מותר לכתחילה להתנות וליפטר, שי' השאלות דקיי"ל כרב אבל לא מטעמא דהרא"ש דחשיב לאיסורא אלא משום דברייתא מסייעא לרב.

ובשי' הר"ח דחשיב לאיסורא ול"ל לגזל מצינו לבאר בכמה דרכים, א. כפשוטו היה מקום לומר דס"ל דאיסורא דאונאה וחובת השבתו אינו מתורת גזילה אלא ממצות אונאה [וכמש"כ הגר"ח דלי"ח לגזילה כיון דחל הפסיקה לפי קציצתן], ומדיני הממון רשאי המאנה להחזיר הממון, הלכך אין הנידון כלל בממונא אלא באיסורא אי חייב במצות השבת האונאה, אמנם

מלשונות הרא"ש ותוס' דדנו בד' הר"ח משמע דס"ל דהשבת האונאה נידון לממונא וכ"ד הר"ח דחשיב לאיסורא הוא משום איסור ההונאה לכתחילה, ב. בריטב"א הישנים פי' דכל דברי הר"ח לענין האונאה לכתחילה דמכירה לכתחילה חשיב לאיסור אבל אבל בדיעבד לענין השבת הממון חשיב לממונא וקיי"ל כשמואל, והריטב"א פליג עליו דאין דבר אחד נחלק לחצאין ולהאי פירושא ס"ל לר"ח דההשבה אינה תלו' באיסור הלכך יתכן דלענין האיסור מכרעי' לאיסורא ולענין ההשבה מקלי' להיתרא, וכבר אשכנא בכמה דוכתי דאין ההשבה תלו' באיסורא, חדא באונאה פחות משתות להרמב"ן [והרא"ש בחד גיסא נמי ס"ל כהרמב"ן אמנם לדידיה הטעם

דלי' חיוב השבה משום דאי' מחילה ונידון כהשבה], וכן בקרעות להרמב"ן, וכן בלוקח מבעה"ב דלי' השבה ואי' איסורא לשי' הראב"ד [המובא בריטב"א] וכן אשכנא להיפך דאי' חיוב השבה ולי' איסורא בידע ולא מחיל וכההיא דדורשכי ולוקח מבעה"ב [וכמש"כ בחי' רמ"ש שם], ובאונאה ע"מ להחזיר לשי' התוס' נ"ב א' ג. עוד פי' שם הריטב"א דנידון לאיסורא משום לאו דלא תונו, ויעוי' בברכ"ש סי' מ"ג בביאור דבריו דס"ל דחלוק אונאה מגזילה דשאני דזילה דכל איסורא דלא תגזול הוא רק משום עיכוב ממון חבירו הלכך ספק גזילה לעולם נידון לממונא כיון דשורש הספק בבעלות על הממון משא"כ אונאה אין האיסור מחמת עיכוב ממון חבירו וכדחזי' דאף בתנאי דע"מ דנוטל הממון בהסכמת חבירו חשיב לר"מ לאונאה, אלא הגדר דכל דיש שם אונאה על המקח גזיה"כ דלא חל פסיקתן ותו הו"ל דמי האונאה לגזילה הלכך שורש הספק אינו בממונא אלא בדין האונאה וספיקו חשיב לספק איסורא, ג. השאג"א בשו"ת החדשות סי' ט"ו סק"ג פי' דס"ל לר"ח דפלוגתת ר"ש אי איכא איסורא בגוף עשיית התנאי דלרב כי היכי דאסרה התורה עשיית המקח באונאה ה"ה דאסור עשיית התנאי ולשמואל כי היכי דרשאי ע"י התנאי להפקיע דין אונאה מהמקח כך רשאי לעשות גוף התנאי, הלכך נהי דעשיית המקח באונאה חשיב לנידון דממונא, מ"מ נידון דתנאי חשיב לאיסורא, [וילה"ס בשי' תוס' דפליגי אי ס"ל דלכו"ע אי' איסורא בעשיית התנאי ופלוגתת ר"ש הוא לענין חובת השבה לחוד, או דלכו"ע לי' איסורא בעשיית התנאי, ועי' בשאג"א ובברכ"ש שם], ובשאג"א דחה להאי פירושא, ועי' בברכ"ש סי' מ"ג בישוב הדברים.

הק' האחרונים דהרא"ש דפסק כר"ח דקיי"ל כרב סתר דבריו לעי' סי' ט"ו בפלוגתת ר"ש בדין שתות מקח או מעות דפסק כשמואל והתם הוי נמי נידון דאיסורא לחד גיסא ברא"ש סי' כ' דבאונאה פחות משתות לי' איסורא] ואיברא דבשוה שבעה בשיתא לי"ח לאיסורא כיון דאף לרב אי' איסור משום יותר משתות מ"מ בשוי חמשה בשיתא הוי נמי נידון דאיסורא, ובפי"ח שם סק"ד תי' דהרא"ש שם פסק כרב משום דתנאי כוותיה וכמש"כ הרא"ש שם, ולד' השאג"א לק"מ דכ"ד הרא"ש בשמעתין לענין התנאי לחוד דהתנאי עצמו חשיב לאיסורא אבל לענין עשיית המקח באונאה מודה דחשיב כגזילה דהאיסור הוא תולדת הממון.

הנושא ונותן באמונה

גמ' מיתבי הנושא ונותן באמנה כו', עי' פרש"י, ובתוס' ובראשונים הק' עליו ופי' דאיירי בקנה חפץ ואמר לו חבירו מכור לי בכמה שנתת והאמינו דאפי' אם נתאנה הראשון אין לשני תביעת אונאה, ובטור סי' רכ"ז הביא פלוגתת הר"מ והראשונים אי איירי במפרש הסכום שלקחו מתחילה עיי"ש.

ובשי' התוס' ושי"ר נאמרו כמה דרכים אמאי אין לו אונאה ומ"ש מתנאי דע"מ דיש לו אונאה, א. בריטב"א פי' דכיון דלקחו ע"מ ליתן כמה שלקחו בין רב למעט חייבת קיטרי סבר וקיבל, וכפשוטו ר"ל דכיון דיתכן נמי דירויח במקח וישלם פחות משויו הלכך מתרצה לשלם בכמה שלקחו אף שיתכן דישלם ביותר משווי, ובמחנ"א סי' ט"ז פי' כונת הריטב"א דשאני ע"מ שיש בו אונאה דהוא סבור שאין בו אונאה והמוכר פטומי מילי קאמר לאשבוחי מקחו משא"כ בנו"נ באמונה דלקחו בסתם לאו אאומדנא דידיה סמך ונתרצה לשלם בכמה שלקחו, ועיי"ש דלהר"מ דאיירי במפרש בכמה לקחו לי לחלק בהכי, ועיי"ש ח"י רמ"ש נ"א א' סוגי' דאונאה סק"א. ב. במהרי"ט חו"מ סי' י"ט וכעיי"ז בדרישה סי' רכ"ז סק"ז תי' דבנו"נ באמונה הו"ל כאילו נעשה המוכר שלוחו של לוקח לקנות עבורו בין רב למעט ול"ח דנעשה מו"מ בין הלוקח ראשון להשני, ובזה תי' דינא

דשו"ת הרא"ש המובא בשו"ע סכ"ה דבמו"מ עפ"י שומת אחרים איכא אונאה ואין דינו כנו"נ באמונה עיי"ש.
ג. בנתיב"מ סי' רכ"ז סק"ט תי' [וכן יש משמעות ברמב"ן] דנו"נ באמונה כיון דשניהם אינם יודעים משווי שבושק לא נחית הלוקח אדעתא דשיווי כלל ובכה"ג לי' איסור אונאה כלל, [וכעין לוקח מבעה"ב דלי' איסור אונאה כיון דלא נחית אדעתא דשיווי החפץ, ועי' במצוין לעי'], ועי"ש דלפ"ז בידע לוקח ראשון שנתאנה אי' בזה איסורא דאונאה ויכול הלוקח שני לתבוע נמי אונאה, וצ"ב דסו"ס הלוקח לא נחית אדעתא דשיווי המקח, ועי' בהגה' חכמת שלמה. ד. בשו"ת גליא מסכת סי' א' כ' לפי' לשי' הר"מ דהא דליכא אונאה הוא רק לענין אונאה דנתאנה לוקח שני ע"י לוקח ראשון אבל לענין אונאה דנתאנה לוקח ראשון אף השני יכול לתבוע אונאתו, ולדבריו דינא דנו"נ באמונה הוא מתורת דנאי במפרש ועי"ש דהאריך בזה, [ובשי' הר"ח ושא ראשונים פי' דס"ל דנו"נ באמונה לא נחת כלל אדעתא דדמים אלא אדעתא דלקיחת החפץ והו"ל כחליפין דל"ל תורת מו"מ ואין בהן אונאה.

נחלקו האחרונים אי נו"נ באמונה דאין לו אונאה הוא אף בנתאנה מוכר, דהש"ך סקט"ו הביא מפסקי הרא"ש אף בנתאנה מוכר לי' אונאה אמנם באבה"ז פ"ג ממכירה ה"ה נקט בשי' הר"מ דבנתאנה מוכר אי' אונאה, [ושורש הנידון תלוי בהאמור בטעמא דלי' אונאה בנו"נ באמונה, ועד"ז נחלקו הראשונים בבעה"ב שנתאנה עי' במצוין לעי'].
ע"ע בש"ך שם דנסתפק בהיה ביטול מקח אצל הראשון אי בכה"ג נמי לי' אונאה, ובהגה' אמרי ברוך שם פי' הספק דלהר"י דביטול מקח לא נגמר המקח והמאנה נמי יכול לחזור נמצא דמוכר דבר שאינו שלו עיי"ש.

שו"ע סי' רכ"ז

סעי' כ"א

סמ"ע ס"ק ל"ז: אע"ג שאני התם כו', וכ"כ הרמב"ן והריב"ש כתובות פ"ד לענין ירושה, [ונתבא' שם דשאני אונאה דסבור דאנא בקינא בזבינא משא"כ בשביעית], ובסה"ת שער ס"ד ח"א כ' בשם הרמב"ן בע"א דשאני אונאה דבלא תנאי נמי איכא הסכמת הלוקח לפסיקת המקח והתורה אמרה לאו מחילה היא הלכך מחילה דתנאי בסתם נמי לאו מחילה היא [ועי' במצוין לעי' בביאור הדברים], ובחי' רח"ה פ"ג ממכירה ביאר הענין דאונאה חשיב לא ידע דדלמא אין במקח זה אונאה משא"כ בשביעית ודאי דאיכא בהלואה זו דין שמיטת כספים אי יפרענו לאחר שמיטה, אמנם התוס' נ"א ב' וכתובות פ"ד א' נקטו דירושה וכתובה חשיב לא ידע ומחיל ולדבריהם ה"ה דשביעית לא ידע ומחיל, ולפ"ז לדינא אי קי"ל באונאה כרב דיש בו אונאה ה"ה דבשביעית יש בו שביעית, אמנם עי' להלן ד' הקצוה"ח סק"ט דבלא ידע ומחיל תנאו קיים ובהיה בו אונאה בטל המקח ולפ"ז אף גבי שביעית נהי דלא חל מחילתו משום דלא ידע מ"מ באירע בו דין שמיטת כספים תנאו קיים ובטל הלואה למפרע והו"ל כפיקדון דל"ב השמטת כספים ולפ"ז לדינא לי' נפקותא בין שי' הרמב"ן ותוס' לענין שביעית.

ובעיקר קו' הסמ"ע הימ"ל בע"א עפ"י משמעות הר"מ ושו"ע דבלא ידע ומחיל החיסרון משום דהו"ל דבר שאינו קצוב, ולכך במפרש צריך לפרש סכום האונאה, דלפ"ז שפיר י"ל דגבי שביעית דהוי דבר קצוב לי' להאי חסרונא ואף בלא ידע תנאו קיים, אמנם הסמ"ע להלן פי' כונת הר"מ והשו"ע בע"א יבוא' במקומו.

שם: ודלא כע"ש כו' ובביאור ד' הע"ש יעוי' בקצוה"ח סק"ח ונתיב"מ סק"ג ומחנ"א סי' ט"ו דתנאי דע"מ שאין לך עלי אונאה מתפרש בבי' אופנים ע"מ שתמחל וע"מ שלא יהי' דין אונאה ובלא ידע דהוי מחילה בטעות אין מתפרש תנאו בתורת מחילה אלא שלא יהא דין אונאה ותנאי זה חשיב למעשכ"ב, והסמ"ע דפליג ס"ל דחסרונא דלא ידע הוא רק משום מחילה בטעות אבל התנאי דינו כתנאי בדבר שבממון דתנאו קיים, וכבר נחלקו בזה הרמב"ן ותוס' כתובות פ"ד ונפק"מ בפלוגתתם

לענין מחילה בדבר הרשות, ועי' במצוין לעי' בארוכה, וכן יתכן נפק"מ במחילה להדיא שלא בדרך תנאי דלהרמב"ן לא מהני משום מחילה בטעות [וכן מסתבר לד' הסה"ת לעי' דס"ל ל"מ מחילה משום גזיה"כ דאונאה] ולתוס' מהני, ואולי דאף הרמב"ן לא איירי אלא במחילה בדרך תנאי וכן יש קצת משמעות בלשונו עיי"ש, ועי' אמ"ב דיינים סי' ב' סק"ח. ובשי' הרמב"ן ילה"ע דסתר דבריו למשי"כ בשמו בסה"ת הנ"ל דהוא סברא באונאה לחוד.

סמ"ע ס"ק ל"ח: אבל רש"י כ' כו' אלא אונאה שתות, ויעוי' נתיה"מ סק"ד דמשמע דבפחות משתות ל"ח לאונאה ודלא כהב"ח, ובמחנ"א ס"ז תלה ליה בגדר דינא דמחילה בפחות משתות, ומצינו בזה דברים מפורשים בראשונים, דהריטב"א במכות ג' ב דן בתחילה דפחות משתות נמי בטל המקח דכל דאמר תנאה דלא צריך לטפויי מילתא קא אתי ודחה, וברמ"ה ב"ב פ"ג ב' מפורש דפחות משתות ל"ח לאונאה ולי' בעטו מקח, ועי' ביתרון האור על המשניות.

שם: אלא ה"ל כאילו לא התנה כלל, מבוא' דס"ל דתנאי דאונאה כיון דלא ידע ומחיל התנאי בטל לגמרי ואף אי יהיה אונאה המקח קיים, אולם בקצוה"ח סק"ט נחלק ע"ד דהתנאי קיים ופי' הטעם משום דלא ידע ומחיל אי"ז חיסרון בתנאי אלא בדין המחילה דהוי מחילה בטעות עיי"ש. ובד' הסמ"ע לכאוי' צ"ל דס"ל דהוא חיסרון בתנאי דחשיב למעשכ"ב [וכמשי"פ הנתיה"מ] אמנם הסמ"ע סק"ז סתר דבריו דנחלק על הע"ש דלי' לחיסרון דמעשכ"ב וכה"ק המחנ"א סי' ט"ו, וצ"ע. ובקריית מלך רב פ"ג ממכירה פ"י דבלא ידע ומחיל חשיב דנתקיים תנאו כיון דמחל על האונאה אלא דאין מחילתו מועלת וסגי בהכי לקיום התנאי וכעין מש"כ התוס' כתובות נ"ו א' ד"ה הרי ואין לומר כו', [וקצ"ב הדמיון שהתם שאני דמחלה למרי אלא דלא אהני מחילתה משא"כ הכא דאמר' דלא נתכוין למחילה].

ובעיקר המבוא' דאי חסרונא דלא ידע ומחיל משום מעשכ"ב התנאי בטל כדס"ל לר"מ בתנאי דשכו"ע, לכאוי' כ"ז לשי' התוס' כתובות נ"ו א' דהטעם דהתנאי בטל לר"מ משום דל"ה דומיא דב"ג וב"ר אבל לשי' התו"י שם דמפליגה בדברים, לכאוי' הכא לא שייך ה"ט כיון דשייך לקיים התנאי בידע ומחיל, וכן לפי' הא' דהרמב"ן בב"ב קכ"ו דפי' דהתנאי בטל משום דהתנאי לא שייך בדידה כ"ז שייך לר"מ אבל לר"י דס"ל דשייך תנאי בשאכו"ע ובאונאה אלא דבלא ידע ומחל לי' הסכמה לתנאי לכאוי' התנאי קיים וצ"ע.

סמ"ע סק"ט: משמע כו' דאל"כ כו' ור"ל דבלא מפרש סכום האונאה הוי בכלל לא ידע ומחיל וכ"כ הבי"י סי' רל"ב, אמנם הטי"ז סכ"ב ובכנה"ג סי' רל"ב ובדרישה שם סקכ"ו פי' דהר"מ לשי' דאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, והנה בנתיה"מ סקט"ו כ' דבאומר יודע אני שיש בו אונאה ונמצא בו אונאה שתות לא שייך למימר ע"ז לא ידע ומחיל ותנאו קיים, ולכאוי' כ"ז אי בעי' לפרש הסכום משום דבלא"ה לא נתכוין למחילת אונאה מרובה אבל אי טעמא דהר"מ משום דבר שאינו קצוב לכאוי' אף בכה"ג לא מהני, ובמחנ"א סי' י"ד דן באומר ע"מ שאין לך עלי אונאה ונשבע הלוקח ע"ז, וצידד דכה"ג חשיב ידע

ומחיל ודינו כמפרש ותנאו קיים, אמנם אי דינו דמפרש משום דהו"ל דבר קצוב, בנשבע ל"ה דבר קצוב. עוד יל"ד נפק"מ בהתנה דיש בו אונאה עד סכום מסוים דכה"ג חשיב לדבר קצוב, אבל יתכן דעדיין הוי בכלל לא ידע ומחיל, ולענין מומין מבוא' בשו"ע סי' רל"ז ס"ז דסגי שאומר כל מום שימצא במקח זה הפוחת את דמיו כו' וא"צ לפרש סוג המום, וצריך לחלק בין מומין לאונאה, ובמחנ"א סי' ט"ז פי' דשא"ה דהלוקח התנה התנאי עיי"ש, וע"ע ערוה"ש סכ"ב באומר יודע אני ששוה הרבה יותר או הרבה פחות דאין בו אונאה. **ובעיקר** ד' הסמ"ע דפי' הכרעת השו"ע כהר"מ דבעי' שיפרש סכום האונאה עי' בט"ז סכ"ב דפליג ופי' כונת השו"ע בע"א.

נתיה"מ סק"א: תו"ד דתנאי דע"מ משכח"ל בג' צורות, א' ע"מ שימחל עכשיו על חלות זכות האונאה, ב' ע"מ שלא יחול במקח דין אונאה, ג' ע"מ שימחול לאחר"ז לכשיודע האונאה, ופולגות ר"מ ור"י הוא בע"מ שידע ומחיל דמפרשי' לתנאו ע"מ שימחול עכשיו על הזכות אונאה, ובה ל"ח לר"י למעשכ"ב דזכותה דהאשה למחול על חוב הממון, אבל באונאה דלא ידע ומחל כיון דאין דעתו למחילה מפרשי' תנאו ע"מ שלא יחול דין אונאה ובה לכו"ע תנאו בטל, ובע"מ שימחול לאחר"ז בזה לכו"ע תנאו קים דהו"ל ככל תנאי התלוי במעשה שלאח"ז, והנה הנתיה"מ כ' להוכיח דבריו מדברי התוס' כתובות נ"ו, וצ"ב דהתוס' איירי שם במחילה שלא יחול עכשיו דין שאכו"ע, ובלא ידע ומחיל הרי לא מהני כה"ג וא"כ מנ"ל דמעשה התלוי במחילה שלאח"ז מהני, עוד ילה"ע דכ"ז הוא לתי' הר"א בתוס' שם אבל לתי' הבי' דהתוס' שם לכאוי' תנאי שתמחלי נמי לא מהני ואולי דכ"ד הוא לענין תנאי שתמחלי בחלות הקידושין אבל תנאי שתמחלי אח"כ מהני לבי' התי' [וכ"מ קצת בחי' הגרע"א שם], אמנם החזו"א אה"ע סי' נ"ו נקט בדבריהם דתנאי שאח"כ נמי לא מהני.

שם: דהא התוס' שם הק' כו' ובודאי כו', וכה"ק הריב"ש בשטמ"ק כתובות פ"ד א' והכריח דכתובה וירושה חשיב ידע ומחיל ודלא כתו', והיי"מ לחלק עוד דשאני מחילה שלאחר הנישואין דהוא בתורת מחילת ממון ובה לכו"ע ל"ח מחילה בטעות, משא"כ מחילה דבשעת חלות הנישואין דהוא מחילה על חלות זכות הכתובה דכה"ג חשיב למחילה בטעות וכ"כ בברכ"ש סי'

מ"ב, ובעיקר קו' הנתיחה"מ מכתובה צ"ע דתקשי אף לדידיה אמאי אינה מתכונת למחול הא הכתובה השתא שוה ממון שהרי יכולה למוכרה וכה"ק הגרע"א ע"ד התוס', וצ"ל דלענין דלא יהא מעשכ"ב בעי' ידעה ומחלה קיום הדין דהיינו תשלום הכתובה, ולא סגי במחילת חוב הכתובה.

נתיחה"מ סק"ד: ולפי"ז באומר כו' ולהסוברים דבפחות משתות אי' איסור אונאה עדיין יכול לטעון דנתכוין בתנאו לפחות משתות, [העירו].

פ"ת סקט"ו: עי' בתשו' הרדב"ז כו' ובפ"ת סוסקט"ז משמע דהנידון בזה אי חזי' התוספת שנתן בתורת מתנה בעלמא או בתורת מחילה עיי"ש, ובדבר ראיתו דהרדב"ז מהמוכר פירות היה מקום לחלק בין מחילה פרטית למחילה פחות משתות דהוא רק משום דדרך העולם למחול.

שם סקט"ז: עי' בתשו' גליא מסכת כו' ויסוד הספק אי כשקבע במאתיים דבר של מאה נעשה למחיר המקח או דהוי בתורת מחלה והמקח נשאר על מאה.

תמצית אופני התנאים העולים מסעי' זה: א. ע"מ שאין לך עלי אונאה, יש לו עליו אונאה, ונחלקו הלבוש והסמ"ע קצוה"ח נתיחה"מ ומחנ"א אי הוי מטעם מחילה בטעות או מדין מעמשכ"ב ונפק"מ אי תנאו בטל או קיים, וכן יתכן נפק"מ במחילה שלא בדרך תנאי ובמחילה לאחר חלות המקח ועי' במצוין לעי', ב. התנה הלוקח ע"מ שלא יהיה עלי אונאה כו' המחנ"א דתנאו קיים ועד כאן לא אמרי' לא ידע ומחיל אלא כשהתנה המוכר דבכה"ג סבור הלוקח דהוא פטומי מילי בעלמא, [אמנם להסוברים דטעמא דהר"מ בלא ידע ומחיל משום דהו"ל מחילה בדבר שאינו קצוב אף בכה"ג לא יחנ], וכן להסה"ת דלא מהני המחילה מגזיה"כ דאונאה לכאוי' ל"מ אף בכה"ג, ובפ"ת סי' רל"ב סק"ד הביא בשם ושב הכהן להסתפק בהודה הלוקח לאחר התנאי דמחל במחילה גמורה אי מהני הודאתו, ותלוי בהאמור. ג. ע"מ שתמחול האונאה לאח"ז תנאו קיים [נתיחה"מ ומחנ"א סי' ט"ו, ועיי"ש במחנ"א דכ"ש בע"מ שלא תתבע אונאתך דתנאו קיים משום דלאו ודאי קעקר]. ד. ע"מ שלא יהיה בו אונאה [לרוב ראשונים ולהקצוה"ח סק"ט כ"ה הכרעת השו"ע], הו"ל מעשכ"ב ותנאו בטל, [ואף רש"י מודה לדינא לשאר ראשונים דתנאי נגד דין התורה לא מהני וכמבוא' בדבריו במכות ג' ב' לענין שביעית, ונפק"מ אף לאונאה באומר ע"מ שלא יחול דין אונאה]. ג. ע"מ דאין בו מציאות של אונאה, [ולרש"י ע"מ שאין בו, וכן נקט הסמ"ע בד' השו"ע] אי היה בו אונאה המקח בטל, ונחלקו הב"ח סמ"ע נתיחה"מ ומחנ"א איך הדין בנמצא אונאה פחות משתות, ה. במפרש יודע אני שאינו שוה אלא ק' ע"מ שאין לך עלי אונאה תנאו קיים, וה"מ במפרש הסכום אבל באומר יודע אני שיש בו אונאה תנאו בטל, [סמ"ע והט"ז סכ"ב פליג], ובנמצא בו אונאת שתות תנאו קיים [נתיחה"מ], ו. במפרש יודע אני שאינו שוה אלא ק' ונמצא שוה צ"ט ו

נסתפק בזה הגרע"א ובפ"ת הביא להגליא מסכת דפשיטא ליה דהויא אונאה פחות משתות, ובנמצא שוה שמונים מסקנת הגל"מ דחשיב לאונאה יותר משתות, ועי' ערוה"ש סכ"ג.

סעיף כב

שו"ע: עד שיפרש כו' בכדי דהדעת טועה כו', מבוא' דאף דלהר"מ והשו"ע בעי' לפרש סכום האונאה, מ"מ בכדי שהדעת טועה נמי חשיב למפרש.

סמ"ע סק"מ: כלו' כמו שאתה רואה כו' משמע דבלאו האי טעמא היה חשיב למפרש ואעפ"י דלא פי' סכום המחילה, וצ"ע היכי מהני להר"מ ושו"ע דצריך לפרש סכום האונאה, ואולי דכל דפירש דמוחל עד סכום מסוים הוי בכלל דבר שיש לו קצבה, אמנם בט"ז נקט דל"מ כה"ג להר"מ עיי"ש.

סעיף כ"ג

שו"ע: ויש מי שאומר כו', ועי' מחנ"א סכ"א דמ"מ אם ירצה המוכר יכול לבטל אפי' בשתות כיון דלא מכר אלא אדעתא דיותר משווי, ופשוט דכ"ד בידע הבעה"ב דהלוקח יודע שהוא בעה"ב דאלי"כ הרי מכר אדעתא דיהא אונאה ולא מצי לעשות ביטול מקח, ולפי"ז להסמ"ע סקמ"ב דאיירי בלא ידע הבעה"ב מידיעת הלוקח למ לעשות ביטול מקח, ובקריית מ"ר הקשה ע"ד המחנ"א אמאי הלוקח לא מצי בכה"ג לעשות ביטול מקח כי היכי דאונאה יותר משתות שניהם יכולין לחזור להר"י ואף להחולקים שם הוא מסברת אי לאו דאוניתן והכא לא שייך ה"ט.

סמ"ע סקמ"ב: פי אף אם ידע כו' ובט"ז ונתייה"מ סקט"ז נחלקו ע"ד הסמ"ע ופי' השו"ע באופן דהשליח שלח

הסרסור, וע"ע קצוה"ח סק"י, והעולה, דבעה"ב ששלח סרסור והלוקח יודע שהוא של בעה"ב להסמ"ע איכא אונאה [ולכאוי אף בהודיעו הסרסור שהוא שליח של בעה"ב], וה"מ בסרסור אבל בשליח אמרי' לתקוני שדרתיך, ולהט"ז ונתייה"מ בכל ענין לי' אונאה, ולהקצוה"ח אי יודע הסרסור דהלוקח יודע שהוא של בעה"ב, הו"ל כאונאה ביותר מכדי שהדעת טועה ולי' אונאה, ואם אין הסרסור יודע אי' אונאה, ובלוקח ששלח סרסור ולא ידע הסרסור שהוא בעה"ב איכא אונאה וה"מ כששלחו בין לתקוני ובין לעוותי, אבל בלא"ה מצי' א"ל לתקוני שדרתיך [ט"ז] ולהנתייה"מ איירי' דלא הודיע השליח דלמוכר דהוא שהוא שליח ובזה לא אמרי' לתקוני שדרתיך.

חי' רעק"א: ואינה את הלוקח כו' מבוא' ג' שי', שי' הרא"ש וכ"ה הכרעת השו"ע דדוקא בבעה"ב המוכר ונתאנה לוקח לי' אונאה אבל בנתאנה בעה"ב וכן בבעה"ב הקונה אי' אונאה, דעיקר טעמא דבעה"ב משום דמאני תשמישתי יקירי עליה והו"ל כמפרש וה"ט לא שייכא אלא בבעה"ב המוכר ומאנה, שי' הראב"ן דגם בבעה"ב המוכר ונתאנה אי' אונאה, וכ"ה בשטמ"ק משמיה דהרמ"ך והר"י מיגש, ונתבא' ברמ"ה שם הטעם דכיון דלאו אורחא דבעה"ב לאוזיל ואיהו מוזיל ש"מ דמחיל וכ"כ כע"ז הר"י מיגש, שי' הרמ"ה דבין בבעה"ב מוכר ובין בלוקח בין במאנה ובין במתאנה בכל ענין ליכא אונאה, ועי' בב"ח ובפרישה, ויתכן דס"ל להרמ"ה דבעה"ב אינו נחית כלל ע"ד שויו של החפץ בשוק, וע"ד שכ' הנתייה"מ סק"י"ט הלכך לא שייך גביה אונאה בכל ענין.

סעי' כ"ד

שו"ע: אבל ביותר משתות כו' ויש חולקים כו', עי' ביהגר"א סקל"ה דנחלקו אי דינו כמפרש לגמרי או לאו, ולמש"כ הנתייה"מ סק"י"ט לפי ענין בעה"ב לשי' הר"מ דאינו מוכר כלל ע"ד המחיר הנכון לכאוי פשוט דהוא אף ביותר משתות, [והיש חולקים הוא הר"מ ואזיל לשי'].

באר הגולה סק"ב: וכ' הב"ח כו' והיינו משום דהוי ספיקא דממונא, ולכאוי כ"ה אף לענין לכתחילה, [ולשי' הראב"ד דאף בבעה"ב אי' איסורא, אסור לכתחילה בכל ענין], והגר"ז ס"ד כ' דראוי לחוש לדעה ראשונה.

סעי' כ"ה

סמ"ע סקמ"ג: לא עדיף ממי שפירש כו' וצל"ב מ"ש מנו"נ באמונה דלי' אונאה כיון דסמך על המוכר ויבוא' שם.

נתייה"מ סק"י"ז: משמע דבעי' דוקא שתות כו'. ובשער המשפט נקט דאף בפחות משתות קנה ומחזיר אונאה כדין שליח שטעה להלך סףע"י ל', ובערוה"ש סכ"ו דחה דבריו.

סי' רכ"ז

סעי' כ"ז

סמ"ע סקמ"ו: ואני כתבתי שם כו' ומשמעות הדברים דלהר"מ דין נוי"נ באמונה הוא משום הסכמת הלוקח למחיר, הלכך בעי' לפרש המחיר, משא"כ לה"מ דינא דנו"נ באמונה יסודו משום דלא נחית כלל אדעתא דשיווי המקח והמחיר שקבעו אינו בתורת שיווי אלא תשלום על מה ששילם לראשון הלכך אף בלא פירש המחיר לא שייך בזה אונאה, וכ"פ עד"ז המהרי"ט ח"ב חו"מ ס"י"ט [הובא להלן], ובמחנ"א ס"י ט"ו פי' דבלא הזכיר הסכום הסכמת הלוקח לפסיקא זו משום דחייתא קיטרי סבר וקביל, [ור"ל דהרי יכול נמי להרויח מעסק זה והסכים לשלם המחיר על הספק], ועיי"ש דבזה מיושב אמאי אין דינו כע"מ שאין בו אונאה דהתם סבור דהמוכר לא שבוחיה דעתיה קא"ל ופטומי מילי בעלמא, ולפי"ז לד' הי"מ דינא דנו"נ באמונה הוא דוקא בלא פירש הסכום אבל כשפירש הסכום הדר דינו כע"מ שאין לך עלי אונאה וכמכור לי באלו דיש לו אונאה, והנה המהרי"ט ח"ב ס"י"ט הק' לה"מ היכי מהני המכירה, הא קי"ל סי' ר' ס"ז דאין המקח קונה כ"ז שלא פסקו הדמים דלא סמכה דעת שניהם, ולכ"פ דהכא דנים הלוקח הראשון כשליח עבור הלוקח השני לקנותו בין רב למעט, ובהכי סמכא דעתא דתרוייהו לקנות אהדדי עיי"ש, [ובקרית מלך רב פי"ד תי' דהא דקודם הפסיקה אין המקח חל משום דעדיין צריכים לדון בדמי המקח משא"כ הכא דקבעו המקח לפי הדמים ששילם לראשון, ואין שייך לדון על דמי המקח שפיר סמכא דעתייהו למכור ולקנות].

ובעיקר שי' הר"מ דאיירי במפרש הסכום יעוי' בגליא מסכת סי' א' ואילך דיצא לידון בדבר החדש דלהר"מ אין הנידון על האונאה דנתאנה הראשון דלענין זה פשיטא דהשני יש לו עליו נמי אונאה וככל מקח דלא סמכא דעתיה למחול על האונאה, אלא כל הנידון על ההוספה שהוסיף לשני יותר ממה ששילם לראשון דע"ז אין לו אונאה דהו"ל כמפרש עישהי"ט בכ"ד, ובפ"ת סק"י"ח הביא דלא נתקבלו דבריו להלכה.

ש"ך סקט"ו: וה"ה אם נתאנה מוכר כו', ובאהבא"ז פ"ג ממכירה ה"ה נקט בפשיטות דלהר"מ בנתאנה מוכר איכא אונאה, דדוקא לענין לוקח דחפץ בקנית החפץ אמרי' דנתרצה שלא לתבוע האונאה משא"כ המוכר [וע"ד שמצינו בבעה"ב להר"ש דמאנה לי' אונאה ובמתאנה הבעה"ב אי' אונאה], וכן צידד הגליא מסכת סי' א' סק"ב, [ובאהבא"ז שם כ' לישב לפי"ז קו' האחרונים להלן מ"ש נ"נ באמונה ממוכר לי' באלו דהתם נתאנה מוכר ומשא"כ נ"נ באמונה דנתאנה לוקח].

שם: ומ"מ צריך להתיישב למעשה כו' ויעוי' בהגה' אמרי' ברוך דספיקו דהש"ך כיון דלהר"י בביטול מקח יכול המאנה נמי לחזור בו דלא נגמר עדיין המקח ואף כשמתרצה המתאנה חל המקח מכאן ולהבא א"כ מכר השני דבר שאינו שלו, [או דלמא אף להר"י לאחר שנתרצה המתאנה חל המקח למפרע, ועי' נתיה"מ סוסק"א], והעירו בזה סברא נוספת דמכירת הלוקח ראשון לשני הוי כריצוי ותו אין יכול לחזור בו ושפיר חשיב דמכר דבר שהוא שלו, וכ"ז היכא דנתאנה הלוקח אבל בנתאנה המוכר בשיעור ביטול מקח אי' לא נתרצה המוכר פשוט דבטל המקח ואי' נתרצה לבסוף תלוי בהאמור אי' חל המקח למפרע, [נתיה"מ סק"ט].

ובעיקר ספיקו דהש"ך, עי' בריטב"א בשמעתין דפי' דין נ"נ באמונה בשילם ט"ו על חפץ ששוה י"ב והיינו שיעור דביטול מקח, ומבוא' דנקט דנאמר האי דינא אף בביטול מקח [העירו].

נתיה"מ סק"ט: בתשו' מהרי"ט כו' המהרי"ט הק' מג' הלכות, מתנאי דע"מ שאין לך עלי אונאה, ממכור לי באלו, ומדינא דשו"ת הרא"ש בנתרצו לגמור המקח עפ"י שומת לוי, ונאמרו בזה כמה ישובים, א. המהרי"ט תי' דבנו"נ באמונה דנים הלוקח ראשון כשלוחו של השני לקנותו מהמוכר, [ואין כונתו דכאילו השני קנה ממוכר ראשון דא"כ יתבע אונאתו ממוכר ראשון אלא ר"ל דדנים התשלום עבור השליחות ולא עבור המקח, וכ"מ בהמשך המהרי"ט דכ' עפ"י ליישב דינא דבעה"ב ור"ל דהתם נמי אין התשלום עבור המקח אלא עבור ריצוי של הבעה"ב למכרו, [ונדרך זו מבוא' בשו"ת הר"י מיגש המובא בשטמ"ק נ"א א' לענין בעה"ב], ומשא"כ בהני ג' הלכות הנ"ל דנחית אדעתא דשיווי המקח, ב. הנתיה"מ פי' דשאני נ"נ באמונה דשניהם אינם יודעים שיווי המקח ולא נחתו אדעתא דשיווי אלא ליה וליתן ע"פ האמת, וכמשחק בקוביא דאידי דבעי לקנות גמר ומקנה, ולא אסרה התורה אונאה כה"ג, ועי"ש דלפי"ז בידע הלוקח ראשון דנתאנה תו יש עליו איסור אונאה במכירתו לשני וחייב בהשבה [ולא ברירא אמאי תלי ליה באוסור אונאה ולא קאמר כפשוטו דבגונא דידע הלוקח תו נחית אדעתא דשיווי המקח, ובחכמת שלמה הק' עליו דאין ההשבה תלוי' באיסור ולכך חלק עליו ונקט דאף בידע הלוקח כיון דהלוקח השני לא ידע ולא נחית אדעתא דשיווי החפץ לי' אונאה, ובפ"ת סק"י כ' דכ"ד הנתיה"מ שייכא לשי' הר"מ אבל להר"ח דלא הזכיר סכום המקא חייטא דקטרי סבר וקיבל ונתרצה הלוקח בכל ענין, ג. המחנ"א סי' ט"ו פי' [והוהבאו דבריו לעי'] דשאני ע"מ דסבור הלוקח שאין בו אומדנא והמוכר לאשבוחיה דעתיה קא"ל משא"כ נ"נ באמונה הדלקחו בסתם וחייטא דקטרי סבר וקיבל.

ע"ע פרטי דינים בנו"נ באמונה, בחי' הגרע"א בשם המהרי"ט, באה"ט סק"ז, פ"ת ס"ק י"ח - כ', כסף הקדשים, ערוה"ש סעי' ל'.

אונאה במטבעות [א]

גדרי אונאה במטבעות

נ"א ב' מתני' כמה תהא הסלע חסירה כו' עי' ר"מ פ"ב ממכירה ה"ט י' דכ' דין אונאה במטבעות בג' צורות א. באונאה ע"י שנחסרה המטבע והיינו דינא דמתני' ונתחדש דכה"ג חשיב נמי לאונאה בדרך מו"מ, [סמ"ע סי' רכ"ז סקכ"ו], וכן נתחדש דנהי דבמקח בעלמא בנתן לו חפץ גרוע [וכדוגמת יפות ונמצאו רעות] ה"ז שייך לדיני מק"ט, מ"מ מטבע שחסרה הוא

מפרשת אונאה כיון דאין הטעות במין המטבע אלא בערכה ויבוא' להלן, ב. באונאה עיי' צירוף דמכרה בפחות או ביותר, ולכא' בזה לכולהו תנאי שיעורו בשותות כמקח [ואף לאביי דפיי דמטבע כיון דלא סגי ליה לא מחיל היינו במטבע שחסרה אבל בטעה בערך המטבע דינו כאונאה בעלמא, וימ"ל דכ"ד הר"מ הוא לרבא דהשוה אונאת חפץ לאונאת מטבע אבל לאביי דחלוקין בשיעורן אין לנו מקור לאונאה בצירוף המטבע ועי', ובעיקר דברי הר"מ הק' המחנ"א ס"ז דהא מחיר המטבעות ידוע לכולם וא"כ אף בפחות משותות היה צריך להיות דינו דחוזר, ובנתיח"מ סי' רכ"ז סק"י הק' אמאי אונאה בחילוף המטבעות ל"ה אונאה בדבר שבמנין דחוזר אפי' בפחות מכדי אונאה, וע"ע אולם המשפט סי' רכ"ז, ג. בהיו מוציאים במשקל ונתאנה במשקל דדינו כאונאה במידה ובמשקל דהוי אונאה אפי' במשהו, והנה נחלקו הר"מ והראב"ד פט"ו ממכירה ה"ב באונאה במידה ומשקל אי בטל המקח או דצריך להשלים החיסרון, והעירו דלד' הר"מ דצריך להשלים החיסרון מאי שייך לדון במטבעות דין אונאה במידה ומשקל הא לי' חיסרון ללוקח כיון דיכול להוציאה כסלע יפה, ובאבא"ז פ"יב ממכירה ה"י כ' דבמטבעות אף להר"מ יהא ביטול מקח עיי"ש אמנם בפיה"מ מבוא' דבאונאת משקל צריך להשלים המשקל וצ"ב. ועי' להלן אמאי במטבע שנחסרה ל"ח לאונאה במשקל.

הק' התוס' אמאי מטבע שנחסרה ל"ח אונאה במידה ומשקל, ותי' דהכא נתנו בתורת מטבע ולא בתורת משקל, ור"ל דהכא איירי בנתנו בתורת מטבע להוצאה ובכח"ג אין דנים על משקלה של המטבע אלא על שויה אבל אי היה נותנו בתורת משקל היה דינו כאונאה במשקל, ובפיה"מ וכן בר"מ שם ה"י ובלח"מ מבוא' דהכל תלוי במקומות אי רגילין להוציאו בהוצאה עיי"ש, ובעיקר תירוצא דהתוס' צ"ב דנהי דלקחו בתורת מטבע הרי איירי דהמטבע נפחת נמי משויה וא"כ אמאי ל"ח לטעות במנין מחמת פחת ערך המטבע, וצ"ל דס"ל דבנפחת בפחות מכדי אונאה ל"ח חיסרון כלל דהוי כמטבע שלמה ונמכר כסלע שלם, וכן מבוא' שיטתם להלן נ"ב ע"ב ד"ה נותנה, ונהי דמבוא' בדבריהם להלן ד"ה אמר דאף בפחות מכדי אונאה עדין בעי' לתורת מחילה מ"מ כיון דאפשר להוציאה לכתחילה בסלע שלם ל"ח לאונאה במידה, ויש להוסיף בזה דהיה מקום לדון דמטבע שנפחת כיון דפחת ערכו חשיב השתא לסוג מטבע אחר, והו"ל כיפות ונמצאו רעות דאף דלא נתאנה במחיר נידון כמק"ט, וצ"ל דמ"מ כיון דלשימוש של הוצאה לי' נפקותא בין מטבע שלם למטבע שנפחת, דנים ליה כחד מטבע ול"ד ליפות ונמצאו רעות דשימוש של רעות גרוע משל יפות, וע"ע מחנ"א סי' ו'.

ועדיין ילע"י בנפחת בכדי אונאה דאין מוכרה בסלע שלם אלא בשויה אמאי דינה כאונאת שותות דקנה ומחזיר אונאה, ול"ח לאונאה במנין דהו"ל ביטול מקח, וכן ילע"י אמאי חייב להחזיר רק עד יב"ח ול"ח כמקח טעות דחוזר לעולם, ובר"מ שם ה"יב נתבא' ישוב לכ"ז דפיי דמתני' איירי באפשר להוציאה ע"י הדחק, אבל באין יכול להוציאה ע"י הדחק דינה כמקח טעות דחוזר לעולם, אמנם המ"מ פליג דאיירי אף בא"י ע"י הדחק, וכ"כ התרוה"כ סי' רכ"ז בד' הרא"ש וש"ר [ואף בשי' הר"מ נקט דבא"י להוציאה ע"י הדחק חוזר לעולם משום דצריך לקוץ המטבע], ולדבריהם צ"ב אמאי ל"ח לאונאה במנין, וכמו"כ ילע"י לשי' הר"מ דאיירי ביכול להוציאה ע"י הדחק אמאי קנה ומחזיר אונאה הא ע"י חזרת האונאה נמצא דהלוקח קיבל יותר מכ"ד, ובאבא"ז פ"יב ממכירה שם, צידד דבאמת להר"מ לי' חיוב חזרת אונאה אלא צריך להחליפנה במטבע אחר, וילע"י היכא דכבר הוציאה אי חייב המוכר להוסיף לו דמי האונאה [ומקום הספק בין בהוציא בכ' ובין בהוציא בכ"ד].

עויל"ב באונאה יותר משותות במטבעות אי דינה כאונאה בחפצים דבטל המקח, או דסגי להחליפנה באחר ול"ח למק"ט כיון דאין הטעות בגוף המקח דהקציצה היה כשויו שבשוק ול"ד לאונאה בחפצים דהקציצה היה בטעות, ובטור וברמ"א סט"ז מ' דבטל המקח, ובמחנ"א סי' א' ב' דן בכיוצ"ב בא"ל מכור לי במטבע זו ונמצא חסר והאריך בסוגית הגמ' קידושין ח' א' גבי התקדשי לי במנה זו ונמצא מנה חסר דינר דאינה מקודשת ובראשונים שם עיי"ש בכ"ד.

שיעור אונאה במטבעות

מתני' ר"מ אומר כו' ובגמ' להלן איפליגו אביי ורבא בטעם הנך שיעורא, דעת רבא דהוא מדין שותות דאונאה ומאן דס"ל הכא דהשיעור א' מכ"ד כן הוא נמי באונאת חפצים, ואביי פליג דהוא שיעור במטבע לחוד כיון דלא סגי ליה לא מחיל, והנה יל"ד בנתן עבור חפץ כמה מטבעות שלימות ומטבע אחת חסירה דלעומת החפץ הוי פחות משיעור אונאה וביחס למטבע הוי

בשיעור אונאה היכי דנים ליה ולכאוי תליא באביי ורבא דלרבא דהוא מדין שיעורא דשתות דנים השתות ביחס לחפץ, משא"כ לאביי דהוא שיעור בהסכמת בני"א לקבל המטבע דנים ליה ביחס למטבע, [ואולי דזו כונת התורהא"ש במש"כ ונפק"מ אם היה בטלית כו' ור"ל באופן שנתן כמה מטבעות שלימות ואחת חסירה כאופן הנ"ל], העירו. עי' רי"ף דהלכתא כרבא ולפי"ז קיי"ל כר"ש בסלע, אמנם ברא"ש פסק כאביי, וכי הפ"ח שם דלפי"ז הדרי' לכללא דר"י ור"מ ור"ש ה' כר"י וקיי"ל כר"י דבסלע הוא א' מיי"ב ובחפצים הוא בשתות, וכ"כ הרשב"א והמ"מ פ"ב ממכירה ה"י, ובשו"ע ורמ"א סט"ז נחלקו בזה, והנה הרע"ב פי' המשנה כאביי ומ"מ פסק כר"מ והגרע"א שם או' ל"ז תמה עליו דלאביי הו"ל למיפסק כר"י עיי"ש.

הק' התוס' והראשונים דלרבא דשיעורא דמתני' הוא מדין שתות דאונאה, מתני' לא אתיא לא כרב ולא כשמואל דלרב דאזיל בתר שתות מקח במכר סלע שוה כ' בכ"ד הו"ל יותר משתות מקח, וצ"ב אמאי חשבי' להסלע כדבר הנמכר לעומת המעות ועי' תוס' לעי' מ"ד ב' ד"ה למקח, ואף לשמואל אמאי במכר ב' פונדיונות פחות פרוטה אמאי נידון כפחות משתות הא הו"ל שתות מקח ומודה דאזלי' נמי בתר שתות מקח ובביאור קושיתם לשמואל יעוי' במהרש"א דס"ל כד' הרמ"ך במרדכי דפחות משתות מעות ויותר משתות מקח אזלי' בתר המקח, ומש"כ התוס' דהו"ל שתות מקח הוא לאו דוקא אלא ר"ל יותר משתות, אמנם הפנ"י פי' דמש"כ שתות מקח הוא בדוקא וס"ל כד' המ"מ דמשתות מקח עד שתות מעות הכל בכלל דין אונאה הוא, [והמהרש"א דמ"אן בזה יתכן דס"ל דלא קרי' ליה כה"ג שתות מקח], ועי' בפנ"י דהוסיף דלד' המרדכי ל"ק קו' התוס' ד"ל דהא דקתני במתני' כמה תהא הסלע חסירה כו' ר"ל עד כמה יהא דין אונאה ולא ביטול מקח, ובאמת הריטב"א הק' קו' התוס' לרב לחוד ויתכן דאזיל לשי' לעי' דס"ל כהמרדכי הלכך לשמואל לק"מ.

ובעיקר קו' התוס' הא דהק' קו' לרבא לחוד משום דלאביי י"ל דבמטבעות דקפידת בני"א משום דלא סגי ליה אלי' בתר שתות מעות לחוד, ועי' מהרמ"ש.

ותי' הראשונים בב' דרכים, א. בתוס' ובתורא"ש תי' דמתני' איירי בקנה טלית דהסלע הוא המעות והו"ל שתות מקח ולעולם בקנה סלע במעות נחשב הסלע המקח ואזלי' בתריה, ובמהרש"א הק' דאכתי תקשי לשמואל דאזיל בתר שתות מעות דמתני' מבוא' דבסלע חסר פחות מוד' מעות הוי מחילה והרי משכח"ל שתות מעות בחסר ג' מעות ופונדיון חסר קצת דהיינו שוה שבעה בשיתא, ותי' דאפשר דבכה"ג לא שייך שתות מעות כיון דהטעות הוא בסלע גופיה, ור"ל דכל מאי דס"ל לשמואל דדעת האדם נמי על המעות הוא רק ביחס לשער שויות הדמים לפי החפץ הנקנה דהוא תמורת הדמים אבל לא על ערך המטבע בפ"ע, ובמעייני החכמה פי' בעי"א עיי"ש. **ובעיקר** תירוצם יעוי' בתור"פ ובריטב"א דהק' דא"כ נמצא דהמוכר נתאנה ואמאי תנן במתני' שיעורא דבכדי שיראה הא קיי"ל דמוכר חוזר לעולם, ותי' דמאי דמוכר חוזר לעולם משום דאין המקח בידו ואינו יכול להראות אבל הכא הרי יכול להראות המעות החסרים, וכ"כ בגליון הגרע"א סי' רכ"ז סי"ז, [אולם לד' הרשב"א לעי' נ"א דדאף באיתרמי זבינתא כזבניתה מוכר חוזר לעולם משום לא פלוג, יל"ד דאף בני"ד מוכר חוזר לעולם, ולדבריו צ"ל דמתני' איירי כשהסלע הוא הדבר הנקנה].

ב. בתורא"ש ובתוס' שאנץ תי' דאיירי דנותן לו סלע זה בפירעון חוב, והוסיף בתורא"ש דלפי"ז אף בנתן לו תמורת טלית א"צ לדון המטבע כתמורת הטלית אלא דע"י קניית הטלית נתחייב בסלע תמורתו והשתא הו"ל הסלע פירעון החוב, ונפק"מ אי דנים הסלע כפירעון לטלית או כפירעון החוב בנתאנה הלוקח בטלית דמכר לו שוה כ"ב בכ"ד ואינה למוכר במטבע דנתן לו שוה כ"ד בכ' דאי משערין הסלע לעומת הטלית כיון דהטלית שויו כ"ב נמצא דאונאת המטבע הוא פחות משתות אבל אי משערין המטבע ביחס לחוב הרי נתחייב ליתן סלע והו"ל אונאת שתות, ובעיקר דבריהם דאונאה בחוב נידון כאונאה פשיטא דלפי"ז ה"ה בפרע במטלטלין וטעו בשומתן פחות משתות דיחשב לפירעון, והדברים צ"ת דסו"ס הרי לא פרע כל חובו והו"ל כאונאה במידה דחוזר בכל דהו, וצ"ל דדנים דקוצץ המטבע כנגד חובו בתורת מקח, והלכך שייך ביה כל דיני אונאה כמקח והעירו לביהגר"א קידושין ח' א' דיש דיני אונאה בפדה"ב [ומהני לדידי שוה לי דלא יהא אונאה], והוא נמי עפ"י הנ"ל דקציצה כנגד חובו נידון כמקח.

אונאה במטבעות [ב]

נפחתה בפחות מכדי אונאה

גמ' יתר על כן מוכרה בשויה כו' ובגמ' להלן איפלגו ר"א ור"ה אי פחתה יותר מכדי אונאתה או בפחות מכדי אונאתה ויעוי' רד"ה יתר ולהלן ע"ב ד"ה יתר דאי איירי בפחתה יותר מכדי אונאתה מוכרה בשויה לפי דמיה ואי איירי בפחות מכדי

אונאתה מוכרה בשויה כסלע יפה, וס"ל לרש"י דפחות משתות שרי להוציאה לכתחילה וכ"ה שי' תוס' ד"ה אמר ורא"ש ור"מ פ"ז מגניבה ה"ה, אמנם חלוקין התוס' ורא"ש בטעמיהם, דבתוס' משמע דהוא מתורת מחילה ולפי"ז ה"ה באונאת חפצים שרי לכתחילה הונאה פחות משתות, [וכ"כ הפנ"י בשי' רש"י עיי"ש], אולם ברא"ש פי' משום דמטבע שנפחתה פחות משתות כיון דגם אחר יקבלנה ביפה אין בו הפסד כלל אבל בפחות משתות בחפצים נסתפק הרא"ש אי שרי להונאה לכתחילה ונתבארו דבריו לעי' בארוכה, והנה בתורא"ש להלן ע"ב אהא דנונתנה למע"ש הביא ב' פירושי הראשונים אי איירי בנפחתה בכדיא אונאה או בפחות מכדי אונאה, ומבוא' שם בדבריו דלמסקנא דמחללה בתורת יפה מחללה בדמיה כמה שהשולחני נותן עליה ואין מחללה כסלע יפה, וחז"י דאף פחות משתות אין ערך דמיה כסלע שלם, וצ"ב אמאי כ' הכא הרא"ש בפשיטות דמטבע פחות משתות אין בו הפסד כלל ואולי דכיון דנפש רעה אינה מקבלת ונפש יפה מקבלת יש לדונה כשוה כ' וכשוה כ"ד ולענין מע"ש לא מזלזלי ומחללין בדמיה לחוד ועי', וילה"ס להרא"ש בבע"ח שרוצה לפרוע חובו אי יכול לכפות המלוה לקבל מטבע שנפחת פחות משתות וכן ילה"ס במזיק שהזיק המטבע שנשחק אי חייב כ' או כ"ד ולאידך בשחק לחבירו המטבע לפחות משתות אי חייב או דל"ח להיזק כלל,

אמנם שי' הראב"ד הובא בריטב"א הישנים דאף בפחות מכדי אונאתה אסור להוציאה לכתחילה, ומוכרה בשויה היינו בשויה ממש, [אמנם אף לדידה בעבר והוציאה א"צ להחזירה דאיכא מחילה לאלתר וכמש"כ הריטב"א שם סוד"ה בסלע], ובריטב"א החדשים להלן ע"ב מצינו שיטה חדשה דבמטבע אפי' פחות משתות לי' מחילה אלא בכדי שיראה ורישא דקתני כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בו אונאה הוא לענין שיהיה מותר לקיימה עיי"ש.

סלע שנפחתה משקל

גמ' עד כמה תיפחת כו' בסלע עד שקל, נחלקו הראשונים אי דוקא בנפחת עד שקל ואונאתו אבל פחות מאונאתו כיון דשרי להוציאה לכתחילה אפשר לקיימה או דאסרו אפי' בנפחת משהוא פחות משקל, עי' רד"ה מאי, תוד"ה יתר, תורא"ש, שטמ"ק בשם הריצב"ש, רשב"א, ריטב"א, ונמוק"י, ובשי' רש"י דאסור לקיימה אפי' בנפחת כל דהו נאמרו כמה טעמים, בתורא"ש פי' דכיון דלא נטבע לשם שקל ולפעמים יכול לרמות מי שאינו בקי חשו חכמים, [ומשמע דאפי' דשרי להוציאה מדינא לכתחילה חשו חכמים ואולי ר"ל כהפנ"י דחשו שמא יפחת יותר ולא יהא ניכר], בריצב"ש פי' דכיון דעיקרה מסלע אנשים מקפידים אפי' בכל שהו וכשנפחת משקל אסור להוציאה אלא בשויו, ובמהרש"א פי' דכל מאי דשרו להוציאה לכתחילה סלע שנפחת פחות משתות משום דידע וקמחיל אבל בשקל הבא מסלע ונפחת פחות משתות לא ידע ולא קמחיל [ונראין דבריו דכללא הוא בכל אונאה פחות משתות, אמנם יתכן דהוא במטבעות לחוד משום דלא סגי ליה ולא מחיל, וכ"כ בתו"ח], והגרע"א בגליון השו"ע סי"ח תלה ליה בדין היתר הוצאה פחות משתות לכתחילה, [וס"ל דלרש"י פחות משתות אסור להונות אמנם לטעמא דתורא"ש הנ"ל אי"ז מוכרח], ועי"ע פנ"י ומהרמ"ש, ואבהא"ז פ"ז מגניבה ה"ה.

פחתה סלע יותר מכדי אונאה איסור

גמ' מאי קאמר אמר אביי כו' נחלקו הראשונים אי הנידון לענין להוציאה ביפה או לענין האיסור לקיימה, עי' רש"י ותוס' תורא"ש, ריטב"א ר"ן ומאירי, ובשי' רש"י הנידון לענין להוציאה ביפה הק' הראשונים דא"כ אפי' בכדי אונאה אסור להוציאה ביפה, ובתוס' פי' דאיירי בהוציאה ע"מ להחזיר האונאה דבכה"ג בכדי אונאה שרי וביותר מכדי אונאה דהמקח טעות אסור, אמנם בתורא"ש סיים דהדבר צ"ע אם מותר להונות ע"מ להחזיר, ושורש הנידון להמבוא' להלן נ"א א' דאונאה שייכא לגזילה והרי בגזילה ילפי' להלן ס"א ב' דהגונב ע"מ להחזיר שרי אי אונאה בכלל זה או דגבי אונאת שתות כיון דהמקח קיים ל"ל תורת אונאה אלא באין דעתו להחזיר, אמנם בעיקר דינא דהגונב ע"מ להחזיר, בריטב"א ותור"פ להלן נ"א הביאו בשם ר"ת דהוא דוקא בדעתו לעכב החפץ לעצמו ולשלם דמים, ולפי"ז פשוט דאונאה שרי, ואף להראשונים דהאיסור בכל ענין לא ברירא דהוא מדאורי"י ובחתי"ס שם דקדק לשון הר"מ פ"א מגניבה דהאיסור מדרבנן שלא ירגיל עצמו לכך, וכן לא ברירא דהאיסור הוא אף בגזילה ודקדקו בשי' הר"מ דלא

הביא להאי דינא בהל' גזילה [ובפרישה סי' שני"ט סק"ג ולבוש וש"ך שם נקטו דהוא אף בגזילה], ואי חלוק גניבה מגילה יל"ד דאונאה חשיב לגזילה כיון דעושה בגלוי, [ועי' מ"מ פ"ז מגניבה ה"ב לענין משקלות ואבהא"ז שם], העירו.

ע"ע תורע"א פ"ד או' ל"ה דהק' אהא דעבדי' צריכותא לעי' נ"א א' בין מוכר ללוקח אמאי לא אמרי' דאי כ'

רחמא לוקח ס"ד דדוקא לוקח אסור כיון דהמוכר אין החפץ בידו ולא יודע דנתאנה אבל לוקח למוכר כיון דיראה לתגר ויתבע אונאתו או דימחול אונאתו ברצונו שרי, ובאור גדול שם כ' דלשי' התוס' דאונאה ע"מ להחזיר שרי לק"מ דבאמת כל האיסור הוא רק

באין דעתו להחזיר, ועי"ש עוד בהגה' תפארת ירושלים דתי' דלי' ס"ד להתיר אונאה ע"מ להחזיר כיון דאונאה יסודה משום גזילה עי"ש, ואולי ימ"ל דאף לשי' התוס' דאונאה ע"מ להחזיר שרי הוא רק במטבעות ועפ"י המבוא' להלן ע"ב [לשי' רש"י והריב"ן והר"מ] דבפחתה בכדי אונאה שרי לחלל ע"ז מע"ש כסלע שלם, ואיסור האונאה הוא משום דאין ראוי לנפש רעה, דלפי"ז י"ל דהמוכר מוכרה ע"ד שהלוקח יקבלה בתורת סלע שלם ולא יקפיד על מה שאי"ר לנפש רעה, ואי הלוקח יקפיד יחזיר אונאתו ובכח"ג ל"י תורת אונאה למקח אבל באונאת חפצים דהלוקח ודאי נתאנה ומחילתו הוא בתורת מחילה על השבת האונאה אסור אפי' בע"מ להחזיר.

עוילה"ע דלשי' התוס' דאונאה ע"מ להחזיר שרי מבוא' דחיוב השבת האונאה אינו מחמת לאו דלא תונו דהכא ל"י ללאו ומ"מ חייב בהשבה [וכ"כ הגרע"א עה"מ שם במוסגר], ואשכחנא כה"ג בלוקח מוורשכי נא א' בידע ולא מחיל דאיסורא ל"י [וכמש"כ בחי' רמ"ש שם], ואיכא חיוב השבה ועי' במצויין לעי'.

בנתי"מ ס"י רכ"ז סק"ב פסק לדברי התוס' דאונאה ע"מ להחזיר ואינו עושה כן אלא כדי לקיים המקח בשויו שרי [ובדפ"י יש ט"ס בדבריו], הוסיף דאירי בעושה כן ע"מ לקיים המקח בשויו, וילה"ס איך הדין בעושה כן ע"מ להשתמש בדמים עד שיתבענו, והנה בדברי התוס' מבוא' דאונאה ע"מ להחזיר שרי אף אם בדעתו דאם יעבור בכדי שיראה ולא יתבענו לא יחזיר, ולכאוי' לפי"ז פשיטא בפחות משתות כיון דאי' מחילה שרי ההונאה לכתחילה דהוי כאונאה ע"מ שימחל ל"י, ואי"כ להל' דהביא השו"ע ס"ו ספיקו דהרא"ש אי שרי בחפצים אונאה לכתחילה בפחות משתות בע"כ דאונאה ע"מ להחזיר אסורה, ואי"כ דברי הנתי"מ צ"ע דפסק לדינא דהתוס' דאונאה ע"מ להחזיר מותרת [אף בחפצים], ואמרו דאולי כ"ד הנתי"מ היכא דעביד אונאה ע"מ להחזיר בכל ענין בין ימחל ובין לא ימחל אבל ע"מ להחזיר רק אם לא ימחל אסור והלכך פחות משתות דהוי אונאה ע"מ שימחל ל"י כע"מ להחזיר ואסור.

יתר על כן יקוץ

גמ' יתר על כן מאי כו' מאי לאו שפחתה כו' נחלקו הראשונים אי לר"ה דיתר ע"כ יקוץ הוא דוקא ביותר מכדי אונאה או אפי' בנפחתה בכדי אונאתה, [והא דאמרי' מאי לאו שפחתה יותר כו' יעוי' תורא"ש דה"ה בכדי אונאתה, ולפרש"י דע"מ להחזיר שרי א"ש דדוקא ביותר מכדי אונאתה מוכרה בשויה אבל בכדי אונאתה מוכרה בסלע יפה], עי' תוד"ה אמר בסוה"ד וד"ה יתר, רא"ש ותורא"ש, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, ור"מ פ"ז מגניבה ה"ה [וחלוקין לפי"ז בביאור קו' רבא א"ה אפי' משהו נמי וכן בביאור דינא דמתני' ונותנה למע"ש, [ויבוא' להלן], והנה ברא"ש כ' דלהסוברים דבכדי אונאתה יקוץ בע"כ דמתני' דנותנה למע"ש אינו איירי בפחות מכדי אונאה, ולהסוברים דמתני' בפחתה בכדי אונאה בע"כ דיקוץ הוא דוקא ביותר מכדי אונאתה, אמנם בר"מ מצינו מבוכה, דבפ"ז מגניבה פסק דיקוץ אפי' בכדי אונאתה, ובפ"ד ממע"ש ה"ט פסק דבחסרה שתות מחלל עליה מע"ש, ובתרוה"כ ס"י רכ"ז ובתו"ח כ' דהר"מ יישב זאת בלשונו דכ' דינא דמתני' במטבע היוצאה ע"י הדחק וזוה ל"י דינא דיקוץ אבל באינו יוצאה ע"י הדחק אין מחללין עליה מע"ש בפחתה שתות, [ועי"ש דהרא"ש דהק' ממתני' מוכח דס"ל דאירי אפי' בא"י ע"י הדחק], ועי"ע פנ"י ואבהא"ז פ"ב ממכירה.

והנה בנתי"מ סק"י כ' דכל שיעורא דמתני' נאמר באופן שמותר לקיים המטבע וא"צ לקוץ, וכגון שבמק"א יוצאים המטבעות אבל בשצריך לקוץ הוי כמק"ט וחוזר בכל ענין, [וכ"ה ד' התרוה"כ הנ"ל], אמנם מדברי הרא"ש הנ"ל דהוכיח ממתני' מוכח דס"ל דמתני' איירי אף באופן דאסור לקיימה וצ"ב אמאי ל"י למק"ט, ועי' אבהא"ז פ"ב ממכירה.

שיעורא דבכדי שיראה

נ"ב ב' גמ' עד מתי מותר להחזיר כו' בכפרים עד ע"ש כו' עי' רש"י במתני' ד"ה עד דשיעורא דע"ש משום דבא להוציאה לצורך סעודת השבת, אמנם בר"מ בפיה"מ פ"י דבע"ש נכנסים בני הכפרים לכרך ויראהו למכירים, ויעוי' רש"ש דלרש"י צ"ב מאי שייך האי שיעורא בטלית לאביי, ועי"ע סמ"ע דהעיר לפרש"י מאי שייך האי שיעורא בעשיר, ובפרישה סק"י דן איך הדין בהוציאה בע"ש והמקבל בא לאחר שבת להחזירה אי מפסיד הראשון עי"ש.

גמ' ואם היה מכירה כו' דנו האחרונים אי תוך יב"ח אף בלא מכירה וטוען שמא חייב להחליפה כדין אי"א אם פרעתיך או דאף בתוך יב"ח אין חייב אלא במכירה אבל באין מכירה כיון דטוען שמא הו"ל אי"א אם נתחייבתי ויש בזה גם נפק"מ ללוח שפרע חובו ואח"כ טוען המלוה שהיה מטבע מזויף אי חייב הלוח להחליפה, ע"י ט"ז סו"ס ע"ה וסי' רכ"ז סי"ז ור"ת פנים מאירות ח"א סי' ס.

ע"י ר"מ פ"ב ממכירה הי"ב דמבוא' דכל האי דינא דלאחר יב"ח אין חייב אלא ממידת חסידות הוא דוקא ביכול להוציאה ע"י הדחק אבל בא"י להוציאה ע"י הדחק הוי מק"ט ויכול לתובעו מדינא אפי' לאחר יב"ח, ויעוי' בביהגר"א סקכ"ה דמקורו דהר"מ מדברי הגמ' להלן דה"מ הוא דסגי להו כו', אמנם במ"מ שם פליג דאף באינו מכירה שיעורו ביב"ח לחוד, ובתורה"כ סי' רכ"ז ביאר דהר"מ לשי' דס"ל דסיפא דמתני' ונותנה למע"ש בנחסר שתות וע"ז אמרי' בגמ' דה"מ ביכול להוציאה ע"י

אונאה במטבעות

הדחק וא"כ ה"ה שיעורא דאחר יב"ח דמתני' איירי ביכול להוציאה ע"י הדחק, אבל להרא"ש דסיפא דנותנה למע"ש איירי בפחות משתות אבל בשתות אי"א ליתנה למע"ש דקי"ל דיקוף בע"כ דאיירי בא"י להוציאה ע"י הדחק [דאי איירי ביכול להוציאה א"צ לקוצה ואפשר לאוקמא מתני' אף בשתות], וא"כ דינא דיב"ח נמי איירי בא"י להוציאה כלל ומ"מ א"צ להחזירה אלא ממידת חסידות,

ובסמ"ע סי' רכ"ז סקל"א דקדק בלשון הטור היפוך שי' הר"מ דבא"י להוציאה ע"י הדחק אין חייב להחליפה לאחר יב"ח אפי' ממידת חסידות כיון דמפסיד ע"ז, וע"י ב"ח ואבהא"ז פ"ב ממכירה הי"ב.

בריטב"א פי' כולה מתני' בנפחת פחות מכדי אונאה, [וס"ל דאף בזה רשאי להחזירה בכדי שיראה], וע"ז אמרי' דממדת חסידות לקבלה אפי' לאחר יב"ח, [אמנם מסתבר דאם בנפחת שתות אי"א אלא ממידת חסידות].

נחלקו האחרונים אי באונאת חפצים נמי איכא מידת חסידות להחזיר לאחר בכדי שיראה, ע"י פרישה וערוה"ש סי"ח.

ונותנה למע"ש

גמ' ונותנה למע"ש כו' אר"פ כו' נחלקו הראשונים אי דינא דנותנה למע"ש איירי בפחתה כדי אונאה או פחות מכדי אונאה, ונשנו בזה ב' שי', שי' רש"י, ותוס' בפי' הא', והריב"ן, ור"מ פ"ד ממע"ש הי"ט דאיירי בפחתה כדי אונאה, אמנם חלוקין אי מחללה כסלע יפה או בשויה, דלתוס' בפי' הא' מחללה בשויה, ולהריב"ן והר"מ מחללה כסלע יפה, ורש"י ס"ל בס"ד דמחללה כסלע יפה ולמסקנא מחללה בשויה, [וע"י תור"פ בשי' רש"י], והנה התוס' הק' להריב"ן אמאי בנפחת כדי אונאה הוי נפש רעה, וכמו"כ ילע"י אמאי מחללה כסלע יפה ולי' אונאה בחילול המע"ש, ויתכן דמע"ש דינה כהקדש דנתמעט מאונאה, ובריטב"א הישנים הביא מהראב"ד דאף דאסור רלהונות לכתחילה בפחות משו"פ מ"מ במע"ש אין אנו קפידים בזה ושרי לחלל לכתחילה באונאה פחות משו"פ כיון דליכא אונאה לגבי אחרינא, ובתו"ח כ' ליישב שי' הר"מ [ורמז לזההמהריק"ו שם] עפ"י לשונו דהר"מ דאיירי ביכול להוציאה ע"י הדחק, הלכך כל האונאה הוא משום נפש רעה וע"ע אבהא"ז פ"ב ממכירה הי"י משכ"ב.

שי' הריב"ס בתוס', רמב"ן, רשב"א, וריטב"א דאיירי בנפחת פחות מכדי אונאה ונותנה למע"ש כסלע שלם [וחלוקין אי למסקנא מחללה בשויה], ובנפחת בכדי אונאה מבוא' ברמב"ן רשב"א וריטב"א ור"ן דאין מחללין עליה כלל דקיי"ל כר"ה דיקוף, וע"י בתורה"ש דחישב שו"ט דהגמ' לב' הפירושים, וע"ע בדברי הרא"ש דחישב לכל הפירושים דינא דר"ה דיקוף אי איירי בנפחת בכדי אונאה או ביותר מכדי אונאה והובא לע"י.

שו"ע סי' רכ"ז

סעי' ט"ז

שו"ע: פחות מכאן מחילה כו' הרא"ש פי' דפחות משתות במטבעות אינו מתורת מחילה אלא דכיון דגם אחר יקבלנה ביפה אין כאן הפסד, אולם התוס' נ"ב א' פי' דהוא מתורת מחילה, והשו"ע פסק כהרא"ש וכמש"כ ס"ו לחלק בין אונאת חפצים פחות משתות למטבע, [ולכאוי' כ"ז במטבע שנפחת אבל טעות בצירוף המטבע דמי לאונאת חפצים, אמנם מסתימת השו"ע ס"ו והרמ"א להלן מ' דבמטבע בכל ענין שרי ההונאה בפחות משתות וצ"ב], ובמחנ"א ס"ז ז' הק' להמבוא' ברש"י קידושין וברא"ש דטעמא דלא קפדי אינשי בפחות משתות משום דאין שומתן ידועה א"כ במטבעות דשומתן קבועה ומחירן ידוע צריך להיות דינם כאונאת שתות דקנה ומחזיר אונאה.

עוד כ' המחנ"א שם דכל דינא דהר"מ דוקא בצירפה בסתם אבל בשאל אותו בכמה מצטרף מטבע זו וא"ל בכ' ונמצא שהיא מצטרפת בכ"ד הוי מק"ט וכמבוא' ברמ"א ס' של"ד ס"ד לענין טעות בפועלים, [אמנם ה"מ בא"ל שמצטרף אצל אחרים בכ"ד אבל בלא תלה באחרים ל"ח למק"ט וכ"כ בנתיה"מ ס' שלי"ב ס"ד].

שם: וכן אם היה הסלע חסר שתות כו' הנה באופן הראשון בהחלפת מטבעות לכאוי' התם מחזיר האונאה היינו דמוסיף לו ד', אבל בנחסר המטבע אי איירי ביכול להוציאה ע"י הדחק, [כשי' הר"מ וכמש"כ השו"ע ס"יז], נמצא דבמוסיף לו ד' הרי נשכר כ"ח, ואולי דבכה"ג סגי להחליפה באחר, וכ"כ בפשיטות באהבא"ז פ"ב ממכירה ה"י,

ילה"ס איך הדין ביותר משתות אי בטל מקח כאונאת חפצים וחייב להחזיר הדמים או דסגי להחליפה באחר, והנה בצירפה כ"ד בכ' התם פשיטא דבטל המקח כאונאת חפצים כיון דהיה טעות בגוף המקח אבל בנחסר המטבע אין הטעות בגוף המקח אלא בפירעון המקח, וזוהי יתכן דסגי להחליפה באחר אולם משמעות הטור והרמ"א דבטל המקח לגמרי, ועי' מחנ"א ס' א' ב', [ועד"ז ילה"ס בנתן מטבע שנחסר יותר משתות עבור טלית אי בטל המקח לגמרי ומסתברא דבכה"ג אף להטור והרמ"א סגי להחליפה באחר].

סמ"ע סקכ"ז: אפי' בכ"ש מחזיר האונאה ועיי"ש דפסק כהר"מ דאין בטל המקח אלא מחזיר דמי האונאה וצ"ב מאי שייך דיחזיר האונאה במטבע פחות משתות הרי יכול להוציאה אצל אחר ביפה ואין כאן הפסד, ועי' אבהא"ז שם.

סמ"ע סקכ"ח: טעמו כו' העירו דלפי"ז לא שייך האי טעמא אלא במטבע שנפחת דכיון דהוא פגום אין בני"א לוקחים אותו משא"כ בהחלפת כ' בכ"ד שיעורו בשתות כחפצים וכ"כ בערוה"ש ס"יז ובאולם המשפט, [אמנם עיי"ש דה"מ בטבעא ופירי].

ביהגר"א סקנ"ב: ממ"ש בגמ' כו' לכאוי' כונתו דמתני' לא שמעי' דין אונאה במטבעות דיל"פ דאונאת שתות צריך להחזיר מדין אונאה במידה, [ופחות משתות ל"ח לאונאה כלל כיון דיוצא כסלע יפה], וקצ"ב אמאי לא שמעי' משיעורא דבכדי שיראה.

ביהגר"א השמטות: בא לתרץ קו' תוס' כו' ר"ל דבמש"כ ואם היו מוציאים במנין ולא במשקל כו' מיושב קו' תוד"ה איסור, [ולכאוי' זו נמי כונת תי' התוס' וצ"ב], ובמש"כ דמכר דינר כ"ד בכ' או בכ"ח מיושב קו' תוד"ה שני דשתות המקח היה כ"ד, [אמנם אמתני' דאיירי במכר סלע כ' עדיין ק' ואולי דס"ל דמתני' איירי בנתן סלע עבור טלית וכמש"כ התוס', והשו"ע דלא איירי בפירעון טלית נקט באופן דמכר דינר כ"ד, וצ"ע דהא קיי"ל כשמואל דשתות מעות וכמש"כ השו"ע ס"ב וא"כ להל' הו"מ למינקט גוונא דשתות מעות].

נתיה"מ סק"י: נראה דצרפה כו' עי' ערוה"ש ס"יז בביאור דבריו, וכפשוטו הימ"ל דלא שייך אונאה במנין אלא בדבר הנמכר במנין אבל במטבע נהי דחסר בשויותו מ"מ כיון דנחית אדעתא דמטבע זה אין אונאתו אלא כשאר חפצים דשיעורם בשתות, וכ"כ עד"ז באולם המשפט אמנם הוסיף דה"מ בטבעא ופירי אבל טבעא וטבעא כאונאה במנין, [והנתיה"מ ס"ל דאף בטבעא ופירי כיון דכל שימוש להוצאה היכא דחסר בשויותו הו"ל כחיסרון במנין, ויש שפי' דס"ל להנתיה"מ דבטועה בקצבת המלך בין מדינה למדינה הו"ל כב' סוגי מטבעות וכיון ונמצא חומץ, ולפי"ז טעות במנין הדמים בעלמא ל"ח לאונאה במנין ויש לזה קצת מקור מדינא דס"יט בלוקח בדמים אכסרה כגון שחפן מעות כו' דהוי אונאה דוקא בשתות [כמבוא' ברש"י מ"ז א'] ולא חשיב לאונאה במנין אף דטעה במנין הדמים ויבוא' שם], ולד' הנתיה"מ צ"ל דכל דינא דמתני' דמטבע שנשחק הוא דוקא ביוצא ע"י הדחק אבל בא"י ע"י הדחק הו"ל אונאה במנין, [וכ"כ בפשיטות בשו"ת פמ"א ס' ס'].
שם: עוד נלפענ"ד כו' ובאבהא"ז הק' ע"ד מדברי הרא"ש ועיי"ש דתי' בע"א.

באה"ג או' ד': אבל אם נתן בכ' ופרוטה כו' אמנם ד"ז שנוי בפלוגתא השו"ע ורמ"א לעי' סעי' ג' ד' ולהשו"ע נידון כה"ג לשתות מעות.

סעי' י"ז

סמ"ע סק"ל: פירוש כו' ואפי' בעשיר כו' והוא כפרש"י במתני', אמנם הר"מ בפיה"מ פי' דבע"ש נכנסים בני הכפרים לכרך ויראהו למכירים, ולדבריו א"ש עשיר, ועי' רש"י נ"ב ב' משה"ק לפרש"י.

סמ"ע סקל"א: ולא כע"ש כו' וכדעת הע"ש כן נקטו הב"ח ט"ז ומחנ"א, אמנם הנתיחה"מ חידושים סקט"ז

הביא להסמ"ע, ובתורה"כ סי' רכ"ז האריך דהר"ש פליג על הר"מ ולדידה מתני' איירי בא"י כלל ואף בזה לאחר יב"ח אינו אלא מידת חסידות, [וכן עולה לד' המ"מ וכבר תמה ה"ז ע"ד הסמ"ע דהביא דהמ"מ הוא סיוע לדבריו].

ט"ז: ז"ל הר"מ כו' ונ"ל דדיוק הר"מ כו' וכ"כ בביהגר"א סקכ"ה, [ועיי"ש בהשמטות דהר"מ לשי' דסיפא דמתני' איירי בפחתה כדי אונאתה, אבל להריב"ם בתוס' וסיע' דאיירי בפחות מכדי אונאתה ל"י הכרח דרישא דנפחת בכדי אונאתה איירי ביוצא ע"י הדחק, אמנם הק' הגר"א על הר"מ אמאי כיון דנפחת כדי אונאה אסור לקיימה אמאי הוי פש רעה, ובנתיחה"מ סק"י כתב ישוב לזה], ובאבהא"ז כ' דמקורו דהר"מ מקידושין ח' א' המקדש בסלע פסולה אינה מקודשת..

שם: אבל לענין מכירה כו' ובט"ז סו"ס ע"ה נתבא' הענין דבאינו מכירה אף אי הוי ברי ושמא א"צ להחזיר דהו"ל א"י אם פרעתיך, ועפ"ז כ' שם דה"ה בלוח שפרע חובו ונמצא מטבע פסולה ואין הלוח מכירה דאין חייב להחזיר, ובשו"ת פמ"א סי' ס' הסכים לעיקר דבריו אמנם נחלק ע"ד דבלוח שאין מכירה חייב להחזיר כיון דהיה חזקת חיוב והו"ל א"י אם פרעתיך.

חי' רעק"א ד"ה בכרכים: מבוא' מדברי תוס' כו' ממש"כ תוס' ליישב דאיירי דמתני' איירי בנתן המטבע עבור הטלית ונמצא דהמוכר נתאנה ומ"מ קתני במתני' דאינו חוזר לאחר בכדי שיראה, וכ"כ התור"פ וריטב"א נ"א ב' [אולם לד' הרשב"א לעי' נ"א א' דאף באיתרמי זבינתא כזבניתיה מוכר חוזר לעולם משום לא פלוג, יל"ד דאף בנ"ד מוכר חוזר לעולם, ולדבריו צ"ל דמתני' איירי כשהסלע הוא הדבר הנקנה].

סעי' י"ח

שו"ע: ולא ימכרנה לאנס כו' וילה"ס בקיבל מתגר מטבע שנפחת אי רשאי להחזירו ע"מ שיחליפנה למטבע שלם או דהוי בכלל לא ימסרנה.

סמ"ע סקל"ב: אבל כו' דיש כו' ובר"מ פ"ז מגניבה ה"ד מבוא' דאינו תלוי היכן עושה את הנקב אלא אי נפחתה באמצע דניכר הפגם לנפחתה מן הצד דאין ניכר הפגם. [וציינו הגרע"א].

חי' רעק"א ד"ה שם על חציו: ולדעתי דפחות משתות כו' והנה בתורא"ש נ"ב א' הטעם דבפחות מחציו כל שהוא אסור לקיימו כיון דלא נטבע לשם שקל ולפעמים יכול לרמות מי שאינו בקי חשו חכמים, [ומשמע דאפי' דשרי להוציאה מדינא לכתחילה חשו חכמים ואולי ר"ל כהפנ"י דחשו שמא יפחת יותר ולא יהא ניכר], ולפי"ז אינו תלוי כלל בדין אונאה פחות משתות ואף אי שרי לכתחילה הכא אסור, [ולכא"ו כ"ה בהכרח לשי' הרא"ש דנסתפק אי שרי ההונאה בפחות משתות ובמטבע שנפחת פשיטא ליה דנפחת פחות מחציו כל שהוא אסור].

אונאה בחליפין

מכור לי באלו

מ"ו ע"ב אמר רבה אר"ה מכור לי באלו כו' ר' אבא אר"ה כו', מבוא' דלכו"ע בלא אמר לשון מכירה לי' אונאה ופלוגותתם באמר לשון מכירה ויעו"י רש"י דהטעם דבאמר מכור לי הוי לשון מכירה ובלא אמר מכור הוי לשון חליפין, ונחלקו הראשונים בטעמא דבלשון חליפין לי' אונאה, בשטמ"ק הביא לתשו' הרי"ף והר"י מיגש דהתורה אמרה וכי תמכרו ממכר בממכר הוא דאזהר רחמנא בבל תונו ולא בחליפין, ונהי למסקנא איירי הכא בקנין כסף מ"מ כיון דעשאו בצורת חליפין לי' אונאה והגדר בזה דל"ח לממכר אלא כשהתשלום עבור דמי החפץ ומשא"כ חליפין דהוא בתורת החלפה ואינו בתורת פירעון דמי החפץ, ולכך אף בקנין כסף היכא דעשאו מעין החלפה לי' אונאה, ולאידך קנין חליפין דיעשנו בצורת קנין כסף וכגון ע"י קנין סודר יתכן דיהא חליפין, [וע"ע להלן קו' הריטב"א בקנין סודר] וה"מ בלא אמר מכור אבל בהזכיר לשון מכירה, כיון דמקפיד על שויו חשיב כמכירה, [וע"י להלן בחליפין שוה בשוה ואמר מכור לי אי דינו כמכירה או כחליפין... אמנם בנמו"י ובר"ן פי' דבחליפין לי' אונאה כיון דאינו מקפיד עליהם אבל במקפיד אי' אונאה, [ודלא כהרי"ף ור"י מיגש דלי' אונאה אף במקפיד].

ובריטב"א פי' דלי' חילוק כלל בין מכר לחליפין ובחליפין ואינו מקפיד נמי איכא אונאה, ושאני הכא דאמר באלו נראה דחיתא דקטרי סבר וקיבל ורק משום דהוסיף לשון מכירה מפרשי' דמקפיד על שויו, והנה בר"ן ובנמו"י הביאו לשי' רש"י דחליפין תלוי במקפיד וע"ז כ' דהרמב"ן פליג דאף באינו מקפיד אי' אונאה ושאני הכא דאמר באלו, ומשמע דהוא ע"ד הריטב"א, וצ"ע דהרמב"ן בשמעתין תלי ליה להדיא במקפיד ואינו מקפיד, והעיר כן במחנ"א ס"ס ו', ואולי דאף להרמב"ן באמר באלו הוא מדין חליפין ואינו מקפיד והנפק"מ בין רש"י להרמב"ן אי בכדי לאשוויי לאינו מקפיד בעי' לאמירת באלו או דסתם חליפין נמי חשיב לאינו מקפיד, [וע"ע רש"י להלן ד"ה בשופטני דסתם חליפין קפדי שיהיו שוות קצת דמים ומשמע דהקפידא על הפסד מרובה, אבל על הפסד מועט לא קפדי, וקצ"ע דא"כ סתם חליפין בהפסד מרובה יהא אונאה], עוד יתכן דבד' רש"י ס"ל לראשונים כהרי"ף דאין אונאה בחליפין אלא דכל צורת חליפין הוא באינו מקפיד אבל במקפיד חשיב כמכר וע"ז כ' דהרמב"ן פליג דבחליפין נמי אי' אונאה, אמנם ה"מ במקפיד אבל באינו מקפיד לי' אונאה כי היכי דבמכירה באינו מקפיד לי' אונאה, ונפק"מ בין רש"י להרמב"ן במחליף כלי בכלי דלרשי כיון דהוי צורת חליפין לי' אונאה, ולהרמב"ן כיון דידע לערך הכלי ל"ח לאינו מקפיד ואי' אונאה.

עי' כ"מ פי"ג ממכירה ה"ב דבלא הזכיר לשון מכירה אלא אמר החלף לי באלו לי' אונאה, וכי המחנ"א סי' ח' דה"מ בהחזיק בפירות אבל בלא החזיק אין קנין דמטבע לא נעשה חליפין, זולת כשנתנה בתורת דמים, [והעירו להר"מ בפיה"מ קידושין כ"ח דבאמר החלף אין דעתא אצורתא אלא אנסכא ונעשה חליפין, ולפי"ז אף בלא משך הפירות לי' אונאה].

הק' האחרונים אמאי מכור לי באלו ל"ה כנו"נ באמונה דכיון דנחת אדעתא דהכי לי' אונאה עי' שו"ת מהרי"ט חו"מ סי' י"א מחנ"א סי' ט"ז שו"ת גליא מסכת סי' א' [והובאו דבריהם לעי' בארוכה], ובנתיח"מ סק"י כ' דבמכור לי באלו איכא למוכר אומדנא לשער המידה והלכך נחית אדעתא דשויו של הפירות משא"כ בנו"נ באמונה, [וסברא כע"ז כ' באר הגולה סי' ר"ט סק"א ומחנ"א סי' כ"ד לענין עיזי חולבות, אמנם הנתיח"מ סי' ר"ט פי' דינא דעיזי חולבות בע"א [והובא להלן] ואולי דס"ל דשם נמי איכא אומדנא לשער מידת החלב.

שיעור האונאה במכור לי באלו

עי' רש"י ד"ה ויש לו אם אין במעות כו' ומבוא' דשיעור אונאה במכור לי הוא בשותות כשאר אונאה והא דל"ח לאונאה במנין לכאו' משום דלא נחת אדעתא דמנין המעות אמנם ילע"י לד' הנתיח"מ סק"י דצירוף מטבעות חשיב לאונאה במנין אף דלא נחת אדעתא דמנין כיון דכל שימוש דמטבעות הוא להוצאה וכשחסר משויו הרי חסר במנין דא"כ אף במכור לי באלו כיון דהטעות היתה המנין מטבעות הו"ל אונאה במנין, ואולי דכ"ד הנתיח"מ בנחת אדעתא דמטבע שוה כ"ד וקיבל שוה כ' דהו"ל כב' מינים וכיין ונמצא חומץ ועי'.

עוילע"י אמאי לי' אונאה בפחות משותות הא כפשוטו כל ענין המחילה בפחות משותות שייך כשהטעות בשיווי החפץ דבזה אמרי' דדרך מקח הוא ולא קפדי אינשי ומשא"כ הכא דהפסיקה היה בשויו והטעות בפירעון המקח וצ"ל דכל אונאה בדרך מקח לא קפדי אינשי ואף שאין הטעות מחמת הפסיקה, ואכתי ילע"י לפמש"כ המחנ"א סי' ז' לדקדק מלשון רש"י קידושין מ"ב ב' דטעמא דבפחות משותות מחיל אינשי משום דאין כל אדם יכול לצמצם הדמים ועפי"ז העלה המחנ"א דבאונאה במטבעות דהשער קבוע איכא אונאה אפי' בפחות משותות א"כ אמאי במכור לי באלו לי' אונאה בפחות משותות, ובאמת דמדברי רש"י לעי' מ"ד ב' ד"ה ולמקח נמי מבוא' דבמטבע עד שתות מחיל אינשי ודלא כהמחנ"א [העירו].

ע"ע לשון הר"מ פ"ג ממכירה ה"ב דבמכור לי באלו קנה ומחזיר אונאה, ..ובספר המפתח ציינו ליד דוד דדקדק מסתימת לשונו דבכל ענין מחזיר אונאה בין פחות משתות ובין יותר משתות [דלא מסתבר דהר"מ איירי בחפן מעות ונמצא אונאת שתתות לחוד, וכן שינה הר"מ לשונו ממש"כ שם ה"א לענין מחליף פרות בפירות דיש להן אונאה ולא הזכיר מחזיר אונאה והיינו דיש להם אונאה כדינו, ויתכן דס"ל להר"מ דכל דינא דביטול מקח ביותר משתות הוא דוקא כשהטעות היה בפסיקת המקח דכה"ג חשיב לטעות בגוף המקח, משא"כ במכור לי באלו דהטעות היה בפירעון אי"ז טעות בגוף המקח ושפיר המקח קיים ויחזיר ואונאה, ומצינו כע"ז ברשב"א קידושין מ"ב ב' בשם הר"מ מיגש דהטעם דאונאה במידה המקח קיים וישלים המידה ואין דינו כאונאה יותר משתות דבטל המקח דביותר משתות כיון דהאונאה בדמים הוי כטעותא בעיקר זביני משא"כ במכר ליה מידה ידועה ל"ח לטעות בעיקר המקח, [העירו].

אונאה בקנין סודר

ע"י ריטב"א דכ' להוכיח דאיכא אונאה בחליפין דאל"כ כל דבר שנקנה בסודר לא יהיה בו אונאה וזה לא אמרו אדם מעולם וכ"כ הריטב"א קידושין כ"ח, ומבוא' דפשיטא ליה לריטב"א דבק"ס אף להר"ף איכא אונאה וכ"כ בהגהות ברוך טעם על הקצוה"ח ס"י קצ"ה סק"א ובחי' הגר"ש קידושין ס"י ג' או' ה' ובזכרון שמואל ס"י מ"ז סק"ב ובאבי עזרי ריש הל' אישות, ונתבאר שם סברת החילוק דק"ס הוא מתורת קנין כהגבהה ומשיכה, והלכן שייך ביה אונאה כשאר קנינים ומשא"כ חליפין שוה בשוה דמעשה ההחלפה עושה הקנין, וכ"כ בברכ"ש ס"י מ"ו, אמנם בקצוה"ח ס"י קצ"ה סק"א נקט דלהר"ף אף בק"ס ל"י אונאה,

ובעיקר קו' הריטב"א צ"ב דהרי ברור דהר"ף לא אמר כלל דכל דפועלת הקנין הוי חליפין ל"י אונאה דהא הכא בשמעתין הקנין היה קנין כסף ומ"מ בלא אמר מכור לי דינו כחליפין ובע"כ דהכלל הוא אי נחית אדעתא דשיווי המקח או דהתמורה לחפץ הוא ההחלפה בחפץ אחר, וא"כ בק"ס דמלבד הסודר אי לקציצת דמי המקח הו"ל כשאר קנינים דנחית אדעתא דשיווי המקח ושפיר שייך ביה אונאה, ואולי דס"ל לריטב"א דבק"ס הסודר הוא דמי המקח וחייב התשלומין הוא התחייבות נוספת דחייל ע"י הסודר, וכבר כ' כע"ז במהר"ט קידושין ג' א' וע"ע חזו"א קידושין ס"י מ"ה וקה"י שם ס"י ג' ואכ"מ, ויש להוסיף דהריטב"א אזיל לשי' להלן דפ"י דמקרא דעל התמורה ילפי' חליפי שוה ושוה וק"ס והיינו דגדרם שוה, [וכ"כ בקידושין כ"ח א'] ודלא כרש"י להלן ד"ה גאולה וד"ה זו דס"ל דמקרא דעל התמורה ילפי' חליפי שוה בשוה לחוד וק"ס איתרבי מגאולה.

אונאה בחליפין שוה בשוה

ע"י רמב"ן דהמחליף כלי בכלי כיון דראה הכלי ומקפיד עליו איכא אונאה ויש מי שחולק שלעולם אין אונאה בחליפין ור"ל אפי' במחליף כלי בכלי ומקפיד עליו, [ונהי בשמעתין מבוא' דע"י אמירת מכור הו"ל כמקפיד וא"י אונאה היינו משום דאיירי בקנין בכסף אבל בחליפין אף במקפיד או באמירת מכור איכא אונאה].

שי' הר"מ ע"י ר"מ פ"ג ממכירה ה"א דהמחליף כלים בכלים אפי' מחט בשריון ל"י אונאה שזה רוצה במחט יותר מן השריון, אבל המחליף פירות בפירות אי' אונאה ונחלקו המפרשים בדבריו, בכ"מ שם מבוא' דס"ל להר"מ כהר"ף דאין אונאה בחליפין ואפי' בשמו לכלים ומקפיד עליהן ל"י אונאה, וכ"כ המחנ"א ס"י ח' ט' י', ומה שהוסיף דזה רוצה במחט כו' הוא לפרושי אמאי במחט ושריון נמי ל"י אונאה ונתבא' במחנ"א שם ס"י ח' ט' ב' סברות אמאי בלא טעמא שזה רוצה איכא אונאה חדא דבלאו ה"ט הו"ל חליפין במקפיד [ונהי דחליפין אימעט מקרא ה"מ באינו מקפיד וצ"ב], וכן דהו"ל כמום דאף בחליפין עביד ביטול מקח ודלא כהרדב"ז דהוכיח מהר"מ דאפי' ע"י מום אין החליפין מתבטלין, ובנחלת צבי פ"י דהוצרך לה"ט להיכא דשמו הכלים, [דע"י השומא עביד ליה כממכר], ובפרי יצחק ח"ב ס"י נ"ה כ' דהוצרך הר"מ לטעם שאני אומר דבלאו ה"ט נהי דל"י אונאה בחליפין ה"מ לענין חיוב ההשבה אבל לאו דלא תונו דהוא משום לתא דגזל שייך אף בחליפין הלכך הוסיף הר"מ שאני אומר כו' דל"י נמי איסורא.

אמנם בשו"ת הרדב"ז ח"ד ס"י רס"ט [הובא במחנ"א שם] כ' דהר"מ לא ס"ל כהר"ף מדהוצרך ליתן טעם שזה רוצה כו' אלא עיקר טעמו משום שזה רוצה בחפץ זה וזה רוצה בחפץ זה ועיי"ש דלפ"ז בכלים העומדים לסחורה, דמקפידים על שויותם אי' אונאה, וכ"כ השבו"י ח"א ס"י קס"ו [הובא בנחלת צבי על השו"ע] וכ' שם נפק"מ בין טעמא דהר"מ לטעמא דהר"ף באונאה יותר מפלגא להסוברים דבקרקות והקדשות אי' אונאה ביותר מפלגא עיי"ש, וע"ע בנחלת צבי דהביא ב' דרכים אי בחליפי כלים איירי בששמו אותן או דוקא בלא שומא.

ובמש"כ הר"מ דבפירות בפירות ששמו אותן אי' אונאה, הנה אי ס"ל דאיכא אונאה בחליפין במקפיד אי"ש דבפירות מקפיד על שויותן אבל אי ס"ל כהר"ף דל"י אונאה בחליפין אף במקפיד צ"ב אמאי בפירות איכא אונאה, ומצינו ב' דרכים,

בריטבי"א הישנים מ"ז א' [ובדפוי"י נד' בסו"פ] פי' דס"ל להר"מ דפירות לא עבדי חליפין אף בחליפי שוה בשוה אלא הוי בתורת קנין כסף והלכך בששמו אותן דמקפיד עליהן איכא אונאה, וכ"פ הסמ"ע ס"ק... ובלבוש ס... פי' דחליפי פירות בשומא כיון דהוי דבר ידוע לכל חשיב כמכר, ועי' בנחלת צבי [נד' בסוף השו"ע] דהביא בזה ב' שיטות וכן האריך לפרש רישא דהר"מ

במחליף כלים בכלים אי איירי בלא שמו כלל אבל בשמו אותן דינן כפירות או דאיירי בשמו לאחר המכירה ובוה חלוק מפירות דהתם אפי' שומא דלאחר המכירה חשיב למקפיד עיי"ש.

נחלקו השבוי"י והרדב"ז [הובא בפ"ת סק"ב במחליף כלי בפירות אי דינו כחליפי פירות בפירות או כחליפי כלי בכלי, ועי' בפ"ת והסברות בזה.

עוד נחלקו החת"ס והפ"ת שם במחליף כלי בכלי ודמים אי דינו כחליפין או כקנין כסף, ובאולם המשפט כ' עפ"י המבוא בסל"ג דהשוכר פועל עם סוס אף שלפועל אין אונאה משערין אונאה כנגד שכר הסוס, ה"נ יש לשער כנגד המעות למכירה והשאר כחליפין.

הק' המחנ"א ס"יג מאי רבותא דהר"מ במחט ושריון הא הו"ל אונאה בכדי שאין הדעת טועה דאפי' במכר לא הוי אונאה, ותי' דכל דינא דאונאה בכדי שאין הדעת טועה הוא רק ביהיב דמי למוכר דאמרי' דמתנתה בעלמא קיהיה והר"מ איירי בלא נתן עדיין השריון, [ונהי דמיד במשיכת המחט זכה השני בשריון מ"מ לי' לאומדנא דמתנתה קיהיב אלא כשמסרו לשני ומוחזק בו.

הלוקח פירות אכסרה

עי' ר"מ פי"ג ממכירה ה"ב דהלוקח פירות אכסרה בסלע או שתיים קנה ומחזיר אונאה, וכ"כ הטור ס"י ר"ט ויעוי' מ"מ וכס"מ דמקורן משמעתין ומב"ב צ"ה א', ונחלקו האחרונים אי לר"א אר"ה דבמכור לי באלו לי' אונאה [וכ"פ הרא"ש] ה"ה דבלוקח פירות אכסרה לי' אונאה או דהיכא דהדמים ידועים אף דהפירות אינם ידועים ל"ח לחליפין ואי' אונאה עי' ב"ח סכ"א וסמ"ע סקל"ד ונתייה"מ חידושים סק"ח.

הק' הב"י ס"י ר"ט ע"ד הר"מ והטור דאיכא אונאה בפירות שאינם ידועים מהא דאי' להלן ס"ד א' דההולך לחלוב את עיזיו כו' ואמר לו מה שעיזי חולבות מכור לך דמותר ומשמע דקנה אפי' ביותר על דמיו ולי' אונאה, וכ' ליישב דלי' אונאה אלא בדבר שיש לו שער קבוע והלכך חלב וגיזה דאין להם שער קבוע, לי' אונאה, ובב"ח וש"ך שם נחלקו ע"ד דאף בדבר שאין לו שער קבוע אי' אונאה והתם איירי שאין החיסרון או היתרון מגיע לשיעור אונאה, ובנתייה"מ שם כ' ליישב בע"א דשא"ה דהקדים המעות קודם שהמקח בא לעולם דבכה"ג אמרי' שהקדמת המעות ריוח בפ"ע ותוספת הדמים הוא עבור הקדמת המעות, ובבאה"ג ומחנ"א אונאה כ"ד פי' דהתם לי' אומדנא כמה יהא החלב ודמיא לנו"נ באמונה דלי' אונאה דחת אדעתא דהכי, [ועי' במצוין לעי' דהנתייה"מ סק"יט נמי ס"ל לחילוק זה].

עניני אונאה מתני' נ"ו א'

אונאה בקרקעות

מתני' נ"ו א' אלו דברים כו', נחלקו הראשונים אי מיעוטא דאונאה מקרקעות הוא אף מלאו דלא תונו או מדין השבה לחוד, עי' רש"י ע"ב ד"ה דבר דהמיעוט אף מהלאו [ועי' רש"י שם], וכ"כ התוס' להלן ס"א א' ד"ה אלא, אמנם ברמב"ן עה"ת פכ"ה פ' ט"ו הק' דקרא דאל תונו אירי בקרקעות, ולכ"פ בדרך הב' דהאיסור קאי אף על קרקעות ולא נתמעטו קרקעות אלא מחיוב השבה, ופי' טעם המיעוט בתרתי, חדא דקרקעות דאין שומתן קבועה לא קפדי אינשי והו"ל כפחות משתות במטלטלין, [וס"ל להרמב"ן דאף בפחות משתות איכא איסורא], ועוד דהו"ל ככלי בעה"ב דנתמעטו מחיוב השבה, [ולכאוי' ר"ל דמכירת קרקעות אינו בדרך מכירה כשער שבשוק וככלי בעה"ב], וס"ל לרמב"ן דבכלי בעה"ב איכא נמי איסורא וכשי' הראב"ד המובא בריטב"א הישנים נ"א א'], וכ"כ החינוך מ' שלי"ז [ועי' מנ"ח שם], והר"י ב"ב ע"ח א', [ובדברי החינוך והר"י מבוא' דכ"ה אף לענין עשוה"ק ועי' הגה' נחלת צבי על השו"ע סכ"ט], ובעיקר דברי הרמב"ן צריך להוסיף דודאי הא דקרקעות חשיבי כפחות משתות או ככלי בעה"ב אי"ז מסברא אלא מגזיה"כ וכמבוא' בגמ' דמה"ט אמרי' דעבדים דהוקשו לקרקעות ל"יב אונאה, וגדר הילפותא דקרקעות אין מחירם נקבע לפי מחירם שבשוק ולא שייך בהם מציאות של אונאה וכ"כ הערוה"ש סל"ד, והאריך ביסוד זה הקה"י בכורות ס"א, אמנם ברשב"ם ב"ב ס"א ב' ש"מ משמע דהא דקרקעות אין מחירם כשער שבשוק הוא מסברא ומה"ט כ' שם דלא אמרי' הדמים מודיעים בקרקע דאין אונאה לקרקעות ובתוס' שם ד"ה ש"מ הק' ע"ד דהטעם דאין אונאה לאו משום דאין מחירן קבוע אלא דגזיה"כ כיון דאין עוברין מיד ליד.

ע"ע פניי דנקט דכיון דפ' אונאנה נאמרה בקרקעות ודאי דאף בקרקעות איכא איסורא אלא דפטור מהשבה כיון דאי עביד מהני ודוקא מטלטלין דאיסורן משום לא תונו הו"ל כגזל ומרבי' ליה להישבון מוהשיב את הגזילה, ועפי"ז כ' הפנ"י לדון דה"ה בדפחות משתות במטלטלין איכא איסורא כי היכי דאי' איסורא בקרקעות ועיקר האיסור בקרקעות מבוא' בפנ"י דאינו משום לא תונו ואולי דהאיסור משום אונאת דברים וכמש"כ הסמ"ע סקנ"א בשם המהרש"ל, [אמנם צ"ב מה הועיל הפנ"י בתירוצו הא קרא דלא תונו נאמר בקרקעות, ואולי דכוונתו לציווי דרוב שניו וכמש"כ הרמב"ן עה"ת], עוד מבוא' בפנ"י דאי לא תונו נאמר אף בקרקעות היה בקרקעות מצות השבה כגזל ואף דבגזילת קרקעות ל"י חיוב השבה היינו משום דהתם חיוב השבתו הוא בקרקע וקרקע אינה נגזלת משא"כ באונאה דהגזילה וחיוב ההשבה הוא בדמי הקרקע.

ילה"ס להראשונים דאיכא איסורא בקרקעות אי איכא חיוב השבה לצי"ש או דכיון דלא מתקן בהכי הלאו ליכא חיובא כלל, [ועיי' במצוין לעיי' בדין השבה במטלטלין פחות משתות], ועיי' הגהות נחלת צבי שם.

דינו האחרונים בדין תולב"ח אי דינו כקרקע לענין אונאה, ובש"ך סי' צ"ה סק"ח הוכיח מלשון הר"מ פיי"ג ממכירה הי"ד דכ' דין אונאה בקרקעות בטרקלין גדול דהוי תולב"ח דמבוא' דתלב"ח דינו כקרקע, ולכאוי' גמ' ערוכה היא להלן בחיטים שזרען בקרקע, ובאחיעזר ח"ב סי' נ' ובהמאיר לעולם ח"א סי' ה' כ' דכללא דתולב"ח דדינים התלויים בשם קרקע ומטלטלין [כגון שבועה שומרים גזילה וכיוצ"ב] תלב"ח דינו כקרקע ודינים התלויים בשם תלוש ומחובר [כעיי' ושחיטה], תולב"ח דינו כתלוש, והלכך אונאה דתלוי בשם קרקע וכדחזי' דמה"ט עבדים דינם נמי כקרקעות תולב"ח דינו כקרקע, ועיי' עמודי אור סי' ק"ז, ועיי' להלן בדברי המרדכי בשכירות בית.

אונאה בשטרות

גמ' יצאו שטרות כו' הק' הראשונים היכי משכ"ל נדון אונאה בשטרות מדאורי' הרי מכירת שטרות לאו דאורי' וכמבוא' בב"ב קמ"ז ב' דמה"ט בחזר המוכר ומחלו מחול, והטעם דל"מ מכירה מדאורי' יעוי' ר"מ פכ"ז ממכירה הי"ב משום דאין גופן ממון, וכ"כ הר"ן כתובות מ"ד ב' מדפי הרי"ף, [ועי' ח' רח"ה פכ"ב ממכירה שאין החיסרון בעיקר המכירה אלא שאין מעשה קנין מועיל לזה], וטעם זה הוא לשעבוד הגוף אבל שעבוד נכסים חשיב גופו ממון, והטעם דל"מ מכירה ע"ז יעוי' תוס' ב"ב ע"ז ב' ד"ה קני משום דאינו ברשותו, ובקצוה"ח סי קכ"ו סק"ט נקט טעמא דאינו ברשותו אף לענין שעבוד הגוף [והובאו דבריו להלן], ות"י בכמה דרכים, **א.** בתוס' תי' בשם ר"י דמכירת שטרות דאורי' ומ"מ יכול המוכר למחול דלא פקע זכותו לגמרי, ומשא"כ מתנת ש"מ דינו ככורש דפקע זכותו דהנותן לגמרי, וכ"כ הר"ן כתובות מ"ד ב' מדפי הרי"ף בשם ר"ת ופי' הדברים דמכירת שטרות לא מהני מדאורי' אלא על שעבוד נכסים דהוא בר מכירה אבל שעבוד הגוף אינו בר מכירה ואין קנין נתפס בהן ונשאר ברשות מוכר והלכך יכול למחול על השעבוד הגוף ותו פקע השעבוד נכסים, ומשא"כ מתנת ש"מ דעשאו ככורש זוכה גם בשעבוד הגוף, [ועיי"ש בר"ן אמאי כשמת הלוח דפקע שעבוד הגוף לא פקע ממילא השעבוד נכסים, ועי' תומים סי' ס"ו סק"ג], **ב.** עוד תי' בתוס' דהלוהו בע"פ ונתן לו מעות כדי לעשות שטר שעבוד, וכן להיפך דמכר הלוח למלוה השטר ונהי דשוה לו גוף השטר בתורת ראי' וכן דעי"ז עושהו החוב למלוה

בשטר מ"מ חשיב אין גופו ממון, ובתוס' כתובות פ"ה ב' ד"ה המוכר פי' בכע"ז במכר השטר לאחר ושוה לו שיחזור וימכרו בדמים מרובים, ויעוי' נתייה"מ סי' ס"ו סק"א דשייך ע"ז מכירה כיון דאיכא שויות לשטר עצמו דיכול הלוקח למוכרן למלוה או ללוה ומ"מ חשיב אין גופן ממון כיון דכל תכליתו של השטר הוא לראי' בעלמא, אמנם באמרי בינה סי' ס"ג סק"ג הק' ע"ד הנתייה"מ אמאי חשיב אין גופן ממון ועיי"ש מש"פ בכונת התוס' בשמעתין, ג. עוד תי' התוס' בשם רבינו חים דאיירי ביש ללוה קרקעות ומוכר השעבוד נכסים, [והוא ע"ד ר"ת דאלא דלר"ת מהני מכירת שעבוד נכסים בכל ענין ולר"ח ל"מ אלא ביש לו קרקעות ובמהרמ"ש הק' דלמכירת שעבוד נכסים לא בעי' למיעוטא דשטרות אלא מתמעטי מטעם דהוי קרקעות עיי"ש, ועי' נימוקי הגרי"ב, ובאמרי בינה הלואה סי' ס"ג סק"ד פי' דכיון דהמכירה היא בשטר והחוב נגרר אחר השטר חשיב למכירת מטלטלין, ג. בתוס' ב"ב ע"ו ב' ד"ה קני פי' דאיירי במצא שטר לאחר יאוש ומוכרו לבעלים ביוקר, ונחלקו הקצוה"ח ונתייה"מ סי' ס"ו סק"א אי כונתם דיאוש עדיף ממכירה והמוצא זוכה בגוף החוב, או דיאוש לא מהני בחוב ואין המוצא זוכה אלא בשימוש השטר לראי', ועי' אמר"ב הלואה סי' ס"ג סק"ג, ד. הר"ן בשמעתין ובכתובות שם פי' דמכירת שטרות מדרבנן והקרא לא אתי אלא לעבדים וקרקעות אלא דממילא נפקי שטרות מאונאה [כשמכרו מדרבנן] כיון דאינו מכור ואין גופן ממון, ועי' אמר"ב שם סק"ד, ה. הרמב"ן ב"ב ע"ז א' תי' דאירי במכר את שטרו באונאה ולא חזר בו עד שגבה הלוקח את חובו דבכה"ג כבר זכה בו הלוקח ומיעטיה רחמנא מאונאה, וצ"ב דכיון דהמכירה חלה רק לאחר שהלוקח גבה חובו אי"כ הו"ל גופו ממון ואמאי מתמעט מדין שטרות, ועי' אמר"ב סי' ס"ג סק"ט.

ע"י שו"ע סי' ס"ו סל"ד דהמוכר שט"ח והיה הלוח עני בשעת מכירה בכלל אונאה הוא ואין אונאה לשטרות, [ויעוי' בש"ך שם ס"ק ק"ג דהביא לבעה"ת שער נ"ו ח"ו דל"ה מק"ט כיון דהיה יכול לברר אם הלוח עני ומ"מ הוי בכלל אונאה דשטר שאין ברור דיכול הלוח לשלם שוה פחות], ובקצוה"ח סי' קכ"ו סק"ט הק' על דין השו"ע שם סי' דהמוכר חובו במעמ"ש ונמצא הלוח עני דחוזר וגובה מהמוכר, ואמאי הא כה"ג חשיב לאונאה כמבוא' סי' ס"ו ואין אונאה לשטרות, וכתב לחדש דבאמת חוב חשוב גופו ממון [ומאי דא"א למכרו ולהקדישו משום דאינו ברשותו], והא דממעטי בשמעתין שטרות מאונאה הוא דוקא בשטרות הנקנים בכ"מ דגוף השטר חשיב אין גופו ממון, ובחי' הגר"ש קידושין סי' ה' הק' ע"ד דבמכירת שטרות נמי מוכר גוף החוב וא"כ נהי דאין אונאה לשטרות מ"מ יהא אונאה על גוף החוב ועיי"ש דאפ"ל בע"א דבמכירת שטרות אין מוכר גוף החוב אלא השעבוד נכסים [וכדנתבא' לעי' דלא שייך קנין על גוף החוב], ומשא"כ במעמ"ש דמוכר גוף החוב ואין יכול למחול, ולפי"ז עיקר החילוק אינו אי מוכר מלוה בשטר או מלוה ע"פ אלא אי מוכר בכ"מ או במעמ"ש, ובד' הקצוה"ח צ"ל דס"ל דבמכירת שטרות נהי דמוכר נמי גוף החוב מ"מ אי"ז בכלל מעשה המכירה אלא דעיקר המכירה הוא השטר והחוב ממילא עובר לקונה ועי' סברא כע"ז בחי' ר' ראובן ב"ב ס"י"ח, ובאמר"ב הלואה סי' ס"ג סק"ב הק' על הקצוה"ח דעל גוף החוב ל"ש אונאה כיון דאינו דבר המטלטל.

ובעיקר ד' הקצוה"ח דבמכירת מלוה ע"פ איכא אונאה, יעוי' בפ"ת סי' רכ"ז סק"ב דהביא דהחוו"ד סי' קע"ג סק"א פליג וס"ל דאף בכה"ג לי' אונאה, דכ' החוו"ד שם דבקנה חפץ בהמתנת מעות באונאה דנים דהאונאה הוא עבור החוב וכיון דהחוב צריך שומא ואין אונאה לשטרות לי' אונאה, והא דהוצרך להוסיף דהחוב צריך שומא ביארו דאי החוב אי"צ שומא אי"כ אין לפרש האונאה עבור המתנת המעות לחוד אלא הוי אף עבור עיקר המקח והו"ל כשכר פועל עם סוס דמשערים האונאה לפי שכר הסוס והאדם אבל כיון דהחוב צריך שומא בזה יל"פ האונאה כנגד החוב לחוד, ועיי"ש בפ"ת דבשטמ"ק ס"ה ב' מפורש דלא כהחוו"ד דכ' בטרשא דשרי ה"מ בפחות מכדי אונאתו אבל בשיעור אונאה מחזיר האונאה ולא אמרי' דהאונאה הוא עבור המתנת המעות [ור"ל דהרי כל שריותא דטרשא משום דמפרשי' דזהו מחירו של החפץ ולי' המתנת מעות וא"כ בע"כ דהאונאה הוא עבור המקח דאי הוי עבור המתנת מעות אי"כ שוב אסור משום ריבית].

ע"ע ר"ש משאנץ פ' בהר דלא איצריך מיעוטא דשטרות אלא לנתאנה הלוקח אבל נתאנה המוכר פטור דלא גרע משורף שטרותיו של חבירו ומבוא' דחיוב השבת אונאה הוא מתורת גזילה דאי הוי חיוב בפ"ע צ"ע מאי שאטיה לשורף שטרותיו של חבירו ועדיין צ"ב דאף אי הוי מתורת גזילה אמאי חשיב לגרמי הרי כין דהמקח חל והפסיד לו מדמי מקח, גזילת דמי המקח הוי גזילה גמורה ול"ד לשורף שטרותיו דכל ההפסד הוא מניעת גבית החוב וד"ז לא עשה בידיים אלא בגרמי וצ"ע.

אונאה בהקדשות

ע"י רש"י במתני' דפי' אונאה דהקדשות בגזבר המוכר הקדש או המוכר עולתו שנפל בו מום [וע"י רש"י דנקט עולה ולא שלמים משום דקק"ל לריה"ג דהוי ממון בעלים איכא אונאה], וילה"ע אמאי לא נקט רש"י אונאה בהקדש בדרך חילול, ואמרו דס"ל לרש"י בדרך חילול אף בלא מיעוטא דהקדש לי' אונאה דל"ה דרך מקח, אמנם ע"י בדינא דשמואל בהקדש מנה שחיללו על שו"פ אי יסודו משום דאין אונאה להקדש או מטעם אחר.

דנו האחרונים אי מעוטא גדר מיעוטא דאונאה מהקדש, דלא נאמר פרשת אונאה בחפצי הקדש או דל"י איסורא דאונאה במהנה רשות הקדש ונפק"מ בגזבר דמאנה להדיוט, דאי הוי מיעוטא בחפצי הקדש מסתבר דל"ש נתאנה ההדיוט או נתאנה ההקדש אבל אי היי מיעוטא מרשות הקדש מסתבר דה"מ בנתאנה ההקדש, [וכן יל"ד לענין הלאו דאף להרמב"ן דאי לאו בקרקעות בהקדשות לי' ללאו], ובר"מ פ"יג ממכירה ה"ח מפורש דאף בנתאנה ההדיוט ליכא אונאה, וע"י ח"י רמ"ש נ"ב ב' ומנח"ש ס"י ס"ו, וע"ע להלן בדין ביטול מקח בהקדש בנתאנה ההדיוט.

עוילה"ס אי מיעוטא דהקדשות הוא משום הקדושת הקדש או משם הממון הקדש, והעירו דגמ' ערוכה היא להלן נ"ב ב' דבבנין בחול ואח"כ מקדישין אף דהוי ממון הקדש בלי קדושה לי' אונאה, וע"ע להלן בדין אונאה במע"ש ושייך לנידון הנ"ל.

אונאה בשכירות

גמ' בעי ר"ז שכירות כו' **נחלקו** הראשונים בביאור ספיקא דהגמ', שי' הרמב"ן רשב"א וריטב"א וש"ר דהנידון בשכירות מטלטלין אי חשיב לממכר או לאו, ולמסק' דחשיב כממכר נחלקו אי הוי גזיה"כ לענין אונאה או דחשיב כממכר לכה"ת כיון דאית ליה קנין פירות בגויה [אלא דמ"מ לא מקרי ביתו וקנין כספו דל"ל דנין בגוף הדבר], ע"י תוס' ותורא"ש בתי' א' רשב"א ר"ן ונמו"י, ויש נפקותא גדולה בפלוגתא זו אי שכירות הוי קנין גוף לפירות או שעבוד בעלמא להרבה הלכות, ובקובע"ע ס"י נ"ג וקה"י שביעית ס"י א' האריכו בזה, וע"ע ש"ך ס"י ש"יג סק"א לענין קנין חצר בחצר שכורה ואכ"מ.

שי' ריטב"א הישנים והשטמ"ק בשם הר"י דלענין מטלטלין פשיטא דיש אונאה והספק לענין שכירות קרקע אי חשיב כממכר ולי' אונאה [כדין מכירת קרקע] או דל"ח כממכר ואיכא אונאה, [ולא ממעטי' קרקע אלא בתורת מכירה],

שי' המרדכי דהספק בין לענין מטלטלין ובין לענין קרקע ולמאי דמסקי' דחשיב כממכר ואיכא אונאה ה"ה דאיכא אונאה בשכירות קרקע, אמנם המרדכי הביא בשם רבינו ברוך שתמה על פירוש זה ולכאז' ר"ל דכי היכי דאין אונאה במכירת קרקע ה"ה דלי' אונאה בשכירות קרקע, ויסוד הנידון אי תשלומי השכירות עבור הקנין דלפ"ז חשיב כקרקע או דהתשלום על ההשתמשות ושימושי הבית חשיב למטלטלין, וע"י קה"י ס"י מ"ו סק"ה, ובהגהות נחלת צבי על השו"ע סכ"ט הביא דברי השואל שם דנידון המרדכי אי בית דהוי תלבי"ח דינו כקרקע או כמטלטלין ודחאו, ופי' נידון המרדכי באונאה יותר מפלגא דאסור אף בקרקע אי אף שכירות דינו כממכר או דשכירות שרי אף ביותר מפלגא עיי"ש.

ע"י תרומה"ד ס"י ש"י"ח וכן משמעות הר"מ שם הי"ז דבאונאת שכירות אפי' ביותר משתות מחזיר אונאה ופי' שם התרומה"ד הטעם דנהי דביותר משתות הוי ביטול מקח [ולד' הר"י שניהם יכולין לחזור] ה"מ כשאפשר בחזרה אבל בשכירות שכבר נעשית המלאכה ואין יכול להחזיר הפעולה מחזיר האונאה וכ"כ הסמ"ע ס"ק ס"א, והנה כבר הובא לע"י בארוכה נידון האחרונים ביותר משתות להר"י דשניהם יכולין לחזור אי כשנתרצה המתאנה למקח חל המקח למפרע או מכאן ולהבא ומדברי התרומה"ד למידין דחל למפרע, דאי חל מכאן ולהבא א"כ בטל קציצה הראשונה ותו אין חייב לשלם לפועל אלא מדין נהנה [ובתורה"ד מפורש דאיירי אף להר"י וכ"ה בשי' הרמ"א דהביא בסעי' ד' להר"י ובסעי' ל"ג פסק כהתורה"ד] ועדיין ילע"י דהרי הכא איירי בלא נתרצה למקח ובכה"ג לכו"ע בטל הקציצה למפרע, ויש ליישב, ובתניה"מ ס"י רס"ד סק"ח נקט דבאמת בטל הקציצה וחיהו מדין נהנה לחוד.

עוד כ' התרומה"ד שם דבשכר פועל עם סוס מחשבין שכר הסוס לחוד ושכר הפועל לחוד וכנגד חלקו של הפועל ליכא אונאה וכנגד חלקו של הסוס איכא אונאה, ויעוי' בב"ח ובבהגר"א סק"י דדוקא בידוע שכר הפועל לחוד ושכר הבהמה לחוד אבל באין ידוע אמרי' שכל האונאה הוא עבור הפועל ואין בזה דין אונאה, וביתרון האור על המשניות האריך בדברי הב"ח, ולכאז' אף להב"ח אי פירש דעל הסוס לוקח בשויו ועל הפועל לוקח יותר משויו ל"ה אונאה, והעירו איך יהא הדין לשי' הרמ"א דבאונאת פועל יותר מפלגא הוי אונאה במפרש דהאונאה יותר מפלגא עבור הפועל אי הוי אונאה או כיון דיחד עם הסוס לא הוי יותר מפלגא לענין זה שמין כל העסק יחד [ועיקר הספק אי יותר מפלגא הוא מהל' אונאה או מהל' מק"ט ויבוא' להלן].

ובעיקר דינו להתרוה"ד יעוי' מחנ"א אונאה גזילה ס"א דפליג וס"ל דשכירות פועל עם סוס חשיב לשכירות פועל לחוד והוכיח כן מההיא דחמרין להלן ע"י ב' עיי"ש, וכן הרגיש בזה הקצוה"ח ס"י שלי"ג סק"ב עיי"ש מש"כ לדחות [וכד' המחנ"א כן עולה מדברי החזו"א חו"מ ס"י כ"ג סק"י דנקט דדינא דשכירות ספינה להלן ע"י א' חשיב לשכירות פועלים כיון דשכר הספן יחד עם הספינה ולכך בספינה זו ויין סתם אינו נותן אלא מה שנהנה ואין דינו כשכירות בית שנפל דחייב לשלם אף על הזמן שאחר הנפילה דשאני שכירות פועלים משכירות בתים ולהתרוה"ד אף בספינה כנגד חלק הספינה צריך לדון כשכירות כלים, ואולי דאף להתרוה"ד ל"י קנין בשכירות הסוס כשכירות מטלטלין דעלמא כיון דכל שימוש של הסוס הוא ביחד אם האדם והלכך אף בשכירות ספינה וספן ליכא קנין בספינה ועי'].

שכירות פועל וקבלן

נחלקו הראשונים בדין שכירות פועלים אי דינו כשכירות מטלטלין ונשנו בזה ב' שיטות, ש"י הרמב"ן רשב"א ריטב"א ור"ן דבשכירות פועל וקבלן ליכא אונאה דלאו ממכר הוא [וילה"ס אי כונתם משום דיכולין לחזור או דשכירות פועלים ל"ה בדרך מכירה אלא בתורת שעבוד לחוד, [ויתכן ואף לש"י התוס' דשכירות מטלטלין נמי ל"ה אלא שעבוד לחוד מ"מ שייך ביה לשון מכירה כיון דהוי בר ממכר ומשא"כ שכירות פועל דאינו בר ממכר] ונפק"מ בפועל וקבלן בקנין דא"י לחזור [להרבה ראשונים], ועי' אבי עזרי פ"ג ממכירה ה"ט"ו, ובש"י הריטב"א יעוי' במחנ"א שכירות פועלים ס"י א' דהק' דהריטב"א סתר דבריו ב"מ י' א' דנקט דפועל גופו קנוי כעבד ושכירות פועל כממכר, וכי ליישב דכ"ד הריטב"א בשמעתין דוקא בפועל שנשכר למלאכה ידועה אבל פועל שנשכר לכל המלאכות ס"ל דחשיב כממכר ויש אונאה.

ש"י הר"מ פ"ג ממכירה ה"ט"ו י"ח דשכירות פועל חשיב ממכר אלא דל"י אונאה בפועלים מפני שהוא כקונה אותו לזמן ועבדים אין בהם אונאה, וה"מ פועל אבל קבלן דאינו כעבד איכא אונאה, ו**נחלקו** האחרונים בביאור שיטתו ובסברת החילוק בין פועל לקבלן, **במ"מ** שם פ"י דחילוקא דפועל מקבלן משום דקבלן קונה בשבח כלי והוי כמכירה משא"כ פועל והק' דהא גבי ב"ת קיי"ל דאין אומן קונה בשבח כלי, אמנם בתרוה"ד ס"י ש"י"ח פ"י דס"ל להר"מ דשאני פועל דמשועבד לזמן הלכך חשיב כעבד ומשא"כ קבלן דאין משועבד לזמן ל"ח כעבד, ובש"י המ"מ דלא נחית להאי חילוקא יעוי' במהרי"ט חו"מ ס"י"ט דטעמו משום דאזיל לש"י פ"ה מטו"ט ה"ב דב"ח לא הוקש לקרקע וא"כ ל"י לפרש כונת הר"מ דבעי' ובפועל ל"י אונאה משום דדינו כעבד דהרי עי' נמי לא הוקש לקרקעות אלא עיקר הטעם דכי היכי דקרקעות אתמעטו משום דאינו מיד ליד ה"ה עבד ונהי דגופו קנוי מ"מ הרי הוא מוחזק בעצמו ואינו עובר מיד ליד, וה"מ פועל אבל קבלן דקונה בשבח כלי השבח הוי כמטלטלין דעובר מיד ליד ושייך ביה אונאה, ובישוב קו' המ"מ דקיי"ל אין אומן קונה בשבח כלי יעוי' במהרי"ט שם דנהי דאינו קונה מ"מ כיון דהשבח שמשביח לבעה"ב עובר מיד ליד ועי' מקבל שכר חשיב כמטלטלין ועיי"ש דלפ"ז כל חילוקא דקבלן מפועל הוא דוקא בקבלן ששכרו לעשות כלי או לארוג בגד דאיכא שבח אבל בשכרו לעשות מלאכה לבד כגון לשמור ולרעות בהמתו הוי התחייבות גרידא ואינו עובר מיד ליד ודינו כפועל דליכא אונאה, [אמנם בעיקר ד' המ"מ דעי' לא הוקש לקרקע כבר האריך שם התרוה"ד לחלוק ולהוכיח דעי' הוקש לקרקע וכ"כ המל"מ טו"ט שם, ועי' קוב"ש ב"ב או' ש"י, ולכך פ"י התרוה"ד דברי הר"מ כפשוטן וכנ"ל, וסתימת התרוה"ד דבקבלן בכל ענין ל"י אונאה, אמנם טענת המהרי"ט דקבלן שאינו עושה שבח הוי התחייבות ואינו עובר מיד ליד הוא טענה אלימתא, וכמו"כ ילע"י מ"ש התחייבות קבלן מחוב דאין גופו ממון [לחלק מהאחרונים לעי'] ובמחנ"א על הר"מ פ"ג ממכירה פ"י דס"ל להר"מ דממכר לאו דוקא ואף שכירות דל"ח

לממכר יש בו אונאה עיי"ש. והנה בר"מ שם הל' ט"ז כדפי' הכ"מ מבוא' דבקבלן דקרקע ליכא אונאה דחשיב כקרקעות, וצ"ב דהרי שכרו על פעולתו ואמאי נידון כקרקע ואי חילוקא דקבלן מפועל משום דבקבלן אומן קונה בשבח כלי א"ש דבקרקע שכרו שבח הקרקע.

בריטב"א החדשים כ' להוכיח דאין אונאה בקבלן מהא דא"י בב"ק קט"ז א' דבטול דינר והעבירני פטור משום טענת משטה אני בך וה"מ קודם שנתן המעות אבל לאחר שנתן המעות דל"י לטענת משטה חייב ואי איכא אונאה בקבלן יש לפוטרו אף לאחר נתינת המעות משום אונאה, ובחכמת שלמה ס"י רס"ד ס"ז כ' דבטול דינר והעבירני חשיב לפועל כיון דאיירי בבורח מבית האסורים וחייב לעשות הפעולה מיד [וס"ל דחילוקא דפועל מקבלן אי חייב בעשיית הפעולה מיד או אימתי שירצה, והארכנו בזה בשכירות פועלים], ועד"ז י"ל לדי' המהרי"ט דחלוק קבלן שנשכר לעשיית מלאכה שיש בה שבח מקבלן שנשכר

למלאכה שאין בה שבת, דבבורח מבית האסורים כיון דליכא שבח דינו ליכא אונאה אבל בקבלן שנשכר לעשיית כלי יתכן דאיכא אונאה כהר"מ, וכ"כ המנחת פיתים, ובנתיח"מ סי' רס"ד סק"ח כי דבטול דינר והעבירני ליכא לדון משום אונאה לחוד כיון דידע ומחיל, ועיי"ש בכ"ד, [והובאו דבריו לעי' בריש אונאה], והעירו דמ"מ חז"י ד' הנתיח"מ דבבורח מבית האסורין לולי סברת ידע ומחיל הו"ל אונאה לשי' הר"מ דיש אונאה בקבלן ודלא כהמהר"ט דבקבלן דליכא שבח ליכא אונאה,

חיטין שזרען בקרקע

גמ' בעי רבא חיטין וזרען כו' אלא דאמר איהו שדאי בה כדבעי כו' נחלקו הראשונים בביאור ספיקא דהגמ' ונשנו בזה ג' שיטות, שי' רש"י תוס' ותורא"ש דהטעות היתה במידת החיטים הנצרכת לקרקע [ואיירי בדלא אשרוש] ומ"מ הוי מידי דאונאה ולא מק"ט כיון דהוא דבר הצריך שומא ואינו גלוי, ובמחנ"א סי' ח' למד מדבריהם דכל דבר הצריך שומא חשיב לאונאה ולא למק"ט כיון דנתקיים מה שפסקו ול"ד לאונאת מידה ומנן דלא נתקיים מה שפסקו, וברמב"ן ורשב"א הק' דמ"מ ליהוי מק"ט דהרי ברור שדעתו היה כמה שהקרקע צריכה ומה שפסק על פחות הוא בטעות, [ולא גרע מזבין אדעתא למיסק לא"י דהוי מק"ט] ועי' אבהא"ז פ"ג ממכירה ה"ז,

שי' הר"מ פ"ג ממכירה ה"ז והראב"ד הובא בראשונים דאיירי בשכרו בקבלנות לזרוע הקרקע וטעה במידת החיטים ולא זרע זריעה הראוי' והספק אי חשיב לאונאת קרקע או לאונאת מטלטלין, וברמב"ן ורשב"א הק' ע"ד דאם לא זרע כדבעי אמאי נוטל שכרו הא לא עבד עבודה הראוי', עוד הק' האחרונים מהו הספק הרי אין האונאה במכירת החיטים אלא בדמי הקבלנות ונאמרו בישוב הדברים ב' דרכים, א. הכס"מ פי' דהר"מ לשי' דיש אונאה בקבלן וה"מ בקבלן של מטלטלין אבל בקבלן של קרקע לי' אונאה, וספיקא דהגמ' אי אזלי בתר הקרקע והוי אונאת קרקע או בתר הזרע והוי אונאת מטלטלין, ולפי"ז אין הספק כלל בדין החיטים אי חשיבי קרקע או מטלטלין, אמנם צ"ע מספיקא דהגמ' לענין עומר ולענין שבועה דהתם הרי הספק בדין החיטים אי חשיב לקרקע או מטלטלין ועי' קר"א מנחות ס"ט א, וכן לשי' הר"מ איירי אף בדאשרוש ודלא כרש"י, [וסברת החילוק בין קבלנות של קרקע למטלטלין צ"ב, ולמש"כ לעי' מהמהר"ט דהטעם דבקבלן יש אונאה הוא משום השבח שעשה דחשיב עובר מיד ליד י"ל דה"מ שבח של קרקע ולא של מטלטלין], ובאבהא"ז שם הק' ע"ד דא"כ מפורש בגמ' דקבלן יש לו אונאה ואמאי כי הר"מ שם הי"ח בלשון נראה לי, ובנתיח"מ סק"כ הק' דאי האונאה בשכר הפעולה והספק אי חשיב לאונאת קרקע או למטלטלין אמאי מוקמי' שהיה טעות במידת החיטים ולא מוקמי' כפשוטו דהטעות היה במחיר הקבלנות, **עוד** כי הכס"מ דהטעם דלא הפסיד שכרו [וכקו' הראשונים] משום דהשביחה בזריעה אלא שלא השביחה כראוי ועי' בנתיח"מ שם משה"ק, ב. הנתיח"מ שם פי' דאין הספק על שכר הקבלנות אי חשיב קבלנות קרקע או מטלטלין דפשיטא דחשיב לקבלנות קרקע כיון שהשכירות היה לעבוד ולזרוע בקרקע, אלא הספק על הטעות בחיטים אי חשיב לאונאת מטלטלין או קרקע, והטעם דנוטל כל שכרו דאיירי בהטעהו בעה"ב וא"ל דסגי בזריעת ה' דכיון דהפועל לא פשע מגיע לו כל שכרו אלא דכיון דהיה טעות ואונאה בגוף השכירות דהשדה צריכה לזריעת ו' מספק"ל אי חשיב לאונאת מטלטלין דהטעות היה במידת החיטים או לאונאת קרקע דהחיטין חשיבי כקרקע, ובאבהא"ז פ"ג ממכירה ה"ז ועי' עליו אמאי חשיב כה"ג לאונאת הפועל הרי הפועל עשה כפי ציווי הבעה"ב ואי ע"י הטעות עבד הפועל פחות א"כ אין הטעות במה שלא זרע זריעה הראוי' אלא שנטל על ה' כמה שנוטלים על ו', [וכן ילע"י דעדיין תקשי קו' הראשונים בס"ד דאמר"י אילימא דאמר איהו שדאי כו'], ולכ"פ כונת הר"מ דהטעות היה של הפועל אלא דהיה הטעות בדבר התלוי באומד שיש קרקע שסגי לה בה ויש שצריכה ו' וכל טעות התלוי באומד דינה כאונאה [וכדנבא' בשי' רש"י], אמנם אף לדבריו עדיין ילה"ק לס"ד וכנ"ל, והנה נחלקו הלח"מ וסמ"ע אי איירי בחיטין של פועל או של בעה"ב, וכפשוטו תלוי בבי' דרכים הנ"ל דלהכס"מ איירי אף בשל בע"ב [דאין הנידון כלל במכירת החיטים אלא

בדמי הקבלנות], ולהנתיח"מ איירי בשל פועל, אמנם הנתיח"מ בחידושים הביא לד' הסמ"ע דאיירי בשל בעה"ב ומשמע דאיהו נמי ס"ל

דהנידון בדמי הקבלנות וכל פלוגתתו ע"ד הכס"מ דה"מ כשהטעות בחיטין אבל כשהטעות בשומת עבודת הקרקע חשיב לקבלנות דקרקע [והוא ע"ד שי' התוס' להלן],

ובד' הלח"מ דפי' דאיירי בחיטים של פועל והספק בדמי החיטים אין הכרח כלל דלהר"מ קבלן דקרקע דינו כקרקע כיון דלא איירי כלל באונאת דמי הקבלנות, אלא בדמי מקח החיטים.

שי' הרמב"ן וש"ר בשם הר"ח דאירי במכר חטים הזרועים בקרקע ואינה במחיר החטים והספק אי החטים דינם כקרקע או כמטלטלין, ולדבריהם דין האונאה לעולם תלוי במקח או הוי מקח של מטלטלין או של קרקע, אמנם התוס' ד"ה כל בסוה"ד פליגי וס"ל דאין האונאה תלוי במקח אלא אי הטעות במחיר של קרקע או של מטלטלין ולכך כתבו דכשהטעות במחיר החטים אף דהחטים דינם כקרקע חשיב לאונאת מטלטלין וכ"כ בד"ה 'אלא' לאידך דאף אי החטים כמטלטלין מ"מ אי הטעות בהשבתת הקרקע חשיב לאונאת קרקע [ולהרמב"ן מסתבר דחשיב כה"ג למטלטלין, אלא דמ"מ שי' הרמב"ן דכה"ג חשיב למק"ט ולא נאמר אונאה אלא בדבר התלוי ביוקרא וזולא], ובשי' התוס' יתכן דס"ל כהרמב"ן עה"ת דטעמא דאין אונאה בקרקעות כיון דאין שומתן קבועה והוי כפחות משתות דלפ"ז ה"מ כשהטעות בשומת הקרקע אבל כשהטעות בשומת המטלטלין שייך דין אונאה. והנה יעוי' בנתיב"מ סק"כ דהמוכר פירות המחוברין לקרקע והטעות היה במחיר הפירות חשיב לאונאת מטלטלין ולהרמב"ן חשיב לאונאת קרקע, ועי' שו"ע קצ"ג ס"א פלוגתת המחבר ורמ"א אי פירות העומדים ליתלש דינו כקרקע לענין אונאה וכ"ז שאין עומדים ליתלש אין דינם דקרקע, ולהנתיב"מ כ"ז הוא רק להרמב"ן ואולי דאירי התם דהאונאה בשיווי פירות המחוברין לקרקע וצ"ע, ולולי דברי הנתיב"מ הימ"ל דכ"ד התוס' בחטים שלא אשרוש אבל באשרוש מודו דחשיב אונאת קרקע, ואמרו דאפשר לדון נמי להיפוך דאף להרמב"ן וסייע' יתכן דהמוכר פירות המחוברין לקרקע חשיב כמטלטלין וכ"ד דחשיב לקרקע הוא דוקא במכר החטים עם הקרקע.

ביטול מקח בקרקעות והקדשות

ביטול מקח בקרקעות

נ"ז א' גמ' אמר רבא בעי' ר' אמי כו' נחלקו הראשונים בספיקא דהגמ', שי' רש"י דהספק אי יותר משתות דביטול מקח הוא מהל' אונאה או מדין מק"ט ולמסק' דמסקי' דביטול מקח אין להם כמש"כ הר"ף נמצא דיותר משתות הוא מהל' אונאה, [ומ"מ אף אי הוי מתורת מק"ט אי"ז מק"ט לגמרי אלא כיפות ונמצאו רעות ולכך רק המתאנה יכול לחזור, ואף להר"י דשניהם יכולין לחזור תחילת הדין הוא מחמת זכות חזרה דהמתאנה], אולם הראב"ד [הובא בריטב"א הישנים] נקט בפשיטות דיותר משתות הוא מפרשת אונאה דאי הוי מהל' מק"ט אמאי אי"ז לחזור לאחר בכדי שיראה ולדבריו צ"ל דספיקא דהגמ' אי קרקעות אימעטו לגמרי מפרשת אונאה או מאונאת שתות לחוד, וכן עולה מדברי הסמ"ע סי' רכ"ז סקנ"ב דכ' דדיותר מפלגא הוא מתורת אונאה, וכן צידד החזו"א תמורה סי' ל"ד סק"ג ד' [וא"ש לד' הרמב"ן עה"ת דטעמא דקרקעות משום דלא קפדי אינשי ד"ל דה"מ בשיעור שתות], ולשי' התוס' לעי' נ"א ב' דיותר משתות הוא מדין יין ונמצא חומץ נמצא דאף למס' הוא מתורת ביטול מקח וצ"ל ספיקא דהגמ' אי בקרקעות חשיב נמי כיון ונמצא חומץ או דכיון דלא קפדי אינשי [וכמש"כ הרמב"ן עה"ת] אף ביותר משתות לא קפדי.

ובעיקר קו' הראב"ד היכי מהני בכדי שיראה ביותר משתות אי הוי מדין מק"ט, צ"ל כמש"כ המחנ"א סי' ד' דהטעם דלי' שיעורא דבכדי שיראה במק"ט כיון דחזקה אין אדם מתפייס במומין וה"ט לא שייכא ביותר משתות, וכן י"ל לפמ"ש הגליא מסכת סי' י' דמומין כיון דכולהו קפדי והוי תביעה ברורה אין ממחרין לתבוע משא"כ אונאה דתלוי ביוקר השער ואי"ז תביעה ברורה אין ממתינין לאחר בכדי שיראה דלפ"ז ביותר משתות שפיר איכא מחילה לאחר בכדי שיראה, והראב"ד ס"ל דטעמא דמומין לאו משום דאיכא אומדנא דאין מוחל אלא אפי' באיכא מחילה להדיא לא מהני אלא בעיני הקנאה חדשה דלפ"ז יותר מתות אי הוי מתורת מק"ט נמי לא הוי מהני מחילה.

עוד נחלקו הראשונים בשיעור ביטול מקח דקרקעות דברש"י מבוא' דשיעורו ביותר משתות כמטלטלין וכ"כ הר"ף, אמנם בתוס' בשמעתין ובכתובות צ"ח ד"ה אלמנה נקטו דשיעורו בפלגא, ועי' בלשונות התוס' ובדבריהם קידושין מ"ב ב' ד"ה ה"ג ובמהרש"ל ומהרש"א, בעה"מ ומלחמות רא"ש וריטב"א וברמ"א סכ"ט אי שיעורו בפלגא או ביותר מפלגא, והנה לשי' התוס' דשיעורו בפלגא לכאז' אי"ז מפרשת אונאה אלא מדין מק"ט, אמנם הסמ"ע סקנ"ב כ' דהוא מהל' אונאה, ועי' חזו"א תמורה שם, ונפק"מ אי איכא לשיעורא דבכדי שיראה ותוס' להלן ד"ה יצא מפורש דביותר מפלגא איכא לשיעורא דבכדי שיראה, [אמנם להאמור לעי' אין הכרח דהוא מדין אונאה דאף בהל' מק"ט שייך מחילה לאחר בכדי שיראה וכדנתבא'], ועי' היטב בדברי התוס' כתובות שם ובתו' משאנן [בשטמ"ק בשמעתין] בדין אונאה יותר מפלגא והוקר אי חייל למפרע.

יל"ב אי שיעורא דיותר מפלא נאמר אף בשטרות והקדשות ומלשון תוד"ה אמר דכת' מדקאמר אף משמע

דקרקעות נמי כו' משמע דקאי אקרקעות לחוד אמנם בשו"ע סי' ס"ח מפורש דהוא אף על שטרות.

ביטול מקח בהקדשות

גמ' ר' יונה אמר ההקדשות כו' עי' רש"י דהנידון אי שייך ביטול מקח בהקדשות משום דבהקדש לא שייך טעות כלפי שמיא, ור"ל דכל ענין מק"ט שייך כשנעשה המקח בין ב' הצדדים בטעות אבל הקדש דהכל נעשה ע"ד המחלל וא"צ לדעת ההקדש ל"ש בזה מק"ט, וברור דלפי"ז ה"מ בנתאנה ההקדש אבל בנתאנה ההדיוט שפיר הוי מק"ט, אמנם למש"כ תוד"ה יצא בסוה"ד דבנתאנה ההקדש חייב להוסיף הדמים וא"י לחזור בו דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט א"כ ה"ה דבנתאנה ההדיוט ל"ה מק"ט וחייל הפדיון, ועי' ח"י הגר"ט סי' קס"ב וחזו"א חו"מ ליקוטים סי' כ' לדף נ"ז א' וערוה"ש סי' רכ"ז סל"ד, **עוד** מבוא' ברש"י דה"מ ביטול מקח אבל דין אונאה שייך אף בהקדשות [בלאו מיעוטא דהקדש] והיינו משום דאונאה אינו משום טעות במקח ומשא"כ ביטול מקח דענינו מקח בטעות,

נחלקו הראשונים למ"ד דיש ביטול מקח בהקדשות אי בטל המקח לגמרי כביטול מקח עלמא או דהמקח קיים וישלים, ושורש המחלוקת בדברי ר"ל דקאמר דצריך לעשות לו דמים מה"ת אי ר"ל לעשות פדיון חדש או להוסיף דמי האונאה ונשנו בזה ג' שיטות, **ש"י** ריטב"א החדשים ותוס' תמורה כ"ז א' דלא יצא לחולין כלל ודין ביטול מקח בעלמא והא דתנן יצא לחולין היינו לכשיעשה דמים, **ש"י** תוס' תורא"ש רמב"ן ורשב"א דיצא לחולין וצריך להוסיף דמים, אמנם נחלקו התוס' ורמב"ן רשב"א אי כנגד האונאה נמי יצא לחולין דהתוס' נקטו דכנגד האונאה הוי ביטול מקח ולא יצא לחולין והרמב"ן ורשב"א ס"ל דאף כנגד האונאה יצא לחולין דהוי כנותן מקצת מעות על הקרקע שקנה הכל ומשלים השאר, [ועי' הגהות

הגרא"ז שם], אמנם הא מיהת פשיטא דאף להרמב"ן ורשב"א בטל הקציצה לגמרי אלא דכיון דההקדש לא פקע [דהרי חייב לפדותו בע"כ] תו חל הפדיון כשוי של החפץ, דאי לא בטל הקציצה הראשונה אמאי צריך להוסיף דמים הא אין דין חזרת מעות בהקדש, [העירן],

ובראשונים הנ"ל ביארו שיטתם ותורף דבריהם [כמש"כ בתורא"ש ובמהרמ"ש ובתוספת ביאור בחזו"א סי' ל"ד סק"ד] דהטעם דבהדיוט בטל המקח ביותר משתות ולא סגי בחזרת אונאה הוא מתרתי חדא דע"י חזרת האונאה מתאנה המוכר כיון דאינו חפץ למוכרו בפחות מפסיקה הראשונה, ועוד דהמתאנה אין חפץ בקיום המקח כיון דיכול לבא ליד הפסד אי ימתין בכדי שיראה, ומה"ט יכול המתאנה לחזור בו אף בלא תבעו המתאנה, וכשי' התוס' לעי' נ"א א' בתי' הא', ואמנם התוס' שם פי' טעם חזרת שניהם משום דהוי כיון ונמצא חומץ, יתכן דכ"ז הוא לבתר סברתם הכא דהמתאנה אין חפץ בקיום המקח, ועי' גלחש"ס דציין לדברי התוס' שם, והני תרי טעמי לא שייכא גבי הקדש דהמתאנה אין חפץ בביטול המקח כיון דא"י לבא לידי הפסד דצריך להשלים לו חלק האונאה וכן אין המתאנה יכול לבטל מחמת טעמא דאין חפץ בהוספת הדמים משום דאפי' מתחייב להקדש בטעות חייב לפדות דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, וצריך להוסיף דהא דלתוס' לא חל החילול כנגד האונאה דאי יחול החילול תו לא יהא צריך להוסיף דמים דאין חזרת אונאה להקדש ונמצא דהפסיד ההקדש, והלכך כנגד האונאה דינו כהדיוט דאין חפד ההקדש בקיום המקח,

ובעיקר דבריהם דאמרי' אמירתו לגבוה בפדיון בטעות, עי' תוס' קידושין כ"ט א' ד"ה משכו דפי' הטעם משום דטעות בשומא ל"ח לטעות, ולכאוי לפי"ז ה"מ בנתכין לחלל בשויו אבל בנתכין לחלל בשו"פ לא חל הפדיון אלא כנגד הפרוטה ואי חפץ בביטול החילול רשאי וכ"מ התוס', אמנם בריטב"א החדשים נקט דאף בגוונא דשמואל חייב להוסיף דמים מדאורי' לר"ל וצ"ב,

ע"ע תורא"ש ד"ה במאי דכ' דההיא דכל דינא דפדיון בטעות הוא דוקא בשיעור אונאה אבל בשיעור ביטול מקח ל"ה פדיון וצ"ע דסתר דבריו במש"כ כשי' התוס' דביטול מקח חל החילול מדין פדיון בטעות, [העירן].

אונאה בחילול הקדש

גמ' דאמר שמואל הקדש שו"מ כו' עי' משמעות רש"י דיסוד דינא דשמואל משום דאין אונאה וביטול מקח להקדשות אבל אי היה אונאה להקדשות ל"ה מהני לחלל בפחות משויו, ומבוא' דאף בדרך חילול שייך דינא דאונאה וכן מבוא' דאף בחילול על שו"פ מדעת ה"ז בכלל אונאה, ולפי"ז כל דינא דשמואל שייך בחילול שו"מ אבל בחילול מטבע מנה על פרוטה [במע"ש] דהויא אונאת מדה ומנין לא יהני במע"ש, וכ"כ האו"ש פ"ט ממכירה ה"ב, וכן הביא המנח"ש ח"א סי' ס"ו מהכו"פ סו"פ מ', אמנם ברי"ן פי' דהך דשמואל לאו בדרך אונאה אלא במתכין בפירוש לחלל שו"מ על שו"פ [ור"ל דאונאה מדעת לא חשיב

לאונאה ואף במו"מ דהדיט אי הוי האונאה מדעת הלוקח והלוקח אין חפץ ל"ח אונאה אלא הוי גזילה, והא דתלי דינא דביטול מקח בדשמואל היינו דמשמואל חזי דלא הקפידה התורה על הפסד ההקדש והלכך אף היכא דהוי בדך אונאה בשוגג לא הקפידה התורה בהקדשות ולי ביטול מקח ונמצא דלהר"ן לא משכח"ל אונאה בהקדשות אלא במקרה לאחר או בדרך חילול כשנתכוין לחלל בשויו וכמתני דאם היה קודש בע"מ, אבל חילול מדעת ל"ח לאונאה, ובאמת דשיי רש"י צ"ע אמאי חשיב לאונאה כיון דנעשה מדעת, וביותר תמוה דאונאה לא שייך אלא בעסק שנעשה בין במוכר ללוקח אבל היכא דכל העסק נעשה ע"י אדם אחד אי"ז אונאה אלא גזילה, [ואטו אפטרופוס דיקנה לעצמו קרקעות באונאה נימא דהוא בדרך אונאה ואין אונאה לקרקעות], ובקה"י בכורות ס"א יש קצת ישוב לזה עיי"ש, ואולי דס"ל לרש"י דשמואל איירי אף במכין לפדות בשויו ופדאו בפחות משויו וכגונא דר"ל להלן וע"ע להלן בדברי תוד"ה ומר, **וכשיטת הר"ן כ"כ החזו"א** תמורה ס"י ל"ד סק"ג בדעת התוס' תמורה כ"ז ב' ד"ה ל"א ומנחות ע"א ב' ד"ה מתירין דכ' דדינא דשמואל הוא דוקא בבעלים הפודה אבל אחר הפודה אי"י לפדות בפחות משויו, וביאר שם החזו"א הטעם דהבעלים חשיבי כעומדים מצד הקדש וכשם שהבעלים יכול למכור שדה שו"מ בפרוטה ה"נ יכול המקדיש להזיל חפץ זה שהקדיש, ובטו"א מגילה כ"ג ב' פ"י דהבעלים כיון דההקדש חל על פיהם קילא ויכולין לפדותו שלא בשויו משא"כ אחר, [ואולי המכוון לסברת החזו"א], ובטו"א באבני שוהם שם פ"י עוד דהבעלים כיון דיכולים לישאל כמי שלא יצאו מרשותם, משא"כ אחר הפודה, ויש בדומה לזה בריטב"א בשמעתין ויבוא להלן, ולדבריהם אין לפרש דינא דשמואל מטעם דאין אונאה להקדשות דא"כ מ"ש חילול הבעלים מחילול הגזבר, אלא הביאור כהר"ן דשמואל לא איירי כלל בדרך אונאה כיון דהחילול נעשה מדעת והלכך כשפודה הגזבר ההזלה חשיב לגזילה ושמואל חדית לן דלבעלים נתנה התורה הרשות להזיל דמי החילול, וילפי משמואל דכי היכי דלא הקפידה התורה על הפסד ההקדש בחילול הבעלים ה"ה דלי ביטול מקח כשפודה בדרך חילול והיינו ע"י אחר שלא מדעת, וע"ע זכר יצחק ס"י ע"א סק"א, ויתכן לפרש כונת התוס' בתמורה בע"א עפ"י הגר"ח להלן דבדינא דשמואל איכלל ב' ענינים חדא חילול הממון בפחות משויו וחילול הקדושה בפחות משויו, ובפדיון ע"י אחר נהי דלי חיסרון בחילול הממון כיון דאין אונאה להקדש מ"מ לא מהני משום חילול הקדושה.

וכהאמור כצ"ל בשיי הר"מ והר"י מיגש דאין אונאה בחליפין דלפ"ז בחילול הקדש כיון דאי"ז בדרך מקח אלא העברת הקדושה לכאן ל"ש בזה אונאה וע"י.

נחלקו הראשונים בחילול מע"ש אי מהני לחלל שו"מ על שו"פ, דהתוס' לעי נ"ד א' ד"ה או ור"מ פ"ב ממע"ש הי"ב ס"ל דמהני לחלל על שו"פ, אמנם התו"י ביומא ט' א' ותורא"ש שם בשם ההר"ר אלחנן ותוס' ר"ה ל"א ב' ד"ה וביקש ס"ל דלי"מ לחלל מע"ש בשו"פ אלא בעי לחלל בשויו, ובביהגר"א יו"ד ס' רצ"ד סק"כ כתב דלהמבואר בסוגיין דטעמא דשמואל משום דאין אונאה להקדשות א"כ ל"ש האי דינא דנא במע"ש אלא לר"מ דהוי ממון גבוה אבל לר"י דהוי ממון הדיוט ויש אונאה במע"ש ה"ה דיש אונאה בחילול שו"מ על שו"פ, ובכ"י הגר"ח ס' רס"ט ובכתבי הגר"י תמורה כ"ז כ' דבמע"ש לא שייך כלל דין אונאה כיון דבמע"ש ליכא כלל דין מקח ואי"ז אלא העברת הקדושה והא דהוצרכו הראשונים למילף מע"ש מדינא דשמואל ע"ש דבדינא דשמואל איכלל ב' הלכות, חדא בדיני הממון דיכול ליתן להקדש שו"פ תחת שו"מ והב' בדיני הקדושה דאפשר לחלל קדושה שו"מ בשו"פ, [והוסיף דאף החולקים על שמואל ל"פ אלא בדיני הממון אבל בדין ההקדש מודו עיי"ש הנפק"מ], ועפ"י כ' דמאי דבעי במע"ש לדינא שמואל הוא לענין דיני הקדושה דא"צ לחלל בשויו אבל בדיני הממון לא שייך כלל דינא דאונאה ודלא כהגר"א, וע"ע קה"י ערכין ס"ט. וברמב"ן לעי נ"ג א' מפורש כהגר"א דכתב דכיון דאין אונאה בחילול מע"ש כשם שאפשר לחלל שו"מ על שו"פ כן אפשר לחלל שו"מ על שו"מ [ואתא לאפוקי משיי הר"מ פ"ה ממע"ש דהפודה מע"ש יותר מדמיו לא נתפסה הקדושה], ומבוא' דס"ל הטעם דאפשר לחלל מע"ש בשו"פ משום דאין אונאה הלכך ה"ה דאפשר לחלל ביותר משויו וכהקדש, אבל אי מע"ש ל"ח דרך מקח אלא חילול הקדושה לחד ומהני לחלל על שו"פ מדינא דשמואל א"כ י"ל דה"מ לפחות הקדושה אבל להרבות הקדושה אי"א [ול"ד להקדש דמהני לחלל אף ביותר משויו כמש"כ הר"מ פ"ז מערכין ה"א דהתם כיון דנעשה ממון הקדש הכל הוי בכלל הפדיון, [העיר].

ויש נפק"מ בכ"ז לענין חילול שביעית שו"מ על שו"פ דאינו ממון גבוה ודנו בזה האחרונים, ע"י ר"ש סירליאו שביעית פ"ט ה"י ד"ה לענין וישועות מלכו יו"ד ס' נ"ד, [וע"ע ר"ח סוכה מ' ב'], וע"ע בישועות מלכו שם ובחזו"א בכורות ס"ז סק"ג וקה"י בכורות ס"א לענין חילול פט"ח שו"מ על שו"פ.

פלוגתת ר"י ור"ל

גמ' במאי קמפלגי בדשמואל כו', עיי' רד"ה דפליגי בילפותא דבערכך וצ"ב אמאי הוצרך לזה ולא פיי כפשוטו דנחלקו בביטול מקח, עיי' פנ"י ומהרמ"ש, והנה למאי דמוקמי דכו"ע אית להו דשמואל שפיר י"ל דהוצרך לזה דבלא בערכך ליי חויב הוספת דמים כיון דלשמואל ליי ביטול מקח בהקדש וכדלהלן, אמנם יתכן דאף למאי דמוקמי דפליגי בדשמואל מ"מ במכין לחלל על שו"פ כיון דהוא מדעת הא דצריך להוסיף דמים מדאורי"י הוא רק משום קרא דבערכך [ומ"מ תלי ליה בביטול מקח דאי ליכא לביטול מקח בהקדש חשיב נמי בערכך ורק משום דל"ח למקח ל"ח נמי לחילול וכמש"כ רש"י להלן].

גמ' במאי קמפלגי עיי' תמורה כ"ז א' דגרסי' במאי קמפלגי על פלוגתא ר' יונה ור' ירמיי ולפ"ז אבע"א מציעאה הדר ממאי דאמרי' לעיי' דלשמואל ל"ל ביטול מקח בהקדשות, אמנם בביהגר"א שם ציין לרש"י דגרס ליה על פלוגתא ר"י ור"ל [וכ"ה בריטב"א בשמעתין], ולפ"ז אין מוכרח דנחלקו הלישנות בדי' שמואל אי ס"ל ביטול מקח בהקדשות וכל הנידון הוא בדעת ר"ל וכדלהלן.

עיי' ריטב"א דהק' אמאי לא אמרי' דנחלקו בביטול מקח, ות"י דכיון דנחלקו אמתני' דתמורה ולא אביטול מקח דעלמא מ' דאין פלוגתתם בביטול מקח, וצ"ע דפלוגתתם בדשמואל הוא נמי בביטול מקח, ולהנתבא' לעיי' מהר"ן בדשמואל דאיירי במכין ל"ש ביטול מקח א"ש דנחלקו אף במכין אי מהני החילול, [ומ"מ אף לר"ל דל"מ הוא דוקא אי יש ביטול מקח בהקדשות וכמבוא' בסוגיין].

גמ' אבע"א דכו"ע אית להו דשמואל כו', נחלקו הראשונים בפלוגתא דלכתחילה ודיעבד ונשנו ג' שיטות, א. עיי' רש"י, ובתורא"ש ביאר שיטתו דלכו"ע אסור לחלל שלא בשויו ולכו"ע חל החילול בדיעבד ופלוגתתם אי צריך להוסיף דמים מדאורי"י או מדרבנן [והיינו לכתחילה], ונתבאר בדבריהם דלכו"ע הוספת הדמים אינו משום ביטול מקח [וכדאמרי' לעיי' דשמואל ל"ל ביטול מקח] אלא מדינא דבערכך, ולפ"ז האי לישנא אינו אלא לר' ירמיי אבל לר' יונה דיש ביטול מקח בהקדשות לא יתכן

דריו"ח אית ליה לשמואל, וכ"כ המהרמ"ש, אמנם להר"ן דשמואל דאיירי במכין ל"ש ביטול מקח שפיר י"ל דריו"ח ס"ל כשמואל ונהי דבדרך מקח איכא ביטול מקח מ"מ בדשמואל ליכא ביטול מקח, ומאי דתלינן לעיי' פלוגתא דביטול מקח בדשמואל הוא רק אי לשמואל א"צ להוסיף דמים וכדביאר הר"ן דחזוין בשמואל דלא חיישינן להפסד הקדש אבל השתא דאמרי' דלשמואל צריך להוסיף דמים מדאורייתא וחיישי' להפסד הקדש שפיר י"ל דאף לשמואל איכא ביטול מקח בהקדש. ב. שיי' תוס' והראשונים [וכ"ה גירסת הגמ' בתמורה כ"ז ב' לפרש"י שם] דלכתחילה היינו במכין לחלל בשויו ובדיעבד היינו במכין לחלל שלא בשויו [ועיי' היטב בתוס' ובתורא"ש וריטב"א אמאי קרי' ליה לכתחילה ודיעבד], ונחלקו אי שמואל איירי אף במכין לחלל בשויו או דוקא במכין לחלל שלא בשויו, וכפשוטו סברת החילוק דבמכין לחלל שלא בשויו ל"ש ביטול מקח כיון דהו"ל מדעת ומשא"כ במכין לחלל בשויו הו"ל האונאה שלא מדעת, ולפ"ז נחלקו אי שמואל אית ליה ביטול מקח בהקדשות ולא איירי שמואל אלא במכין על שו"פ או דשמואל ל"ל ביטול מקח בהקדש ואיירי אף במכין בשויו, אמנם לפ"ז הא דמוקמי' לעיי' פלוגתא דביטול מקח בדשמואל קאי רק לאוקימתא קמייטא דשמואל איירי אף בלא מכין, ויתכן לפרש עוד דלכו"ע ל"ל לשמואל ביטול מקח וטעמא דבלא מכין צריך להוסיף דמים הוא משום דדעתו היה לעשות הקציצה בשויו ואמרינו לגבוי כמסירתו להדיוט וכמש"כ תוס' לעיי' ולפ"ז אף לאבע"א קמא איכא לחילוקא דמכין ולא מכין וכל דברי שמואל במכין לחוד וכן נקט החזו"א תמורה סי' ל"ד סק"ג עישה"י ט, ג. ברמב"ן רשב"א ריטב"א ור"ן פירשו דנחלקו אי לשמואל דמהני לחלל שו"מ על שו"פ הוא אף לכתחילה או בדיעבד [דלריו"ח דשו"מ על שו"פ הוא בדיעבד, במחלל על שויו צריך להוסיף דמים מדאורי"י ולר"ל דשמואל לכתחילה, במחלל בשויו א"צ להוסיף דמים מדאורי"י], וה"מ כ"ז שהוא ביד הבעלים אבל כשבא ליד גזבר לכו"ע לא מהני אלא בדיעבד, [ובריטב"א הוכיח חילוק זה מהא דשאלה ל"מ אלא כשהוא ביד הבעלים ולא אחר שבאו ליד גזבר], ומשמעות דבריהם דכ"ז שלא בא ליד גזבר אף אחר יכול לחלל, ודלא כשי' התוס' בתמורה [הובא לעיי'] דלא מהני לחלל על שו"פ אלא עיי' בעלים, ומורין הדברים דכ"ז שלא בא ליד גזבר הוא בדרך חילול ולא בדרך מקח משא"כ כשבא ליד גזבר ועיי'.

גמ' אבע"א לעולם בכדי אונאה כו' דאפי' פחות מכדי אונאה חוזר כו', עיי' תוס' דה"מ הקדשות ויעוי' בתורא"ש ב' סברות לחלק בין קרקעות להקדשות, [ובמש"כ דבהקדשות ליי מחילה מבוא' דאף פחות משתות בעיי' למחילה ומה דאמרי' דפחות משתות הוי דרך מו"מ [לחד גיסא ברא"ש לעיי'] הוא נמי מתורת מחילה].

ע"ע ר"מ פ"ז מערכין ה"ח י' ולח"מ שם דאף ריו"ח דפליג אר"ח ה"מ מדאורי"י אבל מדרבנן כי היכי דצריך לעשות דמים מדבריהם בפחות משתות ה"ה דחוזר בפחות משתות, [וילה"ס לשאר הלישנות דיש אונאה מדרבנן בהקדשות וכמש"כ תוד"ה והאמר אי כן הוא הדין אף בפחות משתות].

סי' רכ"ז

סעי' כ"ט

סמ"ע סקמ"ט: וכתבו התוס' כו' ועיי"ש בתוס' דכ"ה ש' הרשב"ם ואף הרמב"ן עה"ת פ' בהר העלה כן בדרך הב' ומה"ט נקט שם דאיכא איסורא באונאת קרקעות כי היכי דאיכא איסורא באונאה פחות משתות, וביושב קו' התוס' ע"י ערוה"ש סל"ד וקה"י בכורות ס"א.

שם: ודין חולין גמור יש בו כו' ולאפוקי משי' ר' האי הביאו ר"י והובא בב"י דלהקדש עניים ודבהכ"נ נמי ל"י אונאה,, ובפ"ת סקמ"ג הביא נידון האחרונים אי ממעטי' נמי קהל מקרא דאחיו ולא קהל, ולפ"ז בביהכ"נ דהוי של ציבור לא יהא אונאה ממיעוטא דקהל.

סמ"ע סקנ"א: לא גרעי מאונאת דברים, ובפנ"י נ"ו א' נקט נמי בפשיטות דאיכא איסורא ולכא' כונתו לאונאת דברים [דהרי נקט שם דלא תונו לא נאמר בקרקעות וכן יתכן דכונתו לציווי דלפי רוב שני וכמש"כ הרמב"ן עה"ת פ' בהר], ובפ"ת קכ"א העיר אמאי לא הזכיר הסמ"ע להרמב"ן והחינוך דעובר בקרקעות משום לא תונו ולא נתמעט אלא מחיוב השבה.

סמ"ע סקנ"ב: ואונאה דכתב כו' כונתו לביטול מקח כו', והנה יעוי' בש"ך סי' ר"ד סק"ב דהביא ד' הבי"ח דבאונאת שתות ולא משך רשאי המתאנה לחזור וליכא מי שפרע, ולכא' כן יהא הדין בקרקע וילה"ס אי שיעור שתות דקרקע בשתות או ביותר משתות [כי היכי דשיעור יותר משתות דקרקע הוא בפלגא].

שם: וה"ק ישנו בכלל לאו דלא תונו כו' מבוא' בסמ"ע דיותר מפלגא הוא מהל' אונאה, ולפ"ז הא דמספקי' אי קרקעות ביטול מקח יש להם היינו אי קרקעות נתמעטו לגמרי מאונאה או דנתמעטו מאונאת שתות, [ודלא כרש"י דפי' הספק אי ביטול מקח דיותר משתות מהל' אונאה ואין אונאה לקרקעות או מהל' מק"ט ומק"ט שייך אף בקרקעות], וכ"כ החזו"א תמורה סי' ל"ד סק"ג, [ולד' הרמב"ן עה"ת דהטעם דאין אונאה לקרקעות משום דלא קפדי אינשי שפיר וכפחות משתות במטלטלין א"ש דה"מ בשיעור אונאה אבל בשיעור ביטול מקח קפדי], והנה יש נפק"מ בכ"ז לשיעור החזרה ביותר מפלגא דאי הוי מהל' אונאה שיעורו בכדי שיראה אבל אי הוי משום מק"ט חוזר לעולם ככל מק"ט, ויש ראי' לזה מדברי התוס' נ"ז א' ד"ה יצא דעולה מדבריהם דשיעור דיותר מפלגא הוא בכדי שיראה, [והעירו דלמש"כ המחנ"א אונאה סי' ד' דהטעם דל"י בכדי שיראה במומין משום דאין אדם מתפייס במומין י"ל דה"ט לא שייכא באונאה יתר משתות ואף אי הוי מתורת מק"ט אינו חוזר לאחר בכדי שיראה, ועי' במצוין לעי' בארוכה בדבר קו' הראב"ד], וע"ע ש"ך סק"ה דבקרקעות היכא דאיכא זכות חזרה אף מוכר חוזר בכדי שיראה לחוד.

ש"ך סקט"ז: ועי' בתשו' מבי"ט סי' רל"ט דאין אונאה לחזקות, והיינו בקונה זכות לחכור או לשכור שדה או בית, אולם הכנה"ג הגה"ט או' נ"ח פליג דיש אונאה לחזקות וצ"ב אמאי ל"ח לדבר שאין גופו ממון, [אמנם תלוי בפלוגתת הקצוה"ח והחו"ד אי מלוה ע"פ חשיב אין גופו ממון], ועי' ערך שי.

ש"ך סקי"ז: ומ"מ לענין דינא כו' דהעיקר כהר"ף כו', אמנם הגרע"א הביא ד' המהרי"ט דהוי ספיקא דדינא ומוקמי' אחזקת מר"ק, ובמהרי"ט שם דימה ד"ז לספק תנאי דמוקמי' אחזקת מ"ק, וצל"ד אי כללא דהמהרי"ט דאזלי' בתר מר"ק

הוא בכל ספיקא דדינא באונאה או לענין יותר מפלגא לחוד דענינו משום מק"ט, [ועיקר פשיטותא דמהרי"ט דבספק תנאי מוקמי' אחזקת מר"ק, נחלקו בזה רבוותא ועי' קוה"ס סוף כלל ז' ונתיב"מ סי' ר"י סק"ה ואכ"מ]. **ע"ע** ד"מ סק"ד דכ' דמספיקא המע"ה

פ"ת סקכ"ב: עי' בקצוה"ח כו' וצל"ב אמאי במכירת שטרות בכ"מ לא אמרי' דמלבד מכירת השטר מוכר נמי המלוה ע"פ ויהא בו אונאה מחמת המלוה ע"פ, ועי' במצוין לעי' משנת"ב.

שם: וכ' החו"ד וז"ל כו' אמנם הוסיף שם החו"ד דכיון דצריך שומא לשום החוב והאג"י הלכך הו"ל האונאה עבור החוב ואין אונאה לשטרות, וצ"ב אמאי החו"ד הוצרך לתוספת זו ולא ביאר כפשוטו דהאונאה עבור ההמתנה הו"ל אונאת חוב,

וביאר דאז לא היה צריך שומא עבור החוב א"כ היינו דנין האונאה עבור המקח והאגר נטר ונהי דאין אונאה לשטרות מ"מ יהא אונאה על חלק המקח, וכדין השוכר פועל עם סוס להלן הלכך הוצרך להוסיף דליכא שומא ידועה למחר ההמתנה ובכה"ג אפשר לפרש כל האונאה רק עבור ההמתנה, [וכל דינא דשוכר פועל עם סוס דמפרשי האונאה אף עבור הסוס הוא רק כשיש שומא ידועה לסוס ולפועל וכמש"כ הב"ח והגר"א להלן].

שם: אולם כו' מדברי הש"מ כו' עיי"ש בשטמ"ק דטרשא דשרי הוא דוקא בפחות משיעור אונאה אבל ביותר משיעור אונאה אסור וכונתו מבוארת דכל מאי דשרינן טרשא משום דמפרשינן התוספת עבור החפץ והלכך ה"מ בפחות משותות אבל ביותר משותות אסור מ"מ דאי האונאה עבור המקח אסור משום איסור אונאה ואי האונאה עבור ההמתנה אסור משום ריבית, [אמנם אי לא היה איסורא דריבית הוי מצינן לפרש תוספת השותות עבור ההמתנה ותו ליכא אונאה כלל וסברא כעיי"ז כ' הנתיה"מ סי' ר"ט סק"א ויש לזה סייעתא מהר"י מיגש הנ"ל].

סעי' ל"ב

סמ"ע סקנ"ז: דשכירות ליומא כו' ר"ל אבל אי שכירות לאו כממכר אין דינה כמכירת קרקעות ואיכא אונאה, ועי' הגה' אמרי ברוך, [ובריטב"א הישנים פי' ספיקא דהגמ' אי שכירות כממכר על קרקעות לחוד ועי"ד הנ"ל], וכי"ז לאפוקי מהמרדכי סי' ש"ה דהביא ד"א דבשכירות קרקע איכא אונאה ואין דינה כממכר, אמנם יעוי' בהגה' נחלת צבי משכ"ל בדברי המרדכי. **סמ"ע סקנ"ח:** המחבר אזיל לטעמו כו', ובהגהות נחלת צבי פלפל דהרמ"א נמי מודה להמחבר בשכירות ולא פליג אלא במכירת קרקע עיי"ש.

ע"ע נידון האחרונים בדין תלוש ולבסוף חיברו באונאת קרקע ודקדקו ל' הר"מ ושו"ע אפי' טרקלין גדול דאיירי בשכירות בתים, ועי' הגה' נח"צ שם ועמודי אור סי' ק"ז.

סעיף ל"ג

רמ"א: שכן פועל עם סוס כו' ובמחנ"א גזילה סי"א כתב להוכיח דלא כהתרוה"ד עיי"ש, ועי' ביהגר"א סקנ"ז דכל דברי התרוה"ד באיכא שומא ידועה לסוס בפ"ע ולפועל בפ"ע אבל בליכא שומא ידועה יכול לומר דהאונאה הוא עבור השומא, וכ"כ הב"ח.

סמ"ע סקנ"ט: פי' ששכרו כו' אבל קבלן כו' וחילוק זה נתבאר בתרוה"ד סי' ש"ח, ולפי"ז צ"ל דס"ל להר"מ ושו"ע דעי"ע נמי הוקש לקרקעות, [וכן נקט בד' הר"מ המל"מ פ"ה מטו"נ ה"ב], אולם המ"מ פי' חילוקא דפועל מקבלן דקבלן קונה בשבח כלי הלכך הו"ל אונאה במטלטלין ומשא"כ פועל, אמנם תמה המ"מ דלענין כל תלין קי"ל דאין אומן קונה בשבח כלי, וצ"ב אמאי נאיד המ"מ מחילוקא דהתרוה"ד, ובתו"ד המהרי"ט חו"מ סי"ט עולה ישוב לזה דהמ"מ לשי' פ"ה מטו"נ ה"ב דבן חורין לא הוקש לקרקע, הלכך אין לפרש כונת הר"מ כפשוטו דטעמא דפועל משום דחשיב כעבד דעי"ע נמי לא נתמעט מאונאה, אלא המכוון דכי היכי דעבדים וקרקעות נתמעטו משום דאין עובר מיד ליד ה"ה ע"ע ופועל ל"ח עובר מיד ליד [ונהי דגופו קנוי היינו בתורת שעבוד], וה"מ פועל אבל קבלן שקונה בשבח כלי חשיב עובר מיד ליד, ועי"ד קו' המ"מ דלהל' קי"ל דאין אומן קונה בשבח כלי, כ' המהרי"ט דמ"מ כיון דהתשלום דבעה"ב הוא עבור השבח דינו כאונאה מטלטלין, ועי"ע במצוין להלן סל"ו.

סמ"ע סקס"א: משמע כו' ושם כתבתי כו' דכיון דכבר נעשית המלאכה תו לא שייך חזרת המקח, וצ"ע דמ"מ כיון דלא נתרצה לשכירות בטלה קציצה ראשונה ואי"ח לשם אלא מדין נהנה, [ועי' במצוין לעי' פלוגתת הסמ"ע ונתיה"מ ריש הסימן ומחנ"א סי' י"ב באונאה יותר משותות ונתרצה אי חל המקח למפרע, אמנם כ"ז היכא דנתרצה אבל בלא נתרצה לכו"ע בטל למפרע], וצ"ל דכל דינא דביטול מקח למפרע הוא דוקא היכא דשייך לבטל המקח, ומשא"כ שכירות פועל דא"א לבטל למפרע ועי', אמנם בנתיה"מ סי' רס"ד סק"ח פי' דבאמת באונאת פועל בטל הקציצה למפרע, ועיי"ש מה שהעלה עפ"י.

סעי' ל"ד

סמ"ע סקס"ב: פ"י ראובן כו' בזרע של ראובן כו', מפורש בסמ"ע דהזרע היה של בעה"ב ולפי"ז בע"כ דאין

הנידון על תשלום הזרע אלא על דמי הקבלנות והספק אי חשיב קבלן דקרקע או קבלן דמטלטלין, וכ"כ הכ"מ, [ומשמעות הסמ"ע והכ"מ דאין הנידון אי הזרע חשיב למטלטלין או קרקע אלא אי אזלי בתר הזרע והוי קבלן דמטלטלין או בתר הקרקע והוי קבלן דקרקע, [וקצ"ב דהרי ספיקא דהגמ' לענין שבועה ועומר הוא לענין הזרע אי דייני' להו כמטלטלי או קרקע ואמאי לא פ"י כן הספק אף לענין אונאה], וצ"ב אמאי קבלנות דקרקע דינו כקרקע הרי אין התשלום עבור שבח הקרקע אלא על עבודתו, ולמשי"כ לעי' מהמהרי"ט דהטעם דיש אונאה בקבלן הוא משום דעוה שבח וחשיב מיד ליד יש ליישב.

נתיה"מ סק"ב: ואין להקשות כו' רק האבעיא כו', מבוא' דס"ל דאין הספק אי חשיב קבלנות דקרקע או מטלטלין דפשיטא דחשיב קבלנות דקרקע כיון דנשכר לעבודת הקרקע אלא הספק אי החיטים חשיבי לקרקע או מטלטלין ולכאוי' לפי"ז הנידון על דמי החיטים, אמנם בנתיה"מ חידושים סק"מ הביא להסמ"ע דאייירי דהחיטים היו של בעה"ב וא"כ לי' נידון כלל על דמי החיטים, וצ"ל דהספק על דמי הקבלנות ונהי דחשיב קבלן קרקע כיון דהטעות היה בחיטים דמטלטלין חשיב לאונאה מטלטלין ועי"ד ש"י התוס' ד"ה כל, וצ"ב.

שם, דמיירי שהמשכיר השכיר כו' מבוא' בנתיה"מ דאף היכא דנתאנה הבעה"ב מחמת עצמו דפסק בפחות משויו [והפועל לא ידע דמהנה לבעה"ב] חשיב נמי לאונאה, ובעיקר תירוצו דהנתיה"מ עי' אבהא"ז פי"ג ממכירה הטי"ו משה"ק ע"ד, ועי' במצוין לעי'.

שם, ויש בהן נפ"מ לדינא כו', ועי' שו"ע קצ"ג ס"א פלוגתא המחבר ורמ"א אי פירות העומדים ליתלש דינו כקרקע לענין אונאה וכי"ע כ"ז שאין עומדים ליתלש אין דינם דקרקע, ולהנתי"מ כ"ז הוא רק להרמב"ן ואולי דאייירי התם דהאונאה בשיווי פירות המחוברין לקרקע וצ"ע, ולולי דברי הנתיה"מ הימ"ל דכ"ד התוס' בחיטים שלא אשרוש אבל באשרוש מודו דחשיב אונאת קרקע, ואמרו דאפשר לדון נמי להיפוך דאף להרמב"ן וסייע' יתכן דהמוכר פירות המחוברין לקרקע חשיב כמטלטלין וכ"ד דחשיב לקרקע הוא דוקא במכר החיטים עם הקרקע.

פ"ת סקכ"ו: ועי' בס' עמודי אור כו' ומסיק דנידון זה כו' ולכאוי' כ"ז לפי' הר"מ אבל לרש"י דהספק בחיטים דלא אשרוש א"כ בבנין בית דהוי כהשרשה פשיטא דחשיב כמחובר, ואולי דכיון דלקחו מתלוש למחובר דמי לחיטים דלא אשרוש.

סעי' ל"ו

סמ"ע סקס"ו: כבר כתבתי הטעם כו', עי' במצוין לעי' דהמהרי"ט פ"י חילוקא דפועל וקבלן בע"א דשאני קבלן דעושה שבח ומשא"כ פועל, ועפי"ז העלה המהרי"ט דכל חילוקא דקבלן מפועל הוא דוקא בקבלן שעושה שבח אבל קבלן שאין עושה שבח [וכגון ששכרו לשמירה] דינו כפועל, אמנם בנתיה"מ סי' רס"ד סק"ח נקט דאף קבלן שאין עושה שבח [וכההיא דאייירי התם לענין טול דינר והעבירני] איכא אונאה, וכ"כ בחכמ"ש שם ס"ז, ועי"ע נחל יצחק סי' ע"ד סק"ג.

סמ"ע סקס"ז: אבל המאנה ודאי כו' ר"ל קודם שעשה מלאכתו, ואע"פ דבעה"ב דקבלן יכול לחזור בו מ"מ ידו עה"ת [העירו].

חי' רעק"א: נ"ב והרשב"א כו' וכ"כ הריטב"א וטעמם דפועל וקבלן ל"ח ממכר, ובמחנ"א שכירות פועלים סי' א' דהק' דהריטב"א סתר דבריו עי"ש, וילה"ס להנך ראשונים אי ביותר מפלגא איכא אונאה, ויסוד הספק אי יותר מפלגא הוא מהל' אונאה או מדין מק"ט ונתבא' לעי'.

עניני מקח טעות

טעות במדה משקל ומנין [א]

חילוקא דאונאה מטעות בממו"מ

נחלקו הראשונים בחילוקא דאונאה מטעות בממו"מ, שי' רש"י ב"מ נ"ו ב' ד"ה חוזר וד"ה כדבעי דשאני אונאה דהוא דבר התלוי באומדנא משא"כ טעות בממו"מ דאינו תלוי באומדנא ובהדיא פירש לו כן, ועפי"ז כ' רש"י דאף טעות בממו"מ התלוי באומדנא דינו כאומדנא ולכן בדאמר שדאי בה כדבעי חשיב לאונאה, אמנם הרמב"ן רשב"א ריטב"א וש"ר פ"י דשאני אונאה דהטעות ביוקרא וזולא משא"כ מממו"מ, ור"ל דאונאה כיון דחפץ בקיום המקח ואין הטעות אלא בפסיקת הדמים לא בטל

המקח לגמרי וחזרת הדמים תלוי בגדרי אונאה משא"כ טעות בממו"מ דהטעות בקניית החפץ בטל המקח לגמרי, ולכך אף כשהטעות בדבר התלוי באומדנא מ"מ גוף המקח נעשה בטעות, וע"ע להלן שי' הר"י מיגש. **הק'** בחי' רח"ה פט"ו ממכירה ה"א אמאי אונאת שתות ל"ח טעות בממו"מ למאנה כיון דאין חפץ בקיום המקח אלא בדמים שפסקו, ולכאוי לא שייך קו' אלא לרש"י דהיכא דלא נתקיים לפי תנאו בטל המקח, אבל להרמב"ן דטעות דיוקרא וזולא הוא בכלל אונאה י"ל דאף טעותו דהמאנה הוי טעות דיוקרא וזולא ושפיר נידון בגדרי אונאה [העירו].

פחות משתות

עי' ב"מ נ"ו ב', קידושין מ"ב ב', ב"ב צ' א', ק"ג ב', דטעות בממו"מ חוזר אפי' בפחות משתות ונחלקו הראשונים בטעם הדין ומ"ש מאונאה דהוי מחילה, **שי'** רש"י ב"מ וקידושין מ"ב ב' ד"ה חוזר דשאני אונאה דהוא דבר התלוי באומדנא ואין כל אדם יכול לצמצם הדמים משא"כ טעות במדה טעות הוא ואדעתא דהכי לא עבד, וכ"כ כע"ז רש"י מנחות ס"ט א' ד"ה כל והרשב"ם ב"ב צ' א' ויד רמה שם, ובמחנ"א סי' ז' למד מדברי רש"י קידושין דאונאה פחות משתות היכא דמחירו קבוע וא"צ שומא דינו כשתות ולי' מחילה, [ומ"מ לא הוי כמק"ט דהתם בטל המקח לגמרי והכא קנה ומחזיר אונאה, ויתבאר להלן. אמנם הר"י מיגש ב"ב צ' א', פי' דשאני אונאה דהוי טעות בעיקר המקח ומשא"כ טעות בממו"מ, ור"ל דבטעות בעיקר המקח כיון דהוי דרך מקח לא קפדי אינשי ומשא"כ טעות שאינו מעיקר המקח קפדי אינשי וכי היכי דקפדי על חוב פחות משתות, ונפק"מ לטעות במדה בדבר התלוי באומדנא וכנ"ל, וכן יל"ד להיפוך בלוקח באכסרה [בין בדמים ובין בפירות], דאף דהוי טעות במדה מ"מ לרש"י גדריו כגדרי אונאה כיון דהטעות הוא באומדנא ופחות משתות המקח קיים, משא"כ להר"י מיגש לא הוי טעות בעיקר המקח וחוזר, [ויל"ד באכסרה ביותר משתות דלהאמור יהא דינו כטעות במידה ולהר"י מיגש אין המקח בטל אלא יחזיר הדמים [ועי' רש"י ב"מ מ"ז א' ד"ה ויש ור"מ פי"ג ממכירה ה"ב, ועי' במצוין להלן בסוגי' דאונאה בחליפין].

ע"ע מאירי ב"ב צ' א' דהביא י"א דחלוק טעות בממו"מ פחות משתות מיותר משתות דפחות משתות המקח קיים ויחזיר הדמים ויותר משתות המקח בטל, ולכאוי ר"ל דפחות משתות אינו מקפיד על המידה הלכך עד מידת שתות אינו מגוף המקח ומ"מ יחזיר הדמים דלא מחלי אף על טעות דפחות משתות וכנ"ל, ומשא"כ יותר משתות דהמידה מגוף המקח הו"ל מק"ט ובטל המקח.

טעות בממו"מ אי בטל המקח

נחלקו הראשונים בטעות בממו"מ אי בטל המקח לגמרי ונשנו בזה כמה שיטות, **א.** שי' רש"י מנחות ס"ט א' ד"ה כל ורשב"ם ב"ב צ' א' ד"ה כל, תוס' ב"מ נ"ו ב' ד"ה כל, [כמש"כ בביהגרי"א סי' רל"ב סק"א וכן עולה מדבריהם לעי' נ"א ב' ד"ה איסור], ריטב"א ור"ן קידושין מ"ב ב' ותור"י הזקן קידושין שם [בפי' הב'] דהמקח בטל לגמרי ואפי' בפחות משתות וכדין מק"ט, ולכאוי כל דבריהם כשהטעות היה בשעת המקח אבל אי אירע הטעות במדידה שאח"כ לא הוי ביטול מקח ואולי דמ"מ כיון שלא נתקיים העמדת המקח כתיקונה הוא נמי סיבה לביטולה [ויש קצת סיעתא לזה מדלא פי' ההיא דבית כור בטעות המדידה שאח"כ]. **ב.** שי' הרמב"ן ב"ב ק"ג ב' [וכ"כ בד' הר"י מיגש] ור"ן שם ור"מ פט"ו ממכירה ה"א דביכול המוכר להשלים המקח קיים ובאין יכול להשלים המקח בטל, וכ"כ הכס"מ פט"ו ממכירה ה"ב בדעת הראב"ד, וילה"ס בגדרי הדברים אי כשיכול להשלים אין הטעות בפסיקה אלא בהעמדת המקח ומשא"כ באין יכול להשלים הפסיקה היה שלא כדין והו"ל כאונאה דבטל המקח כיון דנעשה הפסיקה בטעות, או דביכול להשלים ל"ח לטעות כלל וה"ז כפורע חובו ומשא"כ באין יכול להשלים, ונפק"מ ביכול להשלים ואין רוצה להשלים אי בטל המקח לגמרי, והנה הר"י מיגש אמר דבריו דאין המקח בטל

אף בהוסיפו על המידות והתם הרי אין המוכר חייב להשלים דלא נתכוין אלא למידה קטנה ומ"מ כיון דביכול להשלים המקח קיים, ולפי"ז ה"ה היכא דאין רוצה להשלים דלא בטל המקח ועי', והנתייחס ס"י קפ"ב סק"ח נקט בתו"ד דביכול להשלים ולא השלים בטל המקח.

יל"ב לד' הרמב"ן וסיעתו איך הדין בקנה ב' מינים ולא נתן אלא' מהן אי יכול הלוקח לחזור מהמקח לגמרי כדין טעות במידה, ועי' שו"ע סי' רט"ז ס"ה וט"ז שם ובנתייחס ס"י קפ"ב סק"ח.

ג. שי' הרשב"א ב"ב ק"ג ב' [וכ"כ בד' הר"י מיגש] דבכל ענין המקח קיים כיון דאין הטעות בגוף המקח ובאין יכול להשלים יחזיר הדמים וביאר שם הטעם דאף באין יכול להשלים אין מעמידין דבריהם על מדה ומנין מצומצמין, והנה כפי המבואר ברשב"א כ"ד הוא רק היכא שאין מקפיד הלוקח על המידה אבל במקפיד על המידה לכאוי ברור דהוי מק"ט אף לדידיה

ובטל המקח לגמרי, וכן מפורש בנמו"י ר"פ בית כור דכ' כהרשב"א דבבית כור כיון דבית כור שמיא ובית כור זבין ליה אין סברא לבטל המקח משום דבר מועט אבל במכר לו בית ונמצא חסר מן המדה הרבה ודאי בטל המקח עיי"ש, ולפי"ז הרמב"ן וסיעתו דנחלקו איירי נמי באין מקפיד על המידה ומ"מ ס"ל דבטל המקח לגמרי, וטעמם דנהי דמתרצה הלוקח לקיום המקח מ"מ כיון דהטעות מגוף המקח ובטל המקח השתא דמתרצה הו"ל כמקח חדש, וכ"כ המחנ"א זכיה ומתנה סי' א' והוסיף דה"מ כשאין הלוקח רוצה לקיים המקח אלא לפי חשבון הדמים שנתן לחצאין אבל היכא דמתרצה הלוקח לקנות מקצתו בכל הדמים שנתן כו"ע מודו דקנה וכדין יפות ונמצאו רעות דלוקח חוזר ולא מוכר.

וילה"ס להרשב"א במקפיד על המידה ונתרצה הלוקח לקיים המקח ולתבוע אונאתו אי רשאי או דדינו כמום במקח דאין הלוקח רשאי לתבוע אונאתו כמבוא' סי' רל"ב ס"ד [וכן לענין יפות ונמצאו רעות כמש"כ הנתיה"מ סי' רל"ג], ואמרו דיתכן לחלק דגבי טעות במידה אי אין מקפיד הלוקח על המידה אין דנים פסיקת המקח על כל המידה כולה אלא כל אמה ואמה והזכרת המידה הוא רק בכדי לחשב מחיר כל אמה ואמה והלכך כשחפץ הלוקח בחזרת האונאה לא חשיב לפסיקת המקח מחדש, משא"כ במומין וביפות ונמצאו רעות דתביעת האונאה מבטל פסיקה ראשונה התם רשאי המוכר לומר שאינו חפץ בפסיקה מחודשת ובטל המקח, ומדברי המחנ"א זכ"י ומתנה שם משמע דלהרשב"א רשאי בתביעת האונאה.

עוילה"ס להרשב"א ביכול להשלים אי חייב להשלים או דלדידה אין רואין המידה כלל מתנאי המקח ואף ביכול להשלים רשאי לסלקו בדמים, ולד' המ"מ דהר"מ ס"ל כהרשב"א יש ללמוד ממשעות הר"מ דביכול להשלים צריך להשלים. **בעיקר** שי' הרשב"א עי' מחנ"א סי' כ"ג משה"ק בסתירת דבריו, ומש"כ לחלק, ועי' נתייה"מ סי' קפ"ב סק"ח.

שי' הראב"ד פט"ו ממכירה ה"ב דחלוק האומר הילך שק זה של אגוזים דבטל המקח אף ביכול להשלים, לבין היה לפניו שק של אגוזים וא"ל הנה לך סאה של אגוזים דבכה"ג קנה וישלים כיון שהיה מכיר שלא היה בו סאה, ונחלקו האחרונים בכונת דבריו, הב"ח סי' רל"ב פי' דבאמר זה בטל המקח אף בהכיר בו שחסר, [כיון דלא היה דעתו אלא על שק זה וההשלמה ה"ז כמקח חדש], ובלא אמר זה חלוק אם הכיר שחסר או לאו, אמנם בפרישה שם פי' דבלא אמר זה ישלים בכל ענין ובאמר זה חלוק אם הכיר שחסר או לאו, ולכאוי אף להב"ח כל הנידון בנמצא מידה חסירה דההשלמה ממק"א הוי כמקח חדש וכנ"ל אבל בנמצא מידה יתירה יחזיר המותר והמקח קיים.

נחלקו המ"מ וכס"מ שם אי הר"מ מודה להראב"ד דבאמר זה בטל המקח או דאף בכה"ג ס"ל דמשלים ולא בטל המקח, ולכאוי אזלי' לשי' בבאור שי' הר"מ דהמ"מ פי' שיטתו כהרשב"א דבכל ענין המקח קיים ומחזיר הדמים הלכך אף באמר זה דלא שיך השלמה המקח קיים ומחזיר דמים, והכ"מ פי' שי' הר"מ כהרמב"ן דישלים הלכך באמר זה דלא שיך השלמה המקח בטל, אמנם המ"מ כ' בסו"ד דאף הרמב"ן פליג על הראב"ד וס"ל דבאמר זה ומצי להשלים המקח קיים, וצ"ב ההכרח לזה, ואמרו דהרי מסתבר דרבא איירי באמר זה דבלא אמר זה פשיטא דישלים כיון דהמקח עדיין לא הושלם, וא"כ הרמב"ן דכ' דרבא תרתי קאמר ובאופן דיכול להשלים ישלים מבוא' דאף באמר זה ישלים, אמנם להפרישה דכל דברי הראב"ד באמר זה ולא הכיר בו שאין בו סאה אבל בהכיר בו ישלים תו אין הכרח דהרמב"ן פליג עי' דשפיר משכח"ל דינא דישלים אף באמר זה היכא דהכיר בו שאין בו סאה, ועי' אבה"ז פט"ו ממכירה.

בראשונים שו"ט מכמה דוכתי להוכיח אי בטל המקח, א. מב"ב צ' א' דאקשי' א"ה אפי' פחות משתות נמי ליבטיל מקח כדרבא דמבוא' דבטעות בממו"מ המקח בטל, ובר"י מיגש ויד רמ"ה שם וברשב"א קידושין מ"ב ב' כ' לפרש קו' הגמ' דבטעות בממו"מ אפי' ביותר משתות המקח קיים וליכא נפקותא בין פחות משתות ליתר משתות, והדברים צ"ב דהרי הר"י מיגש ביאר הטעם דלי' ביטול מקח בטעות במדה משום דאין הטעות מגוף המקח וכל האי טעמא לא שייכא אלא כששוין המוכר והלקח בפסיקת המידה אבל בהוסיפו על המידות הרי חלוקין בפסיקתן דהמוכר איירי במידה קטנה והלוקח במידה גדולה הטעות בעיקר הפסיקה ואמאי לא אמרי' דבטל המקח, ובחי' רח"ה פי"ג ממכירה תמה כע"ז היכי שייך למימר התם דהמקח קיים הרי כיון דהוסיפו על המידות וחלוקין המוכר והלוקח בפסיקת המידה נמצא דכשיחזיר המוכר טעותו יחזור

הדין טעות אצל המוכר וממילא המקח בטל, ולכך כ' שם בד' הר"מ דאף דס"ל דבמכר ק' ומצא צ"ט המקח קיים מ"מ בהוסיפו על המידות המקח בטל וקו' הגמ' שם כפשוטו דאף בפחות משתות המקח בטל, והא דאקשי' מרבא אף דמרבא לא שמעי' דבטל המקח, מ"מ שמעי' מרבא דחזרת הדמים בטעות בממו"מ הוא מדיני המקח דלא חל המקח על פסיקת כל הדמים [ואי"ז כאונאה דהמקח נתקיים לפי פסיקתן וחזרת האונאה הוא מגזיה"כ דמצות השבת אונאה], והלכך בטעות

במידות דהטעות בפסיקת המקח בטל המקח לגמרי, [ועיקר דבריו גבי אונאה נתבאר לעי' בשמעתא דאונאה בכמה דוכתי], וכדבריו יש משמעות ביד רמה ב"ב צ' א' דנקט שם דבאינו מקפיד על המידה לא הוי ביטול מקח, ומ"מ בטעה בכלי המידה דהטעות היה בגוף המקח פשיטא ליה דהוי ביטול מקח. ובד' הרשב"א והראשונים יתכן לחדש דכיון דאין המוכר ולוקח מקפידין על המידה נמצא דאין הפסיקה חלה על המידה כולה אלא על כל סאה וסאה בפ"ע ואין המידה מגוף המקח הלכך ל"ח לטעות בפסיקת המקח ונהי דעדיין חלוקין בפסיקת הדמים דהמוכר פסק המחיר עבור מידה קטנה והלוקח עבור מידה גדולה מ"מ כל כה"ג ל"ח לטעות במקח אלא לטעות בדמים דהקציצה בטילה והמקח קיים והדר דינו כאונאה וצריך לשלם כפי שויו שבשוק, [ולפי"ז מיושב נמי קו' הגר"ח אמאי אונאת שתות ל"ח לטעות במידה גבי מוכר דלהאמור כל טעותא בפסיקת הדמים אי"ז טעות בעיקר המקח ובטל פסיקת הדמים לחוד], ואם כנים הדברים יל"ד בדברי הנתייה"מ סי' רכ"ז סק"י דבהחלפת מטבע וטעה בערך המטבע הו"ל אונאה במדה ובמנין, ולהאמור יתכן דכיון דהטעות בשויות המטבע ל"ח לטעות בעיקר המקח, [ואולי דגבי מטבעות כיון שכל מטבע ערכו שונה חשיב לב' מינים וכיון ונמצא חומץ, ועי'.

ב. הק' הראשונים מב"ב ק"ג ב' דבית כור עפר אני מוכר לך פחת כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר ולא אמרי' דבטל המקח, וברמב"ן הוכיח מהתם דביכול להשלים לא בטל המקח, וברשב"א הוכיח מהתם דאף באין יכול להשלים לא בטל המקח, וע"ע בתוס' שם ק"ד א' ובב"מ נ"ו ב' ורמב"ן ריטב"א ור"ן ב"ב שם.

וברשב"ס תי' דכ"ד רבא במטלטלי אבל במקרקעי אין בטל המקח, דקי"ל לרבנן דניחא ללוקח מה שימצא לפי דמים, וכ"כ השיטה לא נודע למי קידושין מ"ב ב', והנה הרמב"ן ק"ג ב' והרשב"א שם ובקידושין מ"ב ב' הביאו לדבריו והק' מדברי הגמ' קידושין שם דהובא דברי רבא לענין קרקעות וכן בב"מ נ"ו ב' לענין חיטין שזרען בקרקע, והימ"ל להמבוא' ברשב"ס דעיקר חילוקא דמטלטלין מקרקע משום דבקרע איכא אומדנא דאינו מקפיד דה"מ בקרקע גמורה ולא בחיטין שזרען דנהי דדינן כקרע מ"מ קפדי עליהו כמטלטלין, ועד"ז אמרו ליישב הגמ' בקידושין דכל האי אומדנא הוא במקח לחוד אבל התם דאיירי בחלוקת יורשין פשיטא דקפדי לקבל כל חלקן, [וכ"כ כע"ז באבהא"ז פט"ו ממכירה ה"ב], איברא דהרמב"ן ורשב"א קידושין הביאו סברת הרשב"ס לחלק בין קרקעות למטלטלין משום דאין אונאה לקרקעות [ויסודו דטעות בממו"מ הוא משום אונאה] ולפי"ז לי' להאמור, אמנם הרשב"א בב"ב הביא לסברא דאומדנא, עוד יתכן דלא אייתין דברי רבא בקידושין ובב"מ אלא למילף מדבריו דאונאה בממו"מ אינו מהל' אונאה, אבל לענין חזרת המקח חלוק מטלטלין מקרקעות, וכ"כ הרש"ש ע"ד התוס' ב"מ שם.

ג. הרשב"א בב"ב ק"ג ב' כ' להוכיח מהא דא"י שם ק"ז א' דאחין שחלקו ובא בע"ח ונטל חלקו של א' מהן דאי דינן כלקוחות לא בטלה מחלוקת ואע"ג דא"א להשלים, ועפי"ז כ' הרשב"א דה"ה המוכר שדה לחבירו ויצאה מקצתו מידו מחמת גזילה לא בטל המקח ומחזיר המוכר הפרש הדמים, ועי' בר"ן שם, ובריטב"א כ' דשאני התם דאין הפחת מחמת חיסרון שבגוף הקרקע אלא מחמת הנגזל ובע"ח, ור"ל דכל דינא דביטול מקח בטעות במידה הוא מחמת דהפסיקה היה בטעות וכ"ז שייך כשהטעות בגוף הקרקע אבל כשאין הטעות בגוף הקרקע הפסיקה היה כדן, ועי"ש עוד דכ' לחלק בין בע"ח לנגזל דבע"ח כיון דמכאן ולהבא הוא גובה חל המקח אך על החלק המשועבד משא"כ בנגזל איגלאי למפרע שלא חל המכר על הגזול, ומתבאר ע"ד הנ"ל, ועי"ע נתייה"מ סי' קפ"ב סק"ח.

ד. הרמב"ן ב"ב ק"ג ב' הק' מביצה ז' א' ההוא דא"ל ביעי דפחיא כו' למיתבא ליה ביני וביני כו' וס"ל דאיירי התם בטעות במשקל ואין המקח בטל משום דיכול להשלים, ובר"ן ב"ב שם כ' לדחות כג"ה הרא"ה דלא איירי בטעות במשקל אלא בטעות במקח דאיירי בהושיב הלוקח הביצים תחת התרנגולת ולא יצא אפרוח ונפסדו הביצים דהמקח בטל וצריך הלוקח לשלם

דמי הביצים והנידון אי צריך לשלם כפי שויין שפסקו עליהן או פחות משוין כיון דיש בהן מום עיי"ש, וברש"י שם מבוא' דהנידון לענין חזרת הפרש הדמים ללוקח בין דמי חיה לדמי שחוטה, וצ"ב אמאי אין דינן כיפות ונמצאו רעות, ועי' מהרש"ל שם וק"נ סי' ט' סק"ד, ויבוא' להלן בסוגי' דיפות ונמצאו רעות. ה. הרמ"ה ב"ב צ' א' כ' להוכיח מדניא דכור בלי [ב"ב פ"ו ב'] דכ"ז דלא משך כולו יכול לחזור בו אפי' בסאה אחרונה, וכ"ש היכא דאשתכח חסר, והטעם כיון דמקפיד על המידה ולא מתהני במקצתיה, ועי' בנתייה"מ סי' קפ"ב סק"ח מש"כ לדחות.

ו. עוד כ' הרמ"ה שם להוכיח מחולין קל"ב א' דבאמר מכור לי בני מעיה של פרה והיו בהן מתנות כהונה לקחן במשקל נותנן לכהן ומנכה לו מן הדמים ולא אמרי' דהמקח בטל לגמרי, ופי' שם הטעם דכיון דאינו מקפיד על המידה ומתהני אף במקצתיה אין המידה מגוף המקח, ולכא"ו כל הראשונים מודו לזה, [ואף הרמב"ן וסייע' דס"ל דבא"א להשלים אע"ג דאין

מקפיד על המידה בטל המקח ה"מ היכא דהמידה מצורת המקח והמחיר נקבע לפי המידה אבל היכא דהמחיר לפי כל סאה אף דחישבו הפסיקה לפי מספר הסאין אי"ז מגוף המקח וכותיה במשקל דכל ליטרא נמכרת בפ"ע אין המידה מגוף המקח ולכו"ע המקח קיים ויחזיר אונאתו, וכ"כ האבנ"ז חו"מ סי' נ'. ו. הראב"ד פט"ו ממכירה כ' להוכיח מקידושין ח' א' התקדשי לי במנה ונצא המנה חסר אינה מקודשת ולא אמרי' שישלים, ובמ"מ כ' דיש לחלק בין קידושין למו"מ ועי' מחנ"א סי' א' בסברת החילוק, ועיי"ש עוד בדין מקח במנה סתם.

שו"ע סי' רל"ב

סעי' א'

סמ"ע סק"א: פ"י שדוקא באונאה כו' טעם זה מבוא' ברש"י בכמה דוכתי ובראשונים, ולפ"ז חילוקא דאונאה מטעות במידה פחות משתות אינו בעיקר הדין אלא דאונאה אין יכולין לצמצם פחות משתות וה"ה אונאה דיש לו שער קבוע ויכולין לצמצם השער חשיב אונאה פחות משתות וכן להיפך טעות במידה התלוי באומדנא [וכגונא דב"מ נ"ו ב' שדאי בה כדבעי לפרש"י] ל"ה מק"ט בפחות משתות, אמנם הרי"י מיגש ב"ב צ' א' פי' הענין באופ"א דטעות במידה כיון דאינו בעיקר פסיקת המקח נמצא דהמקח מחייב המוכר להעמיד כל המידה וכשהחסיר פחות מהמידה חייב להשלים המידה כדין פריעת חוב וכי היכי דלא מחלי אינשי על פחות משתות בחוב, ה"ה דלא מחלי בטעות במידה.

סק"ב: אבל מכר לו קרקע כו' ובחי' הגרע"א ציין להרשב"א קידושין מ"ב ב' וב"ב ק"ג ב' והר"י מיגש ב"ב צ'

א' דאף בא"א להשלים קנה ומחזיר הטעות דיש קנין לחצאין, ולעי' נתבא' דאף הרשב"א מודה במקום דמקפיד על המידה ואין יכל להשתמש לחצאין דבטל המקח וכל פלוגתת הראשונים במקום דאין מקפיד על המידה אי יש קנין לחצאין או דחשבי' ליה כקנין מחדש וזכותו דהמוכר שלא להתרצות לקיים המקח לחצאין, וקיי"ל כהרמב"ן ור"ן דבטל המקח לגמרי,